

OREL IN KORENINE
MED »BRUŠENJEM«
IN CENZURO

JANJA ŽITNIK

Adams
TURN
THE EAGLE
and the ROOTS

mic's last book:
liant account of Tito
ugoslavia

Janja Žitnik, literarna zgodovinarica, rojena 1956 v Ljubljani, diplomirala leta 1981 na Oddelku za germanistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Od leta 1982 redno zaposlena na ZRC SAZU kot višja znanstvena sodelavka Inštituta za izseljenstvo. Leta 1989 magisterij iz ameriške književnosti, leta 1992 pa doktorat literarnih znanosti z disertacijo *Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja*. Svoje znanstvenoraziskovalno delo posveča preučevanju slovenske izseljenske književnosti, zlasti v Evropi. S področja književnosti Slovencev po svetu je objavila monografiji *Louis Adamič in sodobniki* (Ljubljana 1992) in *Pero in politika* (Ljubljana 1993) ter več razprav v domačih in tujih mednarodnih zbornikih in revijah: *Književna smotra XXI* (1988); *Acta Neophilologica XXII* (1989); *Dve domovini/Two Homelands* 1 (1990), 2-3 (1992), 4 (1993), 5 (1994); *Slovene Studies* 13 (1991), 14 (1992).

Janja Žitnik
Orel in korenine *med »brušenjem« in cenzuro*

Zbirka ZRC

6

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU

Zanj: Oto Luthar

Urednik

Vojo Likar

Uredniški odbor

Darko Dolinar, Tomaž Erzar, Špela Goričan, Alenka Koren,
Vojo Likar, Dragica Turnšek in Milojka Žalik Huzjan

Oblikovanje in tehnična ureditev

Milojka Žalik Huzjan

Jezikovni pregled

Tatjana Žitnik

Tisk

VB & S

Ljubljana 1995

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND
4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9619012550>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

886.3.09 Adamič L.

655.52:886.3.09

ŽITNIK, Janja

Orel in korenine med »brušenjem« in cenzuro / Janja
Žitnik. - Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
1995. - (Zbirka ZRC ; 6)

ISBN 961-90125-5-0

48040192

Janja Žitnik

Orel in korenine *med*
»brušenjem« in cenzuro

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo št. 415-01-317/94 z dne 26. 4. 1994 sodi knjiga med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

Tiskano s podporo Ministrstva za znanost in tehnologijo

Kazalo

Predgovor	7
Uvod	9
Ohranjene različice rokopisa <i>Orel in korenine</i>	17
I. POPIS LJUBLJANSKEGA ROKOPISA	21
1. Popis prve verzije	23
2. Popis druge verzije	25
3. Pregled uredniških posegov	29
II. OKVIRNA PRIMERJAVA ROKOPISA S TISKANO VERZIJO	35
III. OBLIKOVNE SPREMEMBE	51
1. Prestavljen odlomek	54
2. Spremenjen besedni red	55
3. Ostali slovnični popravki	56
4. Pisava jugoslovanskih besed	58
5. Velika začetnica	61
6. Opuščaj	64
7. Drugi pravopisni popravki	66
8. Druga beseda ali besedni sklop	71
9. Oblika tiska	73
10. Nov odstavek	75
11. Ločilo	76

IV. MANJŠE VSEBINSKE SPREMEMBE	87
1. Dodano besedilo	90
2. Spremenjeni podatki	93
3. Preoblikovani stavki	96
4. Izpuščene besede ali besedni sklopi	99
5. Izpuščeni deli stavkov	101
6. Izpuščeni stavki in povedi	104
7. Izpuščene opombe	109
8. Izpuščeni odlomki	116
V. NEOBJAVLJENA POGLAVJA	135
1. Druga knjiga, drugo poglavje	138
2. Druga knjiga, četrto poglavje	148
3. Druga knjiga, zaključno poglavje	205
4. Vzroki za korenito skrajšanje besedila	206
Sklep	215
Literatura	221
<i>The Eagle and the Roots</i> between “polishing up” and censorship (Summary)	229

PREDGOVOR

V tej knjigi je v predelani obliki objavljen nekoliko skrajšan osrednji del študije *Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine. Analiza končne redakcije*, opravljene v letih 1985-88 pod mentorstvom akademika prof. dr. Janeza Stanonika in prof. dr. Dušana Nečaka, ki jo je avtorica leta 1988 oddala na Oddelku za germanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani kot magistrsko delo in jo uspešno zagovarjala aprila 1989.¹ Čeprav so bile nekatere ugotovitve iz te študije v kratkem povzetku objavljene v monografiji iz leta 1993², smo bili mnenja, da je zaradi širšega pomena in še vedno aktualne problematike, ki zadeva usodo rokopisa Adamičeve zadnje knjige *Orel in korenine*³, smiselno v celoti objaviti osrednji del omenjene raziskave, dopolnjen z dognanji poznejšega raziskovalnega dela v okviru tu obravnavane tematike.

¹ J. Žitnik, *Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, 1988.

² Ista, *Pero in politika. Zadnja leta Louisa Adamiča*, Ljubljana: Slovenska matica, 1993, str. 127-135.

³ L. Adamic, *The Eagle and the Roots*, ur. Stella Adamic in Timothy Seldes, New York: Doubleday, 1952. *Orel in korenine*, prevedla Mira Mihelič, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; 2. izd., Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981.

UVOD

Nedvomno je res, da o Louisu Adamiču (1898-1951) vemo v domovini več kot o večini drugih slovenskih izseljenskih pisateljev, tistih, ki so se izselili v tujino pred drugo svetovno vojno, in tistih, ki so zapustili domovino v času jugoslovanske politične krize leta 1945. In vendar je mnogo dejstev v zvezi z življenjem tega uspešnega in v svojem času odmevnega literarnega samouka še vedno zavutih v temo. Razen nekaterih nejasnih podatkov o času, ki ga je Adamič med leti 1916 in 1923 prebil v ameriški vojski, ostaja še največ odprtih vprašanj povezanih z zadnjim obdobjem njegovega življenja, natančneje od septembra 1949 do septembra 1951, torej od pisateljeve vrnitve v ZDA z drugega obiska rojstne dežele do njegove skrivnostne smrti na domačem posestvu blizu mesta Milford v ameriški zvezni državi New Jersey 4. septembra 1951. Gre za čas, ki je bil za Adamiča v mnogih pogledih najbolj problematičen od vseh obdobj njegovega nadvse dinamičnega in nenazadnje tudi precej dramatičnega življenja.

Iz vasi Blato pri Grosupljem se je Lojze Adamič, kmečki sin iz premožne družine, zaradi problemov med šolanjem v ljubljanski gimnaziji že kot petnajstleten mladenič ob koncu leta 1913 izselil v ZDA. Po različnih rednih in priložnostnih zaposlitvah (nazadnje je bil novinar v Kaliforniji), po dveh odsluženih vojaških rokih v ameriški vojski, po desetih letih samoizobraževanja, izpopolnjevanja v angleškem jeziku ter številnih potovanjih prek Združenih držav je v letih 1926-51 poleg več kot 500 člankov in še okoli 60 drugih tekstov (brošur,

pamfletov, uvodov k različnim publikacijam) objavil naslednja pomembnejša dela: angleški prevod Cankarjevega *Hlapca Jerneja*⁴, študijo o ameriškem pesniku Robinsonu Jeffersu⁵, knjigo o delavskem gibanju v ZDA *Dinamit*⁶, avtobiografski roman *Smeh v džungli*⁷, zbirko člankov in esejev *Kriza v Ameriki*⁸, uspešnico *Vrnitev v rodni kraj*⁹, odmevno politično brošuro *Boj*¹⁰, roman *Vnuki*¹¹, krajšo zgodbo *Lucas, kralj Balukov*¹², roman *Zibelka življenja*¹³ in dela *Hiša v Antigvi*¹⁴, *Moja Amerika*¹⁵, *Iz mnogih dežel*¹⁶, *Pot tja in nazaj*¹⁷, *Kako vam je ime?*¹⁸, *Moja rojstna dežela*¹⁹, *Narod narodov*²⁰, *Večerja v Beli hiši*²¹ in *Iz dveh*

⁴ *Yerney's Justice*. By Ivan Cankar, prevedel L. Adamic, New York: Vanguard Press, 1926.

⁵ *Robinson Jeffers: A Portrait*, Seattle: University of Washington Book Store, 1929.

⁶ *Dynamite: The Story of Class Violence in America*, New York: Viking, 1931.

⁷ *Laughing in the Jungle: The Autobiography of an Immigrant in America*, New York in London: Harper, 1932.

⁸ *Kriza v Ameriki*, prev. Anton Debeljak, Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1932.

⁹ *The Native's Return: An American Immigrant Visits Yugoslavia and Discovers His Old Country*, New York in London: Harper, 1934.

¹⁰ *Struggle*, by »a young Communist«, prev. L. Adamic, Los Angeles: Arthur Whipple, 1934.

¹¹ *Grandsons: A Story of American Lives*, New York in London: Harper, 1935.

¹² *Lucas, King of the Balucas*, Los Angeles: Arthur Whipple, 1935.

¹³ *Cradle of Life: The Story of One Man's Beginnings*, New York in London: Harper, 1936.

¹⁴ *The House in Antigua: A Restoration*, New York in London: Harper, 1937.

¹⁵ *My America: 1928-1938*, New York in London: Harper, 1938.

¹⁶ *From Many Lands*, New York in London: Harper, 1940.

¹⁷ *Two-Way Passage*, New York in London: Harper, 1941.

¹⁸ *What's Your Name?*, New York in London: Harper, 1942.

¹⁹ *My Native Land*, New York in London: Harper, 1943.

²⁰ *A Nation of Nations*, New York in London: Harper, 1945.

²¹ *Dinner at the White House*, New York in London: Harper, 1946.

*domovin*²², v letih 1949-51 pa je napisal še svoje zadnje delo *Orel in korenine*, ki je izšlo po njegovi smrti.

Med drugo svetovno vojno in kmalu po njej je bil na čelu osrednjih slovenskih izseljenskih organizacij, ki so združevale takratne ameriške Slovence z namenom, da bi stari domovini v najtežjih časih priskočili na pomoč s politično in predvsem gmotno podporo.²³ Nekatera Adamičeva dela (*Dinamit, Smeh v Džungli, Vrnitev v rodni kraj, Iz mnogih dežel, Pot tja in nazaj*) so ob izidu naletela na velik odziv med bralci. Še danes jih pozna marsikateri poznavalec književnosti ameriških priseljskih etničnih skupin. Pisatelj je ob izidu nekaterih svojih del (zlasti knjige *Vrnitev v rodni kraj*, ki je bila februarja 1934 izbrana za knjigo meseca in jo je poseben odbor književnikov celo podaril predsedniku F. D. Rooseveltu kot eno najboljših ameriških knjig v zadnjih štirih letih) prejel od svojih bralcev tudi po več tisoč pisem. Delo *Dinamit* so kot obvezno branje uporabljale nekatere ameriške višje šole, knjigo *Vrnitev v rodni kraj* pa je ameriška vojska ob vstopu ZDA v drugo svetovno vojno razdelila med svoje vojake, ki so odhajali na bojišča jugovzhodne Evrope, da bi se z njeno pomočjo vsaj v osnovi seznanili s socialnim, političnim in etnološkim ozadjem dežele, ki so ji namenili vojaško podporo. Za delo *Iz mnogih dežel* je Adamič prejel Anisfieldovo nagrado za najboljšo delo v letu 1940 o medetničnih odnosih v sodobnem svetu. Najtrajneje pa se je zapisal v zgodovino ameriških etničnih študij s knjižno zbirko *Ljudstva Amerike*, katere glavni urednik je bil v letih 1947-50.²⁴

²² *Iz dveh domovin: Izjave - reportaže - slovstvo*, Maribor: Založba Obzorja, 1951.

²³ Največ podatkov o podpori ameriških Slovencev rojstni deželi v času druge svetovne vojne je zbranih v delu: M. Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor: Obzorja, 1987.

²⁴ *The Peoples of America Series*, ur. Louis Adamic, Philadelphia: Lippincott,

Adamič se je od začetka tridesetih let dalje preživljal kot svobodni pisatelj in publicist. Za svoje delo je prejel številne nagrade in štipendije, njegovi dolgoletni založniki so mu docela zaupali.²⁵ Po objavi vsake knjige so mu navadno dali predujem že ob osnutku naslednjega načrtovanega dela; sodelovali so tudi pri organiziranju njegovih večmesečnih predavateljskih turnej po ZDA, ki so za pisatelja predstavljale pomemben dodaten vir zaslužka.

Pozneje (od leta 1942 dalje) se je še bolj kot s štipendijami, nagradami, podporami sponzorjev ter honorarji za knjige in članke preživljal z izdajanjem in urejanjem lastne revije, ki je izhajala pod naslednjimi naslovi: *In Re: Two-Way Passage* (Kar zadeva Pot tja in nazaj) od januarja 1942 do septembra 1943, *War and Post-War* (Vojna in povojni čas) od oktobra 1943 do decembra 1944, *Today & Tomorrow* (Danes in jutri) od januarja do marca 1945 in *T & T: Trends & Tides* (Smernice in spremembe javnega mnenja) od maja 1945 do maja 1950. Tega leta je Adamič s svojo revijo zabredel v dolgove in jo je moral (tudi zaradi časovne stiske ob pisanju knjige *Orel in korenine*) ukiniti.²⁶

Knjigo *Orel in korenine*, na svojevrsten način napisano reportažno pripoved o Jugoslaviji po sporu z Informbirojem v letih 1948-49 ter o življenju Josipa Broza Tita, so izdali pri

1947-1950. Adamič je bil glavni urednik devetih knjig v okviru te zbirke, za tri od teh del pa je razen tega napisal tudi uvod. Bibliografski podatki so povzeti po: H. A. Christian, *Louis Adamic: A Checklist*, The Kent State University Press, 1971, str. 75-76, bibl. enote 545a-545d.

²⁵ Kar petnajst let (1932-46) je Adamič vztrajal pri newyorški založbi Harper, ki je objavila vse njegove pomembnejše knjige razen prve (*Dinamit*) in zadnje (*Orel in korenine*).

²⁶ Podrobnejši podatki o Adamičevem življenju v zadnjih štirih letih pred smrtjo, o poteku pisanja knjige *Orel in korenine* ter o ameriških in slovenskih odmevih na to delo so objavljeni v: J. Žitnik, *Pero in politika ...*, str. 107-126 in str. 136-167 ter v delu iste avtorice *Louis Adamič in sodobniki: 1948- 1951*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1992.

newyorški založbi Doubleday & Company 22. maja 1952, torej devet mesecev po pisateljevi smrti. Zaključno urejanje besedila sta opravila pisateljeva vdova Stella Adamič in Timothy Seldes, tedanji urednik pri založbi Doubleday. Redaktorja v predgovoru k omenjeni (in doslej edini) ameriški izdaji knjige trdita, da sta iz rokopisa črtala eno tretjino besedila po avtorjevih smernicah oziroma po kriterijih, za katere sta bila prepričana, da bi jih Adamič tudi sam upošteval.

Delo *Orel in korenine* sodi med najpogosteje omenjene naslove Adamičevih knjig. Omemba tega dela se največkrat nanaša na eno od naslednjih treh zvez: 1. na okoliščine v zvezi z avtorjevo nenadno smrtjo v času pisanja te knjige, 2. kot prva biografija Josipa Broza Tita (če sodimo po času nastanka) in 3. kot ena prvih kompleksnejših obravnjav vzrokov in posledic jugoslovanskega razkola z Informbirojem. Malokdo povezuje to delo tudi z drugimi pomembnimi temami, kot je n. pr. prikaz ameriškega javnega in privatnega življenja v času brez-kompromisnega pregona ameriške levice, v času, ko je izbruhnila korejska vojna in ko je hladna vojna med Sovjetsko zvezo in ZDA dosegla enega svojih vrhuncev. Prav tako malo posameznikov ve, da se izvorno besedilo knjige *Orel in korenine* temeljito ukvarja tudi z vprašanjem socioloških in etičnih posledic skoraj nedoumljivih razlik med povprečnim življenjskim standardom v razvitem in nerazvitem svetu ter z vprašanjem miru in sodelovanja med državami. To je razumljivo, saj se tiskana verzija teh vprašanj ne dotika.

Kakor so bile še do nedavnega pogoste omembe Adamičeve zadnje knjige, pa razprav, ki bi obravnavale izključno to delo, skorajda ni. V redkih člankih, kjer je vendarle govor tudi o *Orlu in koreninah*, med drugim praviloma najdemo tudi ugibanja o vsebini neobjavljenega dela knjige ter domneve o povezavi med vsebino rokopisa in avtorjevo smrtjo. Vzrok za slabo poznavanje teh problemov je pomanjkanje zanesljivih virov z biografskimi

podatki o zadnjih letih Adamičevega življenja in pa dolgoletno zdrževanje najpomembnejših rokopisnih ostalin knjige *Orel in korenine*. Še leta 1986 je vodstvo Rokopisnega oddelka Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki poleg drugega arhivskega gradiva v zvezi z Adamičem hrani tudi njegov zadnji rokopis, vztrajalo pri stališču, da je za seznanitev slovenske javnosti z vsebino rokopisa in tedanjo Adamičevo korespondenco še prezgodaj.

Ker sta imela Louis in Stella Adamič različne poglede na tematiko, ki jo obravnava Adamičev zadnji rokopis, se ponuja vprašanje, kako so njeni pogledi vplivali na preoblikovanje besedila med zaključnim urejanjem. Vprašanje, kaj sta urednika črtala iz rokopisa in zakaj, je bilo pogosto zastavljeno, a doslej brez zadovoljivega odgovora. Naslednje pogosto zastavljeno vprašanje pa je, kako dobro je Adamič obvladal angleščino, oziroma, ali se njegovi rokopisi po kvaliteti jezika res bistveno razlikujejo od korigiranih in redigiranih besedil v objavljenih inačicah njegovih del.

Podrobna oblikovna in vsebinska analiza uredniških posegov v Adamičev rokopis, ki so bili opravljeni med končno redakcijo dela *Orel in korenine*, naj bi torej odgovorila na naslednja vprašanja:

1. Ali sta urednika v resnici skrajšala besedilo za eno tretjino ali je bilo krčenje teksta morda obsežnejše (kot slutimo že ob površnem pregledovanju obsežnih neobjavljenih delov rokopisa)?

2. Koliko strani je obsegal celoten rokopis in ali je končna verzija rokopisa v celoti ohranjena? V primeru, da ni, se zastavlja naslednje vprašanje:

3. Katera ohranjena različica rokopisa je najpopolnejša in katera vsebuje zadnje avtorjeve uredniške popravke?

4. Ali je končna redakcija potekala enotno skozi celotno besedilo, kar bi pomenilo, da je bila izvedba uredniških popravkov predvsem delo enega urednika (verjetno Stelle Adamič - vemo

namreč, da je prav ona posvetila temu delu največ časa) ali pa kakšna očitna odstopanja v načinu urejanja različnih poglavij morda kažejo na to, da sta si urednika delo delila?

5. Kaj pomenijo uredniški popravki za Adamičevo besedilo po jezikovni plati?

6. Kaj pomeni krčenje besedila za delo kot celoto v vsebinskem pogledu?

7. Kakšni so bili kriteriji urednikov pri zaključnem urejanju besedila? Ali je iz vsebine izpuščenih delov mogoče sklepati, da so urednikoma narekovali tako obsežno krčenje teksta tudi politični vzroki?

8. Ali je delo *Orel in korenine* s končno redakcijo v splošnem pridobilo na kvaliteti in v kakšnem smislu?

Na večino teh vprašanj je mogoče odgovoriti le z doslednim evidentiranjem vseh uredniških sprememb v besedilu. Uredniške posege ugotavljamo s primerjavo med ameriško izdajo knjige in izvirnim tekstom najpopolnejše ohranjene različice rokopisa. Rezultati kvantitativne in kvalitativne analize popravkov lahko že sami po sebi pojasnijo vsa zgornja vprašanja razen tistih, ki jih bo dokončno osvetlila še globalna primerjava obeh virov.

Število pisnih (objavljenih in neobjavljenih) virov pri tej raziskavi je zaradi njene izrazito primerjalne narave zelo omejeno. Povedali smo že, da sta osnovna vira primerjave ameriška izdaja knjige *Orel in korenine* in najpopolnejša znana rokopisna verzija tega dela. Da bi ugotovili, kje vse se nahajajo različne rokopisne ostaline Adamičeve zadnje knjige, je bilo potrebno najprej opraviti precej korespondence in ustnega poizvedovanja. Nato je bila z medsebojno primerjavo odkritih rokopisnih ostalin izločena najpopolnejša ohranjena verzija rokopisa. Sledilo je sistematično beleženje vsake razlike med primerjanima tekstoma, da bi končno na osnovi rezultatov primerjave, ki so povzeti v naslednjih poglavjih, lahko izpeljali sintetične zaključke kot odgovor na zgoraj zastavljena vprašanja.

Nekaj podatkov, ki dodatno osvetljujejo okoliščine pri nastajanju knjige, je povzetih po objavljenih delih drugih avtorjev o Louisu Adamiču²⁷, nekatera dejstva se nanašajo na rezultate poznejše raziskave te avtorice, povzete v njenem doktorskem delu in v njegovi prilogi²⁸, del podatkov pa izvira iz pisateljeve korespondence v času, ko je pisal svoje zadnje delo.

²⁷ Gre predvsem za določene prispevke drugih avtorjev v znanstvenih zbornikih, od memoarskih objav pa je v tej študiji glede na njen tematski okvir upoštevano predvsem delo pisateljevega brata Franceta Adamiča *Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča*, Ljubljana: Prešernova družba, 1983.

²⁸ J. Žitnik, *Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja*, doktorsko delo, Univerza v Ljubljani, 1992, s prilogo *Intervjuji z nekaterimi Adamičevimi sodobniki* (v nadaljevanju: *Intervjuji*).

Ohranjene različice rokopisa

Orel in korenine

Prva verzija rokopisa je nastajala od jeseni leta 1949 do marca 1950. O času nastanka te verzije lahko sklepamo iz tedanje pisateljeve korespondence z Vladimirjem Dedijerjem²⁹ in Jankom Rogljem³⁰. Prva verzija predstavlja krajši osnutek druge, zadnje verzije rokopisa. Doslej so se našli naslednji izvodi:

- izvod, ki je shranjen v Rokopisnem oddelku Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Ta izvod je skupaj z drugim Adamičevim gradivom daroval SAZU Vladimir Dedijer novembra 1980. Ljubljanski izvod vsebuje 22 poglavij oziroma 439 strani in je nepopoln. Kljub manjkajočim poglavjem je to najpopolnejši ohranjeni izvod prve verzije rokopisa.

- izvod, ki je shranjen v Univerzitetni knjižnici v Princetonu, New Jersey. Vsebuje samo nekaj posameznih poglavij in nepovezanih odlomkov.
- posamezna poglavja prve rokopisne verzije, ki jih je pisatelj poslal nekaterim sorodnikom in prijateljem.

Druga verzija rokopisa je nastajala od pomladi 1950 do septembra 1951. Čas nastajanja te različice je razviden iz podatkov v samem besedilu rokopisa, zlasti v opombah neobjavljenega četrtega poglavja druge knjige. Druga verzija je

²⁹ Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, Fond Louis Adamič, mapa R 67/5.

³⁰ Arhiv Republike Slovenije, fond Janko Rogelj, škatla 3, mapa 22; škatla 4, mapa 23.

občutno razširjena različica prve verzije rokopisa. Evidentirani so naslednji izvodi:

- izvod v Biblioteki SAZU, prav tako darilo Vladimirja Dedijerja novembra 1980. Ljubljanski izvod vsebuje vsa poglavja druge verzije rokopisa razen zadnjih dveh, skupaj 1733 strani, in je najpopolnejši od vseh evidentiranih izvodov druge rokopisne verzije.
- izvod v lasti Henryja A. Christiana, ki ga je ta dobil od dr. Sandersa, brata Stelle Adamič. Gre za karbonsko kopijo samo enega poglavja druge verzije, in sicer četrtega poglavja druge knjige z naslovom »Game of Chess in an Earthquake« (Igra šaha med potresom). Kopija obsega 439 strani in je skoraj identična s karbonsko kopijo tega poglavja v SAZU.³¹
- rokopisno gradivo, ki ga je Henry Christian prejel od Adamičevega prijatelja iz Kalifornije. Gre za manj kot 100 strani neobjavljenega dela rokopisa.
- posamezna poglavja druge verzije rokopisa, ki jih je Adamič poslal Janku Roglju, po njegovi smrti pa jih je Rogljeva hčerka Carole Rogel izročila Henryju Christianu.

France Adamič omenja še dve kopiji rokopisa, ki naj bi prispeli v Ljubljano, vendar se je sled za njima izgubila:

- kopija, ki jo je prejel od brata Louisa Adamiča on sam med svojim prvim obiskom v ZDA leta 1950 ali med drugim obiskom v začetku leta 1951. Pisatelj mu je poslal ta izvod iz Kalifornije v New York.
- kopija, ki naj bi jo ob koncu petdesetih let prinesla v Ljubljano tašča Adamičevega prijatelja Maksa Vanke gospa Stetten. Po

³¹ Kopija v lasti H. Christiana ima nekaj poznejših avtorjevih rokopisnih popravkov kot kopija v SAZU. Stella Adamič je posodila to sicer neobjavljeno poglavje Careyu McWilliamsu, da je objavil odlomek iz njega v reviji *The Nation*.

pojasnilu Franceta Adamiča jeseni 1985 ji je pisatelj osebno izročil to kopijo.

Ker je prva verzija rokopisa le osnutek druge verzije, izvod zadnje različice v SAZU pa najpopolnejši ohranjeni izvod rokopisa in zato najbližji tiskani verziji besedila v ameriški izdaji knjige, smo za primerjavo uporabili prav ta rokopisni izvod. Gre za kopijo, ki jo je Adamič spomladi 1951 izročil Alešu Beblerju zaradi zanimanja Državne založbe Slovenije za slovenski prevod knjige. Bebler je takoj po vrnitvi iz ZDA v domovino poslal ta izvod Vladimirju Dedijerju v Beograd. Poleg avtorjeve opombe na ovitku drugega poglavja v drugi knjigi rokopisa nas do takšnega zaključka privedejo tudi podatki iz Adamičevih pism Vladu Kozaku spomladi 1951. Februarja mu piše: »Tone Seliškar mi je pisal, da Državna založba /Ciril Vidmar/ hoče izdati mojo knjigo. Tu bo cela kopica problemov. Dolžina knjige /800-900 velikih strani, nad 300.000 besed/. Treba bo posebnega prevajalca, oziroma, da se prevod izvrši pod mojim nadzorstvom. Ali kje dobite čas?« Nato podrobneje pojasnjuje, kako naj bi celotno knjigo prevedli in v kakšni obliki naj bi pri nas izšla. Iz pisma je tudi razvidno, da dotlej rokopisa še ni poslal v Ljubljano, da pa lahko v kratkem pošlje prvo polovico.³² Poldrugi mesec pozneje pa piše:

»Okoli 10. aprila pride domov Bebler. Imel bo 2/3 mojega ogromnega rokopisa. Povej Cirilu Vidmarju, ki mi je pisal.

Tone Seliškar se zanima. Nasvetoval bi, da Državna založba prevede poglavja o Titu od rojstva do 1939. leta.«³³

³² Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, fond Louis Adamič, mapa R 67/5, Louis Adamič Vladu Kozaku, 13. februar 1951.

³³ Ibid., Louis Adamič Vladu Kozaku, 3. april 1951. *Ljubljanski dnevnik* je že leta 1952 v resnici objavil prav ta odlomek v slovenskem prevodu, in sicer v nadaljevanjih: »Louis Adamič o življenju maršala Tita. Iz poslednje

Vsebino citiranih odlomkov si razlagamo takole: o objavi celotne knjige v slovenskem prevodu je bilo govora v začetku leta 1951, preden je Adamič poslal večji del rokopisa v Ljubljano. Do tedaj, ko je izročil rokopis Beblerju in ko je vnovič pisal o tem Kozaku, se je očitno dogovoril z Državno založbo Slovenije, da zaenkrat ne bodo prevajali celotne knjige, temveč bi trenutno prišla v poštev le objava posameznih poglavij.

Preden začnemo s primerjavo obeh virov, si oglejmo podrobnejše podatke o obsegu in vsebini najpopolnejših izvodov obeh rokopisnih verzij, to pa sta izvoda tako imenovanega »ljubljskega rokopisa« v Biblioteki SAZU.

Adamičeve knjige 'Orel in korenine'«, *Ljubljanski dnevnik*, 17. maj - 9. junij 1952, str. 2.

I.

POPIS LJUBLJANSKEGA ROKOPISA

1. Popis prve verzije ljubljanskega rokopisa

Prva verzija rokopisa *Orel in korenine* ima v Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti signaturo R 67/I. Obsega 22 krajših poglavij, in sicer 16 poglavij prve knjige ter še nekaj strani brez označbe poglavja in 6 poglavij druge knjige. Prvih deset poglavij je natipkanih na rumen papir.¹ Ljubljanska kopija je ena od karbonskih kopij rokopisa, paginacija poglavij pa je v nasprotju z drugo verzijo kontinuirana.

1. knjiga obsega:

1. poglavje str. 1-18	11. poglavje str. 149-168
2. poglavje str. 19-34	(dva izvoda, drugi nepopoln)
3. poglavje str. 35-48	12. poglavje str. 169-197
4. poglavje str. 49-62	(dva izvoda, prvi dopolnjen)
5. poglavje str. 63-78	13. poglavje str. 184-202
6. poglavje str. 79-89	str. 272-184 (ni razvidno, v
7. poglavje str. 90-104	katero poglavje to sodi)
8. poglavje str. 105-118	22. poglavje str. 379-394
9. poglavje str. 119-132	23. poglavje str. 395-406
10. poglavje str. 133-148	24. poglavje str. 407-428

2. knjiga obsega:

1. poglavje str. 429-442	4. poglavje str. 505-530
2. poglavje str. 443-469	5. poglavje str. 531-566
3. poglavje str. 470-504	6. poglavje str. 567-590

¹ Vemo, da je Adamič uporabljal tak papir leta 1949 in v prvi polovici leta

Prva verzija ljubljanskega rokopisa obsega 443 strani. Manjkajo str. 203-271 (69 str.) in 285-378 (94 str.), skupaj 163 strani. Naknadno je dodanih 13 strani, in sicer 185-197. Manjka tudi morebitno nadaljevanje druge knjige po šestem poglavju.

Vsebina teh kratkih poglavij sovпада z vsebino druge verzije rokopisa od uvodnega poglavja do konca 3. poglavja 2. knjige (Titova biografija od leta 1934), le da je druga verzija močno razširjena in dopolnjena, poleg tega pa je v njej po več krajših poglavij prve verzije združenih v daljša poglavja. Vseh 590 strani prve verzije (o vsebini manjkajočih poglavij je mogoče vsaj približno sklepati) se vsebinsko pokriva s prvimi 1103 stranmi druge verzije ljubljanskega rokopisa, kar jasno kaže na razširjenost druge verzije.

Očitno je ta izvod prve verzije izročil Adamič Dedijerju osebno, saj se njuna medsebojna sporočila, ki pričajo o tem, nanašajo prav na ta izvod. Videti je, da sta si pisatelj in njegov svetovalc ta izvod izmenjevala. Dedijer je namreč k nekaterim odstavkom pripisal poseben znak, Adamič pa ga v pisemcih, ki sta si jih izmenjevala, ko je bil Dedijer še v ZDA, vprašuje, če naj bi tako označene odstavke črtal iz rokopisa. Dedijer mu odgovarja, da je s tem znakom želel samo poudariti pomembne dele besedila.²

1950, pozneje pa ne. Na enakem papirju so tudi posamezni krajši deli te rokopisne verzije, ki so shranjeni v Univerzitetni knjižnici v Princetonu.

² Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, mapa R 67/V.

2. *Popis druge verzije ljubljanskega rokopisa*

V Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti je druga verzija rokopisa *Orel in korenine* shranjena pod signaturo R 67/III. Ljubljanska kopija obsega petnajst poglavij oz. 1733 strani.

1. knjiga rokopisa (R 67/III-1) vsebuje deset poglavij, ki skupaj obsegajo 803 strani. Vsa poglavja v 1. knjigi so urejena in kompletna. Paginacija vsakega poglavja se začneja s št. 1. Uvodno poglavje obsega str. 1-61, prvo poglavje str. 1-75, drugo poglavje str. 1-95, tretje poglavje str. 1-76, četrto poglavje str. 1-87, peto poglavje str. 1-94, šesto poglavje str. 1-77, sedmo poglavje str. 1-82, osmo poglavje str. 1-34 in deveto poglavje str. 1-122.

Vsako poglavje je vstavljeno v poseben ovitek, na katerem je z Adamičevo pisavo razen oznake knjige in poglavja napisan vsaj prvi del naslova poglavja in pripis »fifth copy« (»peta kopija«). Gre za karbonske kopije. Na ovitku uvodnega, osmega in devetega poglavja so Adamičeve rokopisne opombe.

2. knjiga rokopisa (R 67/III-2) vsebuje pet poglavij, ki skupaj obsegajo 854 strani po paginaciji oz. 930 strani po štetju. Prvo poglavje obsega str. 1-142, drugo poglavje str. 1-48, tretje poglavje str. 1-109, četrto poglavje str. 1-363 in peto poglavje str. 1-192. Po primerjavi s podatki, ki jih najdemo v ameriški izdaji knjige, manjkata v ljubljanskem rokopisu zadnji dve poglavji.

Tudi v drugi knjigi rokopisa je vsako poglavje vstavljeno v poseben ovitek, na katerem je z Adamičevo pisavo navedena oznaka knjige in poglavja ter prvi del naslova poglavja. Prva tri poglavja imajo še pripis »peta kopija«, četrto poglavje nosi oznako »tretja kopija«, peto pa je brez oznake kopije. Tudi tu so vsa poglavja urejena in kompletna z izjemo treh manjkajočih strani. Na ovitku prvih treh poglavij najdemo avtorjeve rokopisne opombe.

Besedilo je v obliki tipkopisa. Strani, ki jih je avtor naknadno dodal ali po dve strani skrčil in dal ponovno pretipkati na skupno stran, so na drugačnem papirju kot ostalo besedilo, pa tudi oblika črk se razlikuje od tipkopisa ostalega teksta. Na vsaki strani je več popravkov, napisanih s svinčnikom z Adamičevo pisavo. Tudi ti popravki bodo predmet sledeče analize. Enako obliko imajo avtorjeve rokopisne opombe med ali ob strani natipkanega besedila. Obravnavali jih bomo v naslednjih poglavjih.

Ob popisovanju rokopisa se odprejo naslednja zanimiva vprašanja: komu so namenjene avtorjeve rokopisne opombe na ovitku nekaterih poglavij in kaj nam njihova vsebina pove o tej kopiji rokopisa, kolikokrat je bilo besedilo te rokopisne verzije korigirano in do kakšne stopnje je ljubljanska karbonska kopija rokopisa urejena.

Na ovitku uvodnega poglavja je naslednja avtorjeva opomba: »This copy is not fully corrected --« (»Ta kopija ni dokončno korigirana --«). Adamič je imel očitno v mislih vsa poglavja, ki nosijo na ovitku oznako »peta kopija«. Pisateljeva opomba na ovitku osmega poglavja **The False Spring ... and the Eagle in a Plight (Lažna pomlad ... in orel v stiski)** se glasi: »This is a key chapter so far as the structure of my theme is considered« (»To je ključno poglavje, kar se tiče strukture moje teme«). Očitno je namenjena osebi, ki ji je Adamič izročil ali namenil ta izvod rokopisa. Na ovitku devetega poglavja **Wading in a Scoop ... and the Eagle's Ordeal to Free Himself (Lovim se v zača-**

ranem krogu ... in orlovo mučno prizadevanje, da bi se osvobodil) pa beremo: »Note - If Književne novosti & other papers wish to use some of this material I suggest they begin with my reference to John Gunther on page 97 here - or with Lekić on p. 68 / then go on to Book Two« (**Opomba** - Če želijo Književne novosti ali drugi časopisi uporabiti nekaj tega gradiva, predlagam, da začnejo z mojo omembo Johna Guntherja na str. 97 - ali z Lekićem na str. 68, nato pa nadaljujejo z drugo knjigo«). Ta rokopis je torej očitno prispel v Ljubljano z namenom, da ga uporabijo za objavo nekaterih odlomkov v jugoslovanskih časopisih.

Prvo in tretje poglavje v drugi knjigi, ki govorita o začetkih Titovega političnega delovanja in o času ilegalne KPJ, imata na ovitku opombo: »Perhaps most of this should be used« (»Verjetno bi veljalo uporabiti večino tega«). Avtor je s to opombo označil poglavja, ki bi bila po njegovem mnenju najprimernejša za objavo v Jugoslaviji. Na ovitku drugega poglavja v drugi knjigi z naslovom **Old Yugoslavia: 1918-1940 (Stara Jugoslavija: 1918-1940)** pa beremo naslednje Adamičevo sporočilo: »Aleš - see p. 48. Do you happen to have the transcript of our interview - I can't find it« (»Aleš - glej str. 48. Ali morda imaš prepis najinega intervjuja? Jaz ga ne najdem«). Ta opomba je pomembna, saj dokazuje, da imamo v SAZU rokopisni izvod, ki ga je Adamič spomladi 1951 izročil Alešu Beblerju, ta pa ga je poslal Vladimirju Dedijerju v Beograd.³

Dejstvo, da so naknadno dodane ali skrčene in združene strani natipkane z drugim pisalnim strojem in na drugačen papir kot ostalo besedilo, priča o prvi avtorjevi korekturi ljubljanskega izvoda; poznejši Adamičevi rokopisni popravki, ki jih najdemo

³ To potrjujejo podatki v: J. Žitnik, *Intervjuji*, intervju z Vladimirjem Dedijerjem, Ljubljana, 16. julij 1986; glej tudi F. Adamič, *Spomini in pričevanja...*, str. 161.

na vsaki strani rokopisa, pa pričajo o njegovi drugi korekturi. Opomba na ovitku prvega poglavja knjige dokazuje, da po avtorjevem mnenju besedilo v tej fazi še ni bilo dokončno korigirano.

3. Pregled uredniških posegov

Oglejmo si zdaj glavne tipe posegov končne redakcije in prepričajmo se, kako pogosto se pojavljajo. Pri tem ne smemo pozabiti, da se njihovi učinki lahko pojavljajo v okviru tematskega izbora, leksike, semantike, slovničnih in pravopisnih značilnosti jezika ter sloga.

Na prvem mestu naj omenimo tiste dele v rokopisu, ki so iz objavljene verzije izpuščeni. Ko gre za **neobjavljena poglavja**, je učinek seveda zlasti tematske narave, ob čemer se bomo ustavili pozneje. Podobno velja za številne **izpuščene odlomke**, zlasti daljše. Kot bomo videli v nadaljevanju, gre pri črtanju krajših odlomkov ravno tolikokrat za vsebinske kot za slogovne »popravke«, isto pa velja tudi za **izpuščene opombe, posamezne stavke in povedi**. Kot zadnji primer v tej skupini naj omenimo še **iz besedila izločene posamezne besede ali besedne sklope**. Učinek teh popravkov je najbolj očiten na področju jezikovnega sloga.

Pozneje bomo ugotovili, da so prav tematski posegi v besedilo pustili najočitnejši pečat na objavljeni verziji. Jezikovni posegi so sicer znatno številčnejši, vendar je njihov celoten učinek neprimerno manjši. Da bi lahko to trditev dokazali, ne bo šlo brez naslednjih odlomkov s statističnimi podatki o pogostnosti posameznih posegov končne redakcije.

Najprej poskusimo sklepati o tem, **koliko besedila je bilo izločenega** iz celotnega rokopisa. Da bi to lahko natančno ugotovili, bi morali vedeti, koliko strani je obsegala zadnja različica rokopisa. Iz dosedanjih virov lahko o tem samo domnevamo.

» Moj založnik ima okoli 1500 pol mojega rokopisa. Imam še kakšnih 800 za napisati - pregledati,« je pisal Adamič bratu Francetu 24. februarja 1951.⁴ Očitno je to tudi storil, saj je morala zadnja verzija rokopisa obsegati krepko čez 2000 tipkanih strani.

To lahko dokažemo s preprostim računom. Rokopis v SAZU obsega 1733 strani in **ne vsebuje** šestega in sedmega poglavja druge knjige, tj. zadnjih dveh poglavij. Zadnje poglavje rokopisa ni bilo objavljeno in o njem za sedaj ni na voljo skoraj nobenih podatkov; predzadnje poglavje, ki prav tako manjka v našem rokopisu, pa je v knjigi objavljeno kot zadnje poglavje in obsega 126 tipkanih strani. Po primerjavi z ostalimi poglavji je moralo to poglavje obsegati v rokopisu vsaj 300 strani,⁵ če ni bila iz njega izločena praktično nobena stran. To pa je malo verjetno, saj urednika nista prizanesla s črtanjem nobenemu poglavju.

Torej moramo k 1733 stranem rokopisa v SAZU prišteti **vsaj** 300 strani predzadnjega poglavja - po vsej verjetnosti pa še precej več - in razen tega še celoten rokopis zaključnega neobjavljenega poglavja, katerega obsega ne poznamo.

Očitno je torej, da je Adamič izpolnil svoj načrt vsaj kar se tiče obsega, ne vemo pa, ali mu je uspelo tudi vsa poglavja spraviti v takšno obliko, kot jo je sam želel za tisk. Zdi se, da ga je smrt doletela sredi končne redakcije, ki jo je sam začel, dokončala pa sta jo podpisana urednika - morda precej drugače, kot si je zamislil avtor.

Najmanjši možni obseg končnega rokopisa je bil torej okoli 2100 strani, verjetno pa precej več. Knjiga obsega 531 strani, kar odgovarja približno 1330 stranem rokopisa. Najmanj 770 strani je bilo potemtakem izločenih iz najmanj 2100 strani, kar

⁴ F. Adamič, *Spomini in pričevanja...*, str. 165.

⁵ Razmerje med številom tiskanih strani v ameriški izdaji in številom odgovarjajočih tipkanih strani v rokopisu se namreč giblje med 1:2,5 in 1:2,7.

je več kot ena tretjina. Če je Adamič napisal več kot 2100 strani, kar je zelo verjetno, je bil izločeni delež seveda toliko večji.

In zdaj k podatkom o krčenju besedila, ki ga zajema rokopis v SAZU - to pa so vsa poglavja prve knjige in prvih pet poglavij druge knjige.

Iz prve knjige nista urednika izpustila nobenega poglavja. Vsa so objavljena, vendar skrčena. V prvem, drugem, tretjem in sedmem poglavju je izločenih le po okoli 10 strani, ostalih šest poglavij prve knjige pa je v objavljeni verziji bolj okrnjenih, in sicer najmanj za eno petino, največ pa kar za dve tretjini.

Kot sta urednika na kratko omenila že v predgovoru k prvi izdaji, sta iz rokopisa izpustila tri celotna poglavja. To so poglavja II, IV in VII iz druge knjige. Drugo poglavje z naslovom **Old Yugoslavia: 1918 - 1940 (Stara Jugoslavija: 1918 - 1940)** obsega 48 strani rokopisa, četrto poglavje **Game of Chess in an Earthquake (Igra šaha med potresom)** obsega 439 strani rokopisa, o sedmem, zaključnem poglavju pa, kot rečeno, nimamo podatkov. Ostala poglavja v drugi knjigi so sicer objavljena, vendar vsa v bolj ali manj skrčeni obliki. Še najbolj je od njih skrajšano peto poglavje (v knjigi je to tretje poglavje z naslovom **Twists and turns in the labyrinthine underground (Zavoji in zasuki v labirintu ilegale)**), iz katerega so izločili 38 strani.

V celotnem *Orlu in koreninah* je iz poglavij, ki so bila objavljena, izločenih 261 strani, od tega 201 stran iz prve knjige in 60 strani iz prvih treh objavljenih poglavij druge knjige. To so bodisi posamezne strani ali pa odlomki, obsegajoči po nekaj strani. Nekaj je tudi primerov, kjer so izločeni daljši odlomki.⁶

Velika večina opomb je v objavi izločenih, in sicer kar 111, od tega 70 v prvi knjigi in 41 v drugi. Ti podatki veljajo za opombe, ki so v celoti izpuščne. Razen tega je mnogo primerov, kjer je izpuščen le del opombe.

⁶ Le sedem daljših odlomkov je črtanih iz poglavij, ki so sicer objavljena.

Iz rokopisnega besedila je izpuščenih tudi 112 posameznih stavkov ali povedi, od tega 66 iz prve knjige in 46 iz druge. 76-krat sta urednika črtala del stavka, posamezno besedo ali besedni sklop pa sta izločila v 116 primerih. Toliko o obsegu in pogostnosti izpuščenih delov.⁷

Druga skupina sprememb je izključno **pomenske narave**. Gre za primere, ko najdemo v knjigi **drug podatek** kot v rokopisu. Takih primerov je 21, in sicer 7 v prvi knjigi in 14 v drugi. Pozneje bomo poskušali ugotoviti, kako je lahko prišlo do takšnih popravkov. Vprašanje je zanimivo, saj tu in tam odkriva uredniščino izredno dobro poznavanje gradiva o Jugoslaviji in njen resen odnos do dela. Kljub temu pa so tudi primeri, kjer najdemo v rokopisu pravi podatek, v knjigi pa napačen, vendar prevladujejo utemeljeni popravki.

Tretji tip popravkov je spremenjen stavek ali krajši odlomek, kar se pojavi 55-krat, od tega 38-krat v prvi knjigi in 17-krat v drugi. Motiv za takšen popravek je lahko bodisi v tem, da urednik ni bil zadovoljen z obliko stavka ali z njegovim sporočilom. Pri **oblikovnih**, največkrat slogovnih spremembah stavkov gre navadno za parafrazirane, pogosto pa tudi skrajšane povedi ali odlomke. Pri **pomenskih** spremembah pa najdemo v knjigi nekoliko spremenjeno sporočilo, pri čemer je stavek oz. odlomek včasih razširjen, skrajšan ali kako drugače preoblikovan.

K naslednjemu tipu sprememb sodijo vsi primeri, kjer je urednik karkoli **dodal** k besedilu rokopisa, pa naj gre za besedo ali besedni sklop, del stavka ali celo več stavkov. Vseh naštetih primerov skupaj je 68, in sicer 48 v prvi knjigi in 20 v drugi. Pri dodanih prepozicijah, členih ipd. gre za **slovnične popravke**, pri dodanih veznikih ali zaimkih največkrat za **slogovne nianse**,

⁷ Posamezni primeri raznih tipov sprememb bodo citirani v naslednjih poglavjih, ki posebej obravnavajo posamezne vrste uredniških posegov.

pri dodanih stavkih pa za **vsebinska dopolnila**, največkrat potrebna zaradi večje jasnosti.

Vsi ostali popravki so načelno **oblikovne narave**, le izjemoma posegajo tudi na področje pomena besed ali povedi. Razvrstili smo jih v enajst skupin. Prvi dve vrsti popravkov se pojavljata najbolj poredko. To sta **prestavljen stavek ali odlomek**, ki ga najdemo na 14 mestih, od tega v prvi knjigi na 8, v drugi pa na 6 mestih, in **spremenjen besedni red** stavkov. Takih primerov je le sedem, od tega le eden v drugi knjigi. Omenjeni popravki v našem primeru praviloma ne vplivajo na pomen izraženih sporočil.

Dokaj pogosteje se pojavljajo **pravopisni popravki**, ki pa jih je v celi knjigi kljub temu le 150, od tega 108 v prvi in 42 v drugi knjigi. V veliki večini primerov gre za **opustitev vezaja**, ki v rokopisu povezuje dva dela sestavljenke, v knjigi pa je beseda pisana skupaj; nekaj primerov je tudi obratnih. Kar dve tretjini pravopisnih popravkov zadeva vezaj oz. vprašnje, ali se beseda piše skupaj ali narazen. Ena tretjina pravopisnih popravkov zadeva druga pravopisna vprašanja, pri tem pa niso vključene naslednje tri posebne skupine: **pisava jugoslovanskih besed** - primerov, ko je jugoslovanska beseda v knjigi drugače zapisana kot v rokopisu, je kar 763, od tega 462 v prvi knjigi in 301 v drugi; **velika začetnica** je v knjigi kar na 291 mestih, kjer je v rokopisu mala začetnica, od tega je 207 primerov v prvi knjigi in 84 v drugi, najdemo pa tudi obratne primere; **opuščaj** je dodan ali izpuščen (največkrat izpuščen) kar v 135 primerih.

Popravki, ki se ne tičejo pravopisa, so še naslednji: **druga beseda ali besedni sklop** - takih primerov je skupaj 140, od tega 98 v prvi knjigi in 42 v drugi; **nov odstavek** je v knjigi na 56 mestih, kjer se besedilo v rokopisu nadaljuje v istem odstavku, in sicer na 40 mestih v prvi in na 16 mestih v drugi knjigi (le v treh obratnih primerih sta v knjigi po dva odstavka združena); **oblika tiska** je drugačna od tiste, ki je nakazana v rokopisu, na

62 mestih, od tega je 55 primerov v prvi knjigi in le 7 v drugi; **ločilo** je dodano, črtano, prestavljeno ali zamenjano z drugim ločilom kar v 745 primerih, od tega 505 v prvi knjigi in 240 v drugi. Kot se bomo lahko pozneje prepričali, ta visoka številka seveda ne pomeni, da Adamič po tridesetih letih literarne kariere še vedno ni obvladal angleške punktuacije. Gre za njemu lasten sistem postavljanja ločil, ki se najboljše prilega k drugim značilnostim Adamičevega sloga - ta pa je vsekakor močno samosvoj in zato tembolj razpoznaven.

II.

OKVIRNA PRIMERJAVA ROKOPISA
S TISKANO VERZIJO

Okvirna primerjava rokopisa s tiskano verzijo

Preden se lotimo podrobnejše analize posegov končne redakcije in njihovih vsebinskih, jezikovnih ter še posebej slogovnih učinkov na celotno besedilo, moramo najprej osvetliti nekatera vprašanja, ki jih analiza ne more zajeti. To sta zlasti vprašanji vrstnega reda objavljenih poglavij v primeri z razvrstitvijo v rokopisu in pa formalna primerjava posameznih poglavij pred in po končni redakciji. Oglejmo si naslednjo razpredelnico:

ROKOPIS		AMERIŠKA IZDAJA	
poglavje	skupaj strani	neobjavljenih strani	poglavje strani
1. knjiga			
uvodno	61	17	1. 19
1.	75	9	2. 30
2.	95	7	3. 33
3.	76	8	4. 30
4.	87	30	5. 26
5.	94	29	6. 28
6.	77	14	7. 4
7.	82	13	8. 25
8.	34	23	9. 29
9.	122	51	10. 29
skupaj	803	201	

ROKOPIS

AMERIŠKA IZDAJA

poglavje	skupaj strani	neobjavljenih strani	poglavje	strani
2. knjiga				
1.	142	11	1.	49
2.	48	48	-	
3.	109	11	2.	36
4.	439	439	-	
5.	192	38	3.	54
6. rokopisa teh dveh poglavij nimamo	?	?	4.	126
7.	?	?	-	
skupaj	930	547		
v obeh knjigah	1733	748		

Vidimo, da so poglavja v knjigi drugače označena kot v rokopisu, in sicer zaradi spremembe »Uvodnega poglavja« (»Opening Chapter«) v 1. poglavje ter zaradi treh izločenih poglavij. Vrstni red ostalih poglavij je ostal enak, razen osmega poglavja v rokopisu, ki sta ga urednika uvrstila pred dve predhodni poglavji. To je najkrajše poglavje, ki v knjigi obsega samo štiri strani. Adamič v njem opisuje prizor, ki naj bi ga bil videl v gozdu nad Tržičem pozimi leta 1949; mučno prizadevanje v korenino ujetega orla, da bi se osvobodil.

Če si stvar pogloblje ogledamo, nam bo Adamičev vzrok za to, da je uvrstil poglavje o orlu tik pred zadnje poglavje v prvi knjigi, kmalu prav tako jasen kot Stellin vzrok za to, da je poglavje prestavila drugam. V rokopisu je to poglavje namreč trikrat daljše

kot v objavljeni verziji. Dve tematski enoti sta iz njega izpuščeni, obravnavata pa posledice kominformske krize za Jugoslavijo.

Ta odlomek smiselno povezuje pripoved o orlovem osvobajanju z naslednjim poglavjem v rokopisu z naslovom **Lovim se v začaranem krogu ... in orlovo mučno prizadevanje, da bi se osvobodil**, ki se v tiskani verziji pojavi kot zadnje poglavje v prvi knjigi. Tu je med drugim precej govora o jugoslovanski »ujetosti« med vzhod in zahod ter o prizadevanjih jugoslovanske vlade, da bi se osamosvojila. Ker sta oba prej omenjena odlomka izločena (iz razlogov, ki jih bomo poskušali najti pozneje), ni bilo več bistvenih zadržkov za urednika, da poglavja ne bi uvrstila na najustreznejše mesto, če gledamo s kronološkega vidika. Vsa poglavja v prvi knjigi so namreč razporejena po časovnem zaporedju dogodkov, o katerih govore Adamičevi avtobiografski zapiski s potovanja po Jugoslaviji. Avtorjevi doživljaji, ki so iztočnica vseh nadaljnjih tem v knjigi, datirajo v naslednjih mesecih: dogodki v prvem poglavju so se pripetili v decembru 1948 in v začetku januarja 1949, drugo, tretje, četrto in peto poglavje pokrivajo januar in so kronološko urejena, šesto poglavje govori o koncu januarja in začetku februarja, sedmo (o orlu) prav tako, osmo o februarju, deveto o koncu februarja, deseto pa o aprilu 1949. Vidimo torej, da je Adamič v rokopisu napravil izjemo, ko je poglavje o dogodkih v Tržiču izvzel iz časovno urejene verige izhodiščnih dogodkov in ga postavil na mesto, ki bolj ustreza »razširjeni« temi v poglavju, tj. vprašanju informbirojevske krize. Prav ta motiv pa je v tiskani, skrajšani verziji poglavja o orlovem osvobajanju odsoten.

In zdaj k okvirni primerjavi objavljenih poglavij z njihovo izvorno obliko. Najprej je treba pojasniti, čemu nam bo služila podrobna številčna analiza uredniških popravkov po poglavjih. Cilj te analize je odgovor na vprašanje, ali sta si urednika delo pri končni redakciji delila ali pa so popravki tehnično v glavnem delo ene osebe v skladu z navodili druge. Če bi se izkazalo, da je

bilo urejanje besedila neenotno in da je v kakšnem delu besedila najti drugačne popravke kot drugod, bi to pomenilo, da je šlo za delitev dela po poglavjih. Ker gre za povzetek rezultatov ustreznega dela raziskave, je treba v to poglavje vključiti precej številčnih podatkov, brez katerih ne bi mogli priti do natančnejših zaključkov. Vprašanje, kakšna je bila pravzaprav vloga Stelle Adamič pri končni obliki moževih besedil, je bilo pogosto zastavljeno - brez takšnih analiz pa nanj ni mogoče odgovoriti.

V rokopisu, ki ga hrani SAZU, so vsa poglavja dokončana in urejena, tako rekoč pripravljena za tisk, čeprav je avtor predvideval, da bodo potrebne še manjše uredniške spremembe. Izjemi sta neobjavljeno drugo poglavje v drugi knjigi **Stara Jugoslavija: 1918-1940**, ki mu manjka zaključni odlomek, ki pa ga v knjigi najdemo objavljenega na drugem mestu, in neobjavljeno četrto poglavje v drugi knjigi **Igra šaha med potresom**. To poglavje je najbolj »neizpiljeno« od vseh in je pisatelj v njem predvideval tudi večje uredniške spremembe. Na njegovem ovitku izjemoma piše »third copy«. Morebiti so ga tipkali v manjšem številu kopij, od katerih pa je avtor vsaj eno vsekakor hotel poslati Jugoslovanom, morda prav zato, ker to besedilo osvetljuje razmere v ZDA. Iz Adamičeve korespondence lahko sklepamo, da je razen Dedijerja pisatelj spodbujal tudi nekatere Slovence (Vlada Kozaka, Iva Pirkoviča, Janka Roglja itd.), naj čimprej preberejo prav to poglavje.¹

Pod izrazom »končna redakcija *Orla in korenin*« lahko razumemo črtanje treh poglavij in še 261 strani iz objavljenih poglavij, razen tega pa še 3009 drugih popravkov na 404 straneh v ameriški izdaji, torej povprečno sedem popravkov na vsaki strani knjige. Če izločenim stranem prištejemo 487 strani

¹ Npr. v pismu Vladu Kozaku 3. aprila 1951 (Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, mapa R 67/V).

izpuščenih dveh poglavij rokopisa, ki sta nam dosegljivi, ugotovimo, da je bilo od 1733 strani rokopisa, ki ga hrani SAZU, v končni redakciji črtanih 748 strani, kar je dobra tretjina ali slaba polovica ohranjenega rokopisa.

»Uvodno poglavje« (»Opening Chapter«) z naslovom **Pravzaprav sem hotel najprej v Rusijo, ampak ...** naj bi bilo po Adamičevi zamisli pred prvo knjigo, saj je na zadnji strani rokopisa tega poglavja avtorjeva pripomba: »To poglavje se tu konča in naj mu sledi 'Prvi del' ('Part One')«. Pozneje tega izraza ne uporablja več, temveč dosledno oznaki »Book« in »Chapter«. Uvodno poglavje, ki se v knjigi pojavi kot prvo poglavje, obsega v rokopisu 61 strani, v tiskani verziji pa 19. V rokopisu je razdeljeno na pet podpoglavij, označenih z rimskimi številkami. Tako so označena tudi podpoglavja v vseh ostalih poglavjih rokopisa. V ameriški izdaji te razdelitve ni; na mestu, kjer naj bi se začelo novo podpoglavje, je samo za eno vrstico prostora, včasih pa presledka sploh ni.

Paginacija v rokopisu uvodnega poglavja ustreza dejanskemu številu strani. Kljub mnogim avtorjevim lastnoročnim popravkom v tem poglavju ni videti, da bi avtor že sam izločil ali naknadno dodal kakšno stran. Pač pa so njegovi popravki, zapisani s svinčnikom, praviloma upoštevani v tisku, pa naj gre za daljši dodatek, preoblikovan odstavek, sinonim - npr. schism → break (razkol, odcepitev), ali za manjše popravke.

Tam, kjer so v rokopisu podpoglavja še naprej razdeljena na posamezne vsebinske enote, ki jih ločuje oznaka »space« (»pros-tor«), je v tiskani verziji kvečjemu za eno vrstico presledka, včasih pa še to ne. Isto velja tudi za vsa ostala poglavja. Vidimo torej, da imajo v rokopisu vsa poglavja zelo podrobno notranjo razdelitev, ki pa je v knjigi sploh ni. Ta poseg sodi v skupino sprememb, ki kažejo, da je končna redakcija težila k oblikovni poenostavitvi besedila, s čimer naj bi omogočila bolj tekoče branje.

Adamič se je v svojem rokopisu dosledno držal naslednjih splošno veljavnih pravil uporabe strojepisnih znakov, ki označujejo določene tiskarske znake: uporaba enega vezaja za tiskani vezaj, dveh za tiskani navadni pomišljaj in treh za tiskani daljši pomišljaj, uporaba pik pri kraticah (npr. U.S.A.) ter podčrtavanja besed, ki naj bi bile tiskane poševno. V glavnem so ta »navodila« v tisku upoštevana, vendar najdemo v vseh tiskanih poglavjih zelo številne primere odstopanj, ko podčrtane besede niso poševno natisnjene ali obratno, kjer so v objavi s poševnim tiskom izpostavljene besede, ki v rokopisu niso podčrtane.

V uvodnem poglavju sta urednika napravila 199 popravkov. Črtala sta 17 posameznih strani, torej več kot eno četrtino poglavja. Gre za same krajše odlomke, njihov pomen pa bomo obravnavali v posebnem poglavju, ki bo podalo analizo vsebinskih sprememb v besedilu. Od 23 opomb, kolikor jih vsebuje rokopis uvodnega poglavja, je kar 18 docela izpuščenih v tisku. Tri so objavljene kot opombe, dve pa sta v oklepaju vključeni med besedilo.

Prvo poglavje v rokopisu, ki v knjigi odgovarja drugemu poglavju **Beli grad je resnično bel, pa tudi zelo rdeč in trohico moder**, obsega 78 tipkanih strani, v tiskani verziji pa 30. Poglavje je v rokopisu razdeljeno na devet podpoglavij, označenih z rimskimi številkami. Paginacija v rokopisu ne odgovarja dejanskemu številu strani, saj je avtor naknadno vrnil tri strani. Vseh popravkov je v tem poglavju 321. Izločenih je le 9 strani, in sicer samih krajših odlomkov. Od 10 opomb v rokopisu je neobjavljenih 7, 3 pa so v oklepaju vključene med besedilo.

Drugo poglavje v rokopisu, tj. tretje poglavje v knjigi - naslov je **Nekaj oseb v trenutku napetosti ... in vprašanje: Kaj je Amerika?** - obsega 95 tipkanih strani oziroma 33 tiskanih. V rokopisu je razdeljeno na šest podpoglavij, označenih z rimskimi številkami. Adamič tu ni pozneje niti širil niti krčil števila strani, urednika pa sta tudi izločila samo 7 strani. V tem poglavju, ki je

najmanj skrajšano od vseh, je bilo med končno redakcijo opravljenih 286 popravkov, torej sorazmerno manj kot v prejšnjem. Od 11 opomb je 9 izločenih. Med temi so tudi daljše, ena obsega kar 4 tipkane strani. Razumljivo je torej, da jo je bilo treba izločiti, če naj bo branje kolikor toliko tekoče. Dve opombi sta ostali v objavi, od katerih je ena predstavljena v to poglavje iz nekega drugega poglavja.

Tretje poglavje v rokopisu, ki ga je Adamič naslovil »**Heroj Tito! Heroj Tito! Heroj Tito!**«, je četrto poglavje v knjigi. Obsega 76 tipkanih strani oziroma 30 strani v tiskani obliki. Tudi to poglavje je zelo malo skrajšano, saj je izločenih le 8 strani rokopisa. Med črtanim besedilom ni daljših odlomkov. Število strani po paginaciji odgovarja dejanskemu in ni naknadno vrinjenih strani. Poglavje je v rokopisu razdeljeno na pet podpoglavij, v knjigi pa ne. Skupno število popravkov je tu 231.

Četrto poglavje, tj. peto poglavje v tiskani verziji z naslovom **Pogovor o stekanju dogodkov, ki jim ni primere**, obsega v rokopisu 87 strani po štetju in po paginaciji, v knjigi pa 26 strani. V tem poglavju, ki je v rokopisni verziji razdeljeno na tri podpoglavja, sta urednika napravila 186 sprememb. Izločenih je kar 30 posameznih strani, kar je več kot ena tretjina. Od 16 opomb je 5 v celoti objavljenih v obliki opomb in dve le deloma, besedilo dveh je vstavljeno med ostali tekst v oklepaju, ena daljša obrobna pripomba s citatom iz dela Leva Trockega pa je objavljena med besedilom brez oklepaja. Šest opomb je v celoti izločenih, kar je le dobra tretjina. Večinoma sodijo k izpuščenim stranem, kar pomeni, da v tem poglavju črtanje opomb ni bilo tako pogosto kot v nekaterih drugih poglavjih.

Peto poglavje v rokopisu oziroma šesto v objavljeni verziji z naslovom **Moja družina ... mrtvi pesniki in težave z velikani** ima v rokopisu 94 strani po paginaciji, sicer pa eno manj, ker je avtor naknadno skrajšal in združil strani 90 in 91. V objavljeni verziji obsega 27 strani. Na str. 56 v rokopisu je rimska številka

kot oznaka za šesto podpoglavje. Ker pa na predhodnih straneh podpoglavja niso označena, je nerazumljivo, od kod ta številka. Iz poglavja je črtanih 29 strani, kar je skoraj ena tretjina. Štiri opombe so v celoti izpuščene, ena je ostala v objavi kot opomba, dve pa sta vključeni v besedilo (ena v oklepaju). Skupno število vseh popravkov v tem poglavju je 258.

Šesto poglavje v rokopisu z naslovom **Operacija vezalke ...** je osmo poglavje v ameriški izdaji. Obsega 77 strani rokopisa po paginaciji, sicer pa eno več (str. 12/b je Adamič naknadno dodal) in je razdeljeno na tri podpoglavja. V tiskani verziji obsega 25 strani. 14 strani je črtanih, torej malo manj kot ena petina. Samo dve opombi sta črtani v celoti, dve sta vključeni v besedilo (ena od obeh le deloma), del ene opombe pa je tudi v knjigi objavljen kot opomba, vendar na primernejšem mestu kot v rokopisu. Urednika sta v tem poglavju napravila 215 popravkov.

Sedmo poglavje rokopisa, ki obsega 83 strani (z naknadno vstavljeno stranjo 34/b), odgovarja devetemu poglavju v knjigi, kjer obsega 29 strani. Naslov poglavja je **Trušč v »srcu brezsrčnega sveta« ... in molk sivega priorja**. V rokopisu je razdeljeno na sedem podpoglavij. Urednika sta črtala 13 strani in kar 11 opomb, besedilo treh opomb sta vstavila v zgornje besedilo. Skupno število vseh popravkov je 209.

Osmo poglavje v rokopisu z naslovom **Lažna pomlad ... in orel v stiski** odgovarja sedmemu v knjigi namesto devetemu, torej je za dve mesti predstavljeno nazaj. Poglavje, ki obsega v rokopisu 34 strani in je razdeljeno na štiri podpoglavja, obsega v objavljeni verziji manj kot štiri strani. Večina tega poglavja je v knjigi izpuščena, ostalo besedilo pa je tudi precej skrajšano in predelano.

Deveto poglavje **Lovim se v začaranem krogu ... in orlovo mučno prizadevanje, da bi se osvobodil** najdemo v objavljeni verziji kot deseto poglavje v prvi knjigi. Kot vidimo že iz naslova, bi moralo smiselno slediti prejšnjemu poglavju; o tem smo

spregovorili že v uvodu. Poglavlje obsega v rokopisu 122 strani po paginaciji, v resnici pa eno manj, saj je Adamič str. 6 in 7 naknadno skrčil in združil. V knjigi obsega 29 strani. Iz njega je izločenih kar 51 strani, torej skoraj polovica poglavja. V ameriški izdaji sta dve opombi skoraj v celoti objavljeni kot opombi, pet je v celoti izpuščenih, besedilo treh pa je le deloma vključeno med ostalo besedilo. Skupno število popravkov je tu 242.

Na prvi strani je obrobna pripomba, namenjena avtorju samemu, ki se glasi: »If I leave this in, I should have a section on the subject in a previous chapter.« (» Če naj to ostane, moram vstaviti odlomek o tem v kakšno predhodno poglavje.«) To je edini primer, ki kaže, da tudi teh poglavij Adamič še ni dokončno uredil. Pripomba iz rokopisa v objavi ni upoštevana. Del besedila, na katerega se nanaša, je objavljen na str. 233, čeprav v njem omenjeno vprašanje ni načeto ali pojasnjeno v prejšnjih poglavjih. Gre za vprašanje političnih zapornikov v Jugoslaviji leta 1949. Adamič se je po tem, ko je rokopis že poslal v Jugoslavijo, očitno odločil, da o tem problemu ne bo pisal v svoji knjigi. Če bi bila urednika dosledna, bi morala v resnici črtati del stavka, ki se problema le dotika. Eno najspornejših vprašanj jugoslovanske polpretekle zgodovine ostaja torej tudi v Adamičevi zadnji knjigi povsem nepojasnjeno.

V drugi knjigi je razmerje med obsegom poglavij in številom popravkov podobno kot v prvi. Tista poglavja iz rokopisa druge knjige, ki so jih pri Doubledayu objavili, so daljša od poglavij v prvi knjigi in je zato število popravkov toliko večje. Če razmerje v tretjem poglavju druge knjige rokopisa nekoliko odstopa in je na prvi pogled tu več popravkov kot v ostalih poglavjih, je do odstopanja prišlo zato, ker prav to poglavje vsebuje sorazmerno več jugoslovanskih besed kot druga in je torej tudi več takih, ki so v tiskani verziji drugače zapisane kot v rokopisu.

Prvo poglavje v drugi knjigi rokopisa z naslovom **Zgodba: 1892-1951. Začetki »začetnika« ... ali: deček je oče moža,**

obsegajoče 142 tipkanih strani, se tudi v tiskani verziji druge knjige pojavi kot prvo poglavje in obsega 49 strani. V rokopisu je razdeljeno na osem podpoglavij. V kopiji rokopisa, ki jo hrani SAZU, manjkata strani 83 in 102. To sta dve od treh manjkajočih strani v celotni kopiji rokopisa.

V tem in v tretjem poglavju so z rdečim svinčnikom označeni popravki, ki razen prvih praviloma niso upoštevani v objavi. Verjetno je avtor teh popravkov Vladimir Dedijer. Eden od primerov, ko v ameriški izdaji najdemo popravljen podatek, je na mestu, kjer Adamič piše, da je bil Tito šesti od **štirinajstih** otrok v družini. Napačni podatek je z rdečim svinčnikom popravljen na »petnajstih«, kar najdemo tudi v tiskani verziji. To pa še ni dokaz, da je Dedijer Adamiča obvestil o omenjenih faktografskih napakah v besedilu. Na nekem drugem mestu v rokopisu namreč Adamič navaja besede stare Ane iz Podsrede, tete Josipa Broza, ki pisatelju pove, da se je v Brozovi družini rodilo petnajst otrok. Adamiču je bil torej pravilen podatek znan in ga je lahko že sam popravil.

Iz prvega poglavja rokopisa druge knjige sta urednika izločila enajst strani, kar je sorazmerno malo. Podobno razmerje med obsegom poglavij v rokopisu in v tiskani verziji velja za vsa objavljena poglavja iz druge knjige rokopisa. Od šestih opomb v rokopisu so štiri v celoti črtane, ena je le deloma objavljena kot opomba, ena pa v celoti. Skupno število vseh popravkov v tem poglavju je 274.

Tretje poglavje iz druge knjige rokopisa **Pot skozi podzemlje proti nečemu, kar je bilo večje od njega**, ki obsega 109 tipkanih strani po paginaciji in po štetju, se pojavi v drugi knjigi tiskane verzije kot drugo poglavje, saj je bilo drugo poglavje rokopisa o stari Jugoslaviji izloženo. V knjigi obsega drugo poglavje 36 strani. Izpuščenih je bilo enajst strani in kar dvajset opomb, tri so objavljene kot opombe in štiri v celoti vključene med zgornje besedilo. Skupno število popravkov v tem poglavju je 373.

Na ovitku poglavja beremo naslednjo pripombo: »Perhaps most of this should be used.« (» Morda bi veljalo uporabiti večino tega.«) Nekaj arhivskih virov kaže na to, da je Adamič poslal rokopis v Ljubljano zato, da bi knjigo prevedli v slovenščino in jo objavili pri nas.² Kot smo že poudarili, pa lahko iz citirane opombe sklepamo, da se je spomladi 1951 avtor dogovarjal o možnosti vnaprejšnje slovenske objave samo določenih odlomkov iz knjige, in sicer v jugoslovanski periodiki.³ Žal se Vladimir Dedijer, ki je prejel rokopis od Adamiča, ne spominja podrobnosti v zvezi s tem.⁴

Peto poglavje rokopisa **Zavoji in zasuki v labirintu ilegale** je najobsežnejše od objavljenih poglavij rokopisa, saj obsega 192 strani po paginaciji oz. 187 po šteju. Petkrat sta namreč po dve strani naknadno skrčeni in združeni. Str. 82/b je pozneje dodana, str. 185 pa v ljubljanskem rokopisu manjka. Poglavje je v izvorni obliki razdeljeno na osem podpoglavij. Na 54 straneh, kolikor jih poglavje obsega v tiskani verziji, je najti preko 500 popravkov. Od tega je okoli 200 primerov drugačnega zapisa jugoslovanskih besed kot v rokopisu, torej je število ostalih popravkov še vedno sorazmerno z obsegom korigiranega besedila. Iz rokopisne verzije poglavja je izločenih 38 strani in

² Gre za Adamičevo pismo V. Kozaku 13. februarja 1951 (Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, mapa R 67/V), vprašanje pa je večkrat omenjeno tudi v Adamičevi korespondenci z Jankom Rogljem (Arhiv Republike Slovenije, fond Janko Rogelj, pisma 1950-51).

³ V nekem nedatiranem pismenem sporočilu Dedijerju našteva pisatelj odlomke, ki naj bi jih v srbohrvaščini objavili v *Borbi*, vendar je iz oblike lističa s sporočilom razvidno, da je bilo le-to napisano v času, ko je Adamič pripravljaval t.i. »prvo verzijo« rokopisa, torej ob koncu leta 1949. Listek namreč po obliki in vsebini sodi v serijo sporočil, ki jih je Adamič pošiljal Dedijerju, preden se je ta vrnil iz ZDA v domovino. (Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, mapa R 67/V).

⁴ J. Žitnik, *Intervjuji*, intervju z Vladimирjem Dedijerjem, Ljubljana, 16. julij 1986.

17 opomb, dve opombi sta objavljeni v celoti kot opombi, štiri so v celoti vključene med besedilo v oklepaju in tri le deloma.

* * *

Na osnovi podrobnejše primerjave posameznih vrst popravkov po poglavjih⁵ lahko ugotovimo, da je redakcija z jezikovnega vidika potekala dokaj enotno skozi vsa poglavja. Ves čas se ponavljajo isti popravki, nekaj pa je tudi izjem. Med temi je zlasti redno nadomeščanje skrajšanih oblik nikalnice in pomožnih glagolov z daljšimi, kar sta urednika opustila v tretjem poglavju prve knjige. Odtlej se omenjeni popravek pojavi le še tu in tam.

Drugo zanimivo dejstvo je, da je Stella Adamič v nekaterih primerih, kjer je Adamič napravil napako, poznala pravilno pisavo jugoslovanskih imen in drugih jugoslovanskih besed. Še najverjetneje jo je moral na takšno napako opozoriti kdo drug - vsekakor nekdo, ki je obvladal slovenščino in srbohrvaščino. Iz tega lahko sklepamo, da si je pri urejanju vsaj občasno pomagala z nasvetom še kakšnega konzultanta razen urednika Seldesa.

Seveda je vseh popravkov v tistih poglavjih, ki so komajda skrčena, relativno več kot v občutno skrajšanih poglavjih, če upoštevamo število strani rokopisa in ne knjige. Ker pa je za takšno primerjavo treba upoštevati le obseg objavljenih poglavij v tiskani obliki, se končno izkaže, da ostaja število posameznih vrst jezikovnih popravkov ves čas v enakem sorazmerju z množino korigiranega besedila. To pomeni, da je celotno urejanje kljub posameznim primerom nedoslednosti vendarle obdržalo enotne oblikovne kriterije in isto stopnjo intenzivnosti skozi ves rokopis.

⁵ J. Žitnik, *Geneza...*, str. 44-61.

Iz zgornje primerjave lahko sklepamo, da je končno urejanje *Orla in korenin* potekalo po okvirnih navodilih založnika in ob rednem, vsakodnevnem posvetovanju z njegovim urednikom, zlasti pri krčenju besedila. Sama izvedba popravkov pa je očitno v glavnem delo Stelle Adamič, ki je besedilo najboljše poznala in se je njegovemu urejanju najintenzivneje posvetila.

III.

OBLIKOVNE SPREMEMBE

Oblikovne spremembe

V okviru analize končne redakcije *Orla in korenin*, katere namen je opisan v uvodu, bomo najprej obravnavali oblikovne spremembe rokopisnega besedila. V tem poglavju bomo zajeli vse tiste uredniške posege, katerih učinek je najbolj opazen pri zunanji obliki besedila (oblika naslovnih strani posameznih poglavij, dolžina odstavkov, oblika tiska ipd.) in pa na področju nekaterih jezikovnih značilnosti, kot so avtorjevo upoštevanje slovničnih in pravopisnih pravil, posebne značilnosti Adamičevega jezika in pisave tujih besed ter avtorjev slog.

1. Prestavljen odlomek

Ta poseg je bil pri urejanju *Orla in korenin* zelo redek, saj se v celotnem besedilu pojavi samo na 14 mestih. V dveh primerih gre za podnaslov oz. moto poglavja, in sicer pri prvem poglavju prve in druge knjige. V obeh primerih je v tiskani verziji podnaslov takoj za naslovom poglavja, sledijo pa mu citati. V rokopisu je oblika naslovnih strani poglavij bolj zapletena: zgoraj je natipkan glavni naslov, nato prvi del podnaslova, sledijo mu citati in nato še drugi del podnaslova.

Nekaj je primerov, kjer je opomba pod črto prestavljena na ustreznije mesto, bodisi v obliki opombe (tak primer je samo eden) ali pa je njeno besedilo vključeno v zgornji tekst, največkrat v oklepaju, vendar na drugem mestu, kot je označeno v rokopisu.

Največkrat je odlomek prestavljen na drugo mesto zaradi izpuščenih strani. Kadar sta urednika v daljših izpuščenih odlomkih našla kakšen krajši odlomek, ki se jima je zdel pomemben, sta ga morala vključiti med objavljeno besedilo na mestu, kjer je pač govora o isti temi. Včasih je tak odlomek prestavljen za deset ali več strani. Odlomki iz izpuščenih delov, ki sta jih urednika vključila v objavo, resnično vsebujejo najpomembnejše podatke o nekaterih osebah, ki se večkrat pojavljajo v knjigi: npr. o tem, kdo je bil Vladimir Nazor, kako so ga partizani pretihotapili iz Zagreba v bosanske hribe in kako je umrl; omemba Djilasovih preteklih in tedanjih vojaških in političnih funkcij; vsebina pisma, ki ga je Brozova teta Ana iz Podsrede pisala Adamiču itd.

Vzrok, zakaj sta urednika odlomek prestavila drugam, samo v enem primeru ni razviden, v vseh ostalih primerih pa je bolj ali manj očiten in utemeljen.

2. Spremenjen besedni red

V celotni knjigi najdemo takšno spremembo samo na osmih mestih. V štirih primerih gre za slovnični popravek:

rokopis	tiskana verzija
...; it was a rather typical American scholarly study, ... (1/O, 14) ¹	...; it was, rather, a typical American scholarly study, ... (1/1, 6)
To fully comment on that, ... (1/2, 16)	To comment fully on that, ... (1/3, 57)
I don't know what's the matter. (1/3, 75)	I don't know what the matter is. (1/4, 115)
... it's true that, too, Stepinac arranged ... (1/7, 8)	... it's true, too, that Stepinac arranged ... (1/8, 205)

V ostalih štirih primerih je besedni red spremenjen zaradi lepše oblike stavka. Gre za vrinjene stavke, ki so prestavljeni na drugo mesto v stavku.

¹ Prva številka označuje knjigo, druga poglavje (O = opening chapter), tretja je stran.

3. Ostali slovnični popravki

Razen teh, ki smo jih navedli pod točko 2, najdemo v celotni knjigi *Orel in korenine* le še neznatno število drugih slovničnih popravkov. Razvrstili jih bomo v naslednje skupine:

a) spremenjen glagolski način ali čas:

rokopis	tiskana verzija
But I stuck to my thesis (...) that outstanding men (...) were interesting, and their biographies were history. (2/1, 5)	But I stuck to my thesis (...) that outstanding men (...) are interesting, and their biographies are history. (2/1, 26)
..., as Mother would say. (1/5, 44)	..., as Mother says. (1/6, 159)
Sometimes he'd sit in my house (...) and look ... (2/3, 99)	Sometimes he sat in my house (...) and looked ... (2/2, 346)

b) spremenjen veznik ali predlog:

rokopis	tiskana verzija
... whether he was listening or not. (1/0, 36)	... if he was listening or not. (1/1, 13)
dissatisfied about it (1/1, 61)	dissatisfied with it (1/2, 44)
a course of typing, bookkeeping (1/5, 10)	courses in typing, bookkeeping (1/6, 147)

V zadnjem primeru je v zvezi s skladnjo spremenjeno tudi samostalniško število.

c) spremenjeno glagolsko število zaradi skladnje:

rokopis	tiskana verzija
There were a multitude of (...) complexities. (1/5, 20)	There was a multitude of (...) complexities. (1/6, 151)

Zaradi majhnega števila teh popravkov so navedeni vsi primeri razen šestih, kjer je spremenjen čas. Od teh gre samo v enem primeru za avtorjevo slovnično napako, v vseh ostalih primerih pa je popravek vprašanje okusa.

Vidimo, da je vseh primerov, kjer je prišlo do popravka zaradi slovnične napake, v celotnem rokopisu manj kot deset.

4. Pisava jugoslovanskih besed

Pri pisavi slovenskih in srbohrvaških besed, večinoma osebnih ali krajevnih imen, je največ popravkov, saj je taka beseda v tiskani verziji drugače zapisana kot v rokopisu kar na 763 mestih. Mnogo besed se seveda ponavlja.

Adamič je v rokopisu posvetil vprašanju slovenske in srbohrvaške izgovorjave daljšo opombo, ki je v objavljeni verziji ni. Avtor v njej pojasni, kaj pomeni strešica na *č*, *ž*, *š*, kako se izgovarja *c*, *ć*, in *e* na koncu besede ter kako pišemo in izgovarjamo samoglasnike. Pri tem uporablja lastni sistem fonetične transkripcije.

V rokopisu avtor dosledno uporablja izvirno pisavo slovenskih in srbohrvaških besed, ki jih je v njegovem besedilu izredno veliko. Izjema je izgovorjeni *e* na koncu besede, ki ga pisatelj poudari z ostrivcem. V tiskani različici kljub enako velikemu številu slovenskih in srbohrvaških besed ni nikakršnih napotkov za izgovorjavo teh besed. Pisava je prirejena za ameriškega bralca na ta način, da so vse strešice in ostrivci preprosto opuščeni, sicer pa pisava sledi izvirni obliki. *Č* in *ć* tako postaneta *c* in *ch*, *j* ostane *j* in ni spremenjen v *y* itd. Pisava v tiskani verziji torej z izjemo strešic ostaja zvesta obliki izvirnika in ne njegovi izgovorjavi. Isto pravilo pogosto velja tudi pri amerikanizaciji priimkov jugoslovanskih priseljencev v ZDA, ki v mnogih primerih opustijo strešice, sicer pa obdržijo staro obliko priimkov. Pri tem se seveda izgovorjava tako napisanih priimkov največkrat bistveno spremeni.

Za boljšo predstavo navedimo nekaj primerov. Besede, ki jih Adamič zapiše v naslednji obliki: Čolaković, Čopić, Radé Končar, Dragiša Vasić, Draža Mihajlović, Moša Pijadé, Božidar Lavrić, domačija, najmočnejši, tovarišica, ričet, palačinke, naša,

kmečki, žganci, reportaže, družé, čaršija, predsedništvo, glavnjače, četniki, Orjunaši, Kumrovčani, Maršal, maršalat, Književne Noviné, Tržič, Šekspirova, Živijo!, p'r moj krvav duš!, so v tisku videti takole: Colakovic, Copic, Rade Koncar, Dragisa Vasic, Draza Mihailovic, Mosa Pijade, Bozidar Lavric, domacija, najmocnejši, tovarisica, ricet, palacinke, nasa, kmecki, zganci, reportaze, druze, carsija, predsednistvo, glavnjace, cetniki, Orjunasi, Kumrovcani, Marsal, marsalat, Knjizevne Novine, Trzic, Sekspirova, Zivijo!, p'r moj krvav dus!

Zanimivo je, da sta urednika v nekaterih primerih, kjer je Adamič napravil napako, pravilno popravila pisavo srbohrvaških imen, npr. pri Mihajlović (rokopis 1/1, 43) sta j pravilno nadomestila z i: Mihailovic (ameriška izdaja, 1/2, 38). Tu nista vedno dosledna, saj včasih ime zapišeta tudi drugače, npr. Mikhailovic. Pri imenih ulic Tiodor Drajserova in Čali Čeplinoва (rokopis, 1/1, 25) sta urednika popravila i in e in vstavila manjkajoči r: Teodor Drajserova in Carli Ceplinoва (ameriška izdaja, 1/2, 30). Strešice so v tisku seveda dosledno opuščene, kar je v zadnjem primeru videti nekoliko absurdno, saj gre za srbsko fonetično pisavo tujih imen.

Navedimo še ostale primere pravilnih urednikovih popravkov pri slovenskih in srbohrvaških besedah, ki jih je avtor napačno zapisal:

rokopis

I was v ilegalu (1/2, 9)
 Centralni Komitej (1/3, 19)
 Petar Stambulić (1/3, 4 in 22)
 Naj močnejši (1/5, 17)
 Franc Leskoyšek (2/5, 48)
 družé maršal didn't think... (1/
 7, 11)

tiskana verzija

I was v ilegalni (1/3, 54)
 Centralni Komitet (1/4, 93)
 Petar Stambolić (1/4, 87 in 94)
 Najmocnejši (1/6, 150)
 Franc Leskosek (2/3, 366)
 drug marsal didn't think... (1/
 8, 206)

Dva od navedenih primerov odkrivata celo urednikovo poznavanje slovenskih in srbohrvaških sklonov (mestnik, zvalnik).

Neznatno je število primerov, kjer je Adamič nedosledno zapisal krajevno ime, npr. Smederevska Palanča namesto Smederevska Palanka (rokopis, 2/3 16 in 27) ali the Tenovo parish in Ljubljana (1/7, 38), pa urednika napake nista popravila (ameriška izdaja, 2/2, 318 in 321 oz. 1/9, 216).

Problem dvoumnosti, ki ga urednika nista upoštevala, nastane v primerih, ko z opuščanjem strešice dobimo povsem drugo ime: Rožman - Rozman, Sušak - Susak (rokopis, 2/3, 12, 15 in 21; ameriška izdaja, 2/2, 316, 317 in 320). Tako se v knjigi kar trikrat pojavi ime otoka namesto kraja v Istri.

Zaradi velikega števila slovenskih in srbohrvaških besed v knjigi *Orel in korenine* je besedilo za ameriškega bralca brez dvoma teže razumljivo, kot bi bilo sicer, saj je Adamič besedam dodal angleški prevod večinoma samo tam, kjer se izraz prvič pojavi v besedilu. Nemogoče je pričakovati, da si bo ameriški bralec že ob prvem branju tujega izraza zapomnil vso to množico tujih besed, ki jih avtor vključuje v svojo pripoved.

5. Velika začetnica

Med najpogostejšimi popravki pri korigiranju rokopisa *Orel in korenine* je sprememba male začetnice v veliko. Takih popravkov je v celotni knjigi kar 291. Posameznih besed, ki jih je Adamič napačno zapisal z malo začetnico, pa je sorazmerno malo, a se zelo pogosto ponavljajo.

Tipični primeri takih izrazov v rokopisu so: secretary-general, the foreign minister, the first deputy premier, director of information, premier and defense minister of the federal government, supreme commander, assistant secretary of foreign affairs, chief of staff, the general staff, the supreme headquarters, Labor government, the government, information office, the writers' club. Vse podčrtane začetnice pri funkcijah, administrativnih organih in ustanovah so v tisku popravljene v velike začetnice. Razen naštetih je v rokopisu najti še veliko število podobnih primerov.

Drugo skupino sestavljajo primeri, kjer avtor uporablja samostalnik brez pridevniškega atributa, vendar z ozko določenim pomenom, npr. the party v smislu Komunistična partija Jugoslavije ali the revolution v smislu jugoslovanske ali sovjetske socialistične revolucije. Oba primera skupaj se v knjigi ponovita več kot stokrat - od tod torej tako veliko število tovrstnih popravkov. V isto skupino sodijo tudi redkejši primeri, npr. the legation v ožje določenem smislu češkoslovaškega poslaništva v Beogradu (ameriška izdaja, 2/3, 400) in ne morda z nedoločnim pomenom »misija«, ki bi dopuščal malo začetnico. V vseh teh primerih je popravek male začetnice v veliko upravičen, saj gre za specifično in ne splošno rabo omenjenih samostalnikov.

Teže si razlagamo izredno pogost popravek avtorjeve oblike *leftists* ali *the leftist unions* v *Leftists in the Leftist unions*, kot je zapisano v knjigi. Adamičeva uporaba male začetnice v besedi *leftist* je namreč dovolj običajna, pa naj gre za pridevniško ali

samostalniško rabo besede. V slovarjih najdemo veliko začetnico edino pri izrazu the Left (Wing), a še tu dopuščajo tudi malo začetnico. Podobno nepotreben je tudi popravek avtorjeve male začetnice v kombinaciji the new Yugoslav army. Beseda new ne sodi k imenu armade, zato je raba velike začetnice v tem primeru neutemeljena.

Zanimivo je, da je v Adamičevem rokopisu nekaj značilnih »slovenskih« napak v angleščini. Te so navadno posledica zakoreninjenih slovenskih jezikovnih pravil, ki se nam podzavestno vsiljujejo tudi takrat, kadar se izražamo v tujem jeziku. Navedimo dva takšna primera iz Adamičevega rokopisa: various foreign offices (1/7, 13), five people's republics (1/5, 71). V slovenščini pišemo Socialistična republika ali Ministrstvo za zunanje zadeve z veliko začetnico samo v primerih, ko gre za uradno ime ali naziv, sicer pa z malo. V navedenem primeru bi v slovenščini uporabili malo začetnico. Adamič jo je uporabil tudi v angleščini, čeprav bi bila tu velika začetnica običajnejša (v tisku je korigirana).

V naslednjo skupino tovrstnih popravkov sodijo primeri, kjer Adamič uporabi malo začetnico za dvopičjem, klicajem ali vrinjenim napovednim stavkom pri premem govoru (zadnji primer je dovolj jasen, zato ne bomo navedli primera):

rokopis

Then, a bit hesitantly: what was I politically? (1/0, 20)

I could return in a week or ten days: could I hope to see the ambassador then? (1/0, 23)

I decided: no. (1/9, 25)

How true! how awful! (1/1, 32)

tiskana verzija

Then, a bit hesitantly: What was I politically? (1/1, 6)

I could return in a week or ten days: Could I hope to see the Ambassador then? (1/1, 8)

I decided: No. (1/10, 238)

How true! How awful! (1/2, 32)

Obratnih popravkov je zelo malo. Ponavljajoč primer najdemo pri naslovih in podnaslovih poglavij, kjer avtor piše vse besede z veliko začetnico (razen člena, veznika in predloga), v tiskani inačici pa ima veliko začetnico samo prva beseda. Razen teh so v celi knjigi samo štirje primeri popravka velike začetnice v malo:

rokopis	tiskana verzija
... hurtling to H ell. (1/0, 29)	... hurtling to h ell. (1/1, 11)
death and H ell (1/5, 33)	death and h ell (1/6, 156)
The F ulton S peech (1/2, 50)	The f ulton s peech (1/3, 70)
The C ommunist M ovement (2/3, 18)	The c ommunist m ovement (2/2, 318)

V zadnjem primeru je Adamičeva velika začetnica brez dvoma dopustna. Na številnih drugih mestih v besedilu sta urednika dopustila še mnogo bolj neobičajno rabo velike začetnice. Pri Adamiču je namreč manj običajna raba velike začetnice precej pogosta, vendar urednikov praviloma ni motila.

6. Opuščaj

V celotnem rokopisu *Orel in korenine* je opuščaj črtan na 135 mestih. Ta visoka številka nas lahko zavede, saj je od tega okoli 60 primerov, kjer je opuščaj črtan pri letnicah. Adamič je pare letnic, ki označujejo obdobje, zapisoval takole: 1932-'33, 1945-'49 itd. V tiskani verziji pa so zapisane brez opuščaja: 1932-33, 1945-49. Nasprotno sta v primerih, ko gre za desetletje, urednika opuščaj dodala: 1870's, 1930's (Adamič tu ne piše opuščaja). V obeh primerih gre za popravek, ki vendarle kaže na to, da avtor ni bil povsem na tekočem glede določenih pravopisnih podrobnosti.

V drugo skupino pri tovrstnem popravku sodijo vsi primeri skrajšane nikalnice oz. pomožnega glagola z opuščajem, ki sta jih urednika nadomestila z daljšo obliko. Adamič je v glavnem uporabljal krajšo obliko: must've, may've, should've, it's, who's, we're, you'll, they'd, didn't, weren't, wouldn't, couldn't itd. Celo tam, kjer je prvotno zapisal daljšo obliko, jo je ob zadnji korekturi rokopisa v prvih poglavjih s svinčnikom prečrtal in jo nadomestil s krajšo. V zadnjih poglavjih pa ta korektura ni bila več potrebna, saj že v prvotnem tipkopisu tu prevladuje krajša oblika.

Urednika sta v prvih poglavjih, deloma pa tudi v ostalih precej dosledno, nadomestila skrajšane oblike z daljšimi, ki so v angleškem knjižnem jeziku običajnejše: must have, who is, they would, could not itd. Da bi urednika pri končni redakciji uporabila rokopisno kopijo, na kateri ni bilo Adamičevih naknadnih popravkov s svinčnikom, kakršne najdemo v ljubljanski karbonski kopiji, je malo verjetno. Karbonska kopija rokopisa četrtega poglavja druge knjige, ki jo je Stellin brat dr. Sanders izročil prof. Christianu, namreč vsebuje vse tiste avtorjeve popravke, ki jih najdemo v ljubljanski kopiji, torej tudi zadnje korekture, zapisane s

svinčnikom, razen tega pa še nekaj poznejših popravkov.² Poglavlje, ki ga je imel dr. Sanders, pa je po vsej verjetnosti sestavni del delovne kopije, ki jo je Stella uporabila pri končni redakciji.

Omenjeni izredno pogosto ponavljajoči se popravek ne bi bil pomemben, če ne bi njegov namen sovpadal z nekaterimi drugimi popravki v smislu spreminjanja avtorjevega sloga z mnogimi značilnostmi pogovornega jezika v formalnejši jezik. Nadaljnja poglavja analize bodo pokazala, če lahko govorimo o takšnem učinku končne redakcije na slog celotnega besedila.

Zelo redki so primeri obratnega popravka, torej nadomeščanja daljših oblik nikalnice in pomožnih glagolov s krajšimi. Urednika sta le nekajkrat skrajšala avtorjeve kombinacije v rokopisu: had not, I am, how is, you would, if I had had. Vzrok za te popravke večinoma ni razviden.

Najteže je pojasniti popravke v rokopisu, 1/1, 67, oziroma v tiskani verziji, 1/2, 46. Na tej strani sta urednika na petih mestih pustila avtorjevo krajšo obliko nikalnice oz. pomožnega glagola z opuščajem, na dveh mestih sta jo nadomestila z daljšo, enkrat pa sta brez očitnega razloga napravila ravno obratno.

² Pismo Henryja Christiana Janji Žitnik 10. avgusta 1988 (zasebni arhiv J. Žitnik).

7. Drugi pravopisni popravki

Vseh ostalih pravopisnih popravkov v pregledanih poglavjih je 150. Velika večina teh primerov zadeva vprašanje zloženk in uporabe vezaja. Razdelimo jih lahko v naslednje skupine:

- besede, ki so v rokopisu pisane skupaj, v tiskani verziji pa narazen z vezajem.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
wellbeing (1/1, 29)	well-being (1/2, 31)
everyday things (1/1, 49)	every-day things (1/2, 40)
a nearby slope (2/1, 6)	a near-by slope (2/1, 264)

- besede, ki so v rokopisu pisane skupaj, v tisku pa narazen brez vezaja.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
easychairs (1/3, 2)	easy chairs (1/4, 86)
wardroom (1/5, 55)	ward room (1/6, 162)
percent (večkrat)	per cent
insofar as (1/7, 48)	in so far as (1/9, 221)
stoolpigeon (2/3, 10)	stool pigeon (2/2, 316)

- besede, ki so v rokopisu napisane narazen in z vezajem, v knjigi pa skupaj:

rokopis	tiskana verzija
re-applied (1/0, 53)	reapplied (1/1, 17)
off-hand (1/3, 41)	offhand (1/4, 101)
re-read (1/3, 41)	reread (1/4, 101)
woe-begone (1/4, 2)	woebegone (1/5, 117)
hay-loft (1/5, 25)	hayloft (1/6, 152)

- besede, ki so v rokopisu pisane narazen brez vezaja, v knjigi pa skupaj. (V celotnem tekstu najdemo tak popravek samo v dveh primerih, pa še tam ne bi bil potreben):

rokopis	tiskana verzija
home place (1/5, 31)	homeplace (1/6, 155)
mountain top (1/6, 56)	mountaintop (1/8, 194)

- besede, ki so v rokopisu pisane narazen z vezajem, v knjigi pa narazen brez vezaja.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
reception-room (1/4, 1)	reception room (1/5, 116)
hog-pen (1/5, 23)	hog pen (1/6, 152)
parish-house (1/7, 27)	parish house (1/9, 213)
feast-days (1/7, 41)	feast days (1/9, 218)
West-European tastes (1/9, 28)	West European tastes (1/10, 238)
Lieutenant-General (1/9, 68)	Lieutenant General (1/10, 246)
flour-mill (2/1, 128)	flour mill (2/1, 305)
closely-knit (2/3, 61)	closely knit (2/2, 333)
South-Slavic state (večkrat)	South Slavic state

- besede, ki so v rokopisu pisane narazen brez vezaja, v knjigi pa narazen z vezajem.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
public relations methods (1/2, 66)	public-relations methods (1/3, 75)
fellow priests (1/7, 38)	fellow-priests (1/9, 216)
side by side (1/7, 41)	side-by-side (1/9, 218)
half Slovenian (2/1, 12)	half-Slovenian (2/1, 265)
Slovak Americans (2/1, 121)	Slovak-Americans (2/1, 303)
metal worker (2/5, 103)	metal-worker (2/3, 383)

Kot vidimo, so v mnogih naših na slepo izbranih primerih popravki nepotrebni. Poiščimo med navedenimi primeri tiste, kjer je Adamičeva različica bolj običajna od »popravljenega« ali vsaj dopustna: everyday things, a nearby slope, wardroom, percent, off-hand, re-read, home place, mountain top, reception-room, hog-pen, feast-days, flour-mill, closely-knit, side by side. So tudi primeri, kjer je najobičajnejša pisava drugačna od obeh navedenih, npr. stool-pigeon, easy-chairs itd.

V dveh primerih sta zaradi večje jasnosti urednika izpisala imena organizacij ali političnih organov, ki jih je Adamič označil s kratico: the PF (1/9, 78) → The People's Front (1/10, 249), the CC (na treh mestih) → The Central Committee. Manj očitno je, zakaj so v knjigi nekatera števila, ki jih je avtor napisal z besedo, zapisana s številko. Takih primerov je le osem.

Slabo utemeljeni so tudi naslednji popravki: fliers (1/2, 4) → flyers (1/3, 53); afterwards (1/2, 4) → afterward (1/3, 53); Labor Government (1/4, 16) → Labour Government (1/5, 119). V prvem primeru je Adamič uporabil enakovredno obliko, v drugem sta urednika angleško inačico nadomestila z ameriško, v tretjem pa sta storila ravno obratno. Nedosleden je tudi popravek:

goodbye (2/3, 100) → good-by (2/2, 347), saj je običajnejša pisava good-bye.

Še najbolj nedvomni so naslednji pravopisni popravki:

rokopis	tiskana verzija
shovelling (1/1, 36)	shoveling (1/2, 36)
surmized /1/2, 1)	surmised /1/3, 52)
bedevilling (1/3, 65)	bedeviling (1/4, 111)
were loathe to believe (1/4, 21)	were loath to believe (1/5, 120)
stipendium (1/7, 61)	stipend (1/9, 223)
Machiavelian (1/9, 34)	Machiavellian (1/10, 240)

Sem sodi tudi popravek pri pisavi datumov, npr. on June 9th → on June 9. Pojavi se samo na štirih mestih.

Kot vidimo, je dobro utemeljenih pravopisnih popravkov v *Orlu in koreninah* zelo malo. To pa ne velja za pisavo tujih besed, kjer se v avtorjevem izvorniku pojavi več napak. Od sorazmerno majhnega števila tujih izrazov (s tem mislimo na besede, ki niso angleške, slovenske ali srbohrvaške) je v rokopisu kar dvanajst napačno zapisanih:

rokopis	tiskana verzija
die gottverdante Banditen (1/6, 53)	die gottverdammten Banditen (1/8, 194)
cause célèbre (1/7, 14)	cause cėlèbre (1/9, 207)
communiques (1/7, 58)	communiqués (1/9, 221)
five thousand lirae (1/9, 30)	five thousand lire (1/10, 239)
precis (1/9, 86)	précis (1/10, 251)
resumé (1/9, 97)	résumé (1/9, 97)
naive (2/3, 43)	naïve (2/2, 326)
nee Belousek (2/3, 50)	née Belousek (2/2, 329)
émigrés (2/5, 5)	émigrés (2/3, 352)
Magnitogorski (2/5, 157)	Magnitogorsk (2/3, 402)
Conte di Savoia (2/5, 187)	Conte di Savoia (2/3, 402)

Napaka je v tiskani verziji pri popravku Harasho! (rokopis, 2/1, 114) → Honosho! (ameriška izd., 2/1, 300), kjer je samoglasnik pravilno popravljen, soglasnik pa napačno (tiskarska napaka).

8. Druga beseda ali besedni sklop

Nadomeščanje avtorjevih posameznih besed ali besednih sklopov z drugimi je uredniški poseg, ki v primeru *Orla in korenin* sodi med pogostejše popravke, saj se pojavi kar na 140 mestih. V veliki večini primerov tovrstni popravki ne vplivajo na avtorjev jezik kot celoto, saj so neznatnega pomena. Taki popravki so: Another afternoon → One afternoon; said → declared; remarked said; airplane → plane; went on → continued; aid → assistance; raying → radiating; shuddered → shook; reticence → reluctance; signifies → means; due to → owing to; till → until itd. Podobnih primerov je več kot sto.

Tu in tam sta urednika z novo besedo rahlo spremenila pomen, npr. v stavku, kjer Adamič opisuje svoje vtise o jugoslovanskih voditeljih: »... some of them are simply loaded with charm.« (rokopis, 1/4, 67). V tiskani verziji najdemo namesto besede charm nekoliko bolj neosebno besedo personality (1/5, 137). V stavku, kjer je govora o istih ljudeh: »Their humor was fresh, genuine,« (1/1, 13) pa je beseda fresh (svež; predrzen, nesramen) zaradi dvojnega pomena zamenjana s pridevnikom warm (1/2, 26).

Pri nekaterih delnih sinonimih je opaziti tendenco urednikov, da manj običajne izraze nadomestita s takimi, ki so pogostejše v rabi: a »snafu« → a mix up; to eke a clear statement → to get a clear statement; the acme of comfort → the high of comfort; aspired to go to America → wanted to go to America; as Krleža deemed it → as Krleža saw it.

Še najbolj opazna tendenca pri nadomeščanju besed z delnimi sinonimi in pri sinonimno izraženih povedkih pa je ta, da bi zmanjšali število pogovornih značilnosti v avtorjevem jeziku in

ga s tem približali formalnemu knjižnemu jeziku. Včasih gre pri tem tudi za večjo preciznost izraza, vendar je takih primerov malo. Večinoma gre zgolj za izbor formalnejšega izraza. Naštejmo nekaj primerov: to his own end → to his own destruction; he was quite the rage → he was quite popular; pygmytized → minimized; looks a decent fellow → looks decent; We're small → We are a small country; the same personal juiciness (ko avtor primerja Tita z Wendellom Willkiejem) → the same personal glow; things → goals; major stuff → major literature; mess → convulsion; front page stuff → front page material; bull sessions → discussions; Whoosh ... the great bird heaved himself → Suddenly the great bird heaved himself; foul up the quality → destroy the quality; to do something about the whole mess → to do something about it; He saw things simply → He saw issues simply; Oh, it did my heart good to look at him → Oh, it gladdened my heart to look at him; I was bawling → I was crying; I thought it was grand she stood up for him → I thought it was right she stood up for him.

Če upoštevamo, da gre v mnogih primerih za avtorjevo citiranje sogovornika (v zadnjih treh primerih precej preprostih žensk, namreč Titove tete Ane iz Podsrede in njegove nekdanje sosede Tereze iz Kumrovca), nam bo ravnanje urednikov v tem pogledu teže razumljivo.

Med primeri uporabe druge besede najdemo tudi srbohrvaški vzklik. Avtor v dialogu citira Titovo kletvico v naslednji obliki: »Djavo'im« (kletvica leti na kremeljsko garnituro) s prevodom »devil take them« (rokopis, 1/3, 42, 44). Vzklik najdemo v knjigi na dveh mestih, vendar v spremenjeni obliki »Do djavola« s prevodom »to the devil with it« (1/4, 102, 103). Urednika sta se torej odločila za brezosebno različico.

9. Oblika tiska

V tiskani verziji *Orla in korenin* je zelo veliko besed v poševnem tisku. Adamič je v rokopisu poševni tisk nakazal tako, da je besede podčrtal. Gre za posebej poudarjene angleške besede, vse tuje besede, naslove knjig ter periodičnih publikacij in jugoslovanske parole, prevedene v angleščino. Kot smo že poudarili, je pri slovenskih in srbohrvaških besedah avtor praviloma dodajal angleški prevod le tam, kjer se beseda prvič pojavi v knjigi, ali pa še to ne. Tako ostanejo besede aktivisti, tolmun, ekonom, borba, banditi, partizanstvo, kurirke, kulturniki, zafrkavanje, konspiracijska, skandiranje, kolektif, fanatik, frakcionaštvo, Djavo, Kolosalno! itd. ameriškemu bralcu nerazumljive.

Primerov, kjer v knjigi najdemo drugačno obliko tiska od tiste, ki jo nakaže avtor v rokopisu, je v celotnem besedilu 62. Od tega so samo trije primeri, kjer je avtor pozabil podčrtati tujo besedo, a je v knjigi kljub temu natisnjena poševno. Te besede so: turnverein, status quo (ta beseda se pojavi trikrat) in Stari, kakor je Adamič na več mestih imenoval maršala Tita.

Drugo skupino primerov, kjer je bil avtor nedosleden pri podčrtavanju, predstavljajo imena časopisov in revij. Adamič piše: The New York Times, The New York Herald Tribune, The Chicago Tribune itd. V tiskani verziji je naslednja oblika: the New York *Times*, the New York *Herald Tribune*, the Chicago *Tribune*.

V ostalih 30 primerih gre za spremenjen poudarek. Na 14 mestih sta se urednika odločila, da bosta s poševnim tiskom poudarila besedo, ki je avtor ni podčrtal.

Primeri:

rokopis

I felt that each in his own way Kardelj and Kidrič are extraordinary: still young and growing: politicians, of course, but honest men. (1/2, 19)

I am not guilty (2/3, 51)

... The Carthusian way of life was a medieval form of Communism, whereas the Communism he believed in was modern Communism ... (1/7, 47

tiskana verzija

I felt that each in his own way Kardelj and Kidrič are extraordinary: still young and growing: politicians, of course, but *honest men*. (1/3, 58)

I am *not* guilty (2/2, 329)

... The Carthusian way of life was a medieval form of Communism, whereas the Communism he believed in was *modern* Communism ... (1/9, 220

Vidimo, da sta urednika največkrat dodala poudarek tam, kjer beseda vsebuje neke vrste nasprotje.

V šestnajstih primerih se je urednikoma zdel Adamičev poudarek posameznih besed nepotreben. Največkrat gre za nepomembne poudarke, v treh primerih pa se zdi avtorjeva oblika boljša od »popravljenega« .

Premik poudarka v naslednjem stavku je utemeljen:

rokopis

The question "Who are the people and who are not the people?" occurred (1/4, 77)

tiskana verzija

The question "Who are the people and *who* are *not* the people?" occurred (1/5, 138)

10. Nov odstavek

V celotnem rokopisu sta urednika samo trikrat združila po dva odstavka, obratno pa sta storila v 56 primerih. Na dveh mestih se zdi njun popravek nepotreben, na šestih mestih pa je razumljiv, saj je odstavek v rokopisu predolg ali pa gre za občuten preskok teme. Vseh ostalih 48 primerov, kjer sta urednika napravila nov odstavek, je povezanih s premim govorom. Adamič je namreč po končanem premem govoru pogosto kar v istem odstavku nadaljeval z besedilom ali pa je celo v enem odstavku citiral več različnih oseb z dobesednim govorom. Urednika sta v želji po večji preglednosti besedila take odstavke dosledno razdelila na posamezne dele. Gre za sorazmerno nepomemben popravek, ki pa vendarle kaže na določeno tendenco pri končnem urejanju rokopisa.

11. Ločilo

Spremenjeno, dodano ali izpuščeno ločilo je razen drugačne pisave slovenskih in srbohrvaških besed najpogostejši popravek pri zaključni redakciji *Orla in korenin*, saj se pojavi kar na 745 mestih. Od tega je kar 228 primerov, kjer so na koncu stavka črtane tri pike, ki jih je Adamič zelo pogosto zapisal po ločilu, s katerim označuje konec stavka. Približno v eni polovici primerov sta urednika pustila tri pike na koncu stavka. Njuni kriteriji pri črtanju oz. dopuščanju treh pik na koncu stavka niso razvidni. Verjetno se jima je zdelo, da se to ločilo preprosto prevečkrat pojavlja v besedilu. Razen tega sta tri pike črtala še enajstkrat na začetku stavka in šestnajstkrat sredi stavka, skupaj torej na 255 mestih. V 17 primerih sta tri pike nadomestila s pomišljajem, trikrat z vejico in enkrat s podpičjem.

Podobno odvečen se je zdel urednikoma tudi dolgi pomišljaj na koncu stavka (prav tako za ločilom, ki označuje konec stavka). Adamič uporablja v tipkopisu za ta tiskarski znak tri navadne vezaje. Urednika sta dolgi pomišljaj črtala petnajstkrat na koncu stavka in trikrat pred začetkom novega odstavka. V enem primeru najdemo v izvirniku še posebno neobičajno rabo dolgega pomišljaja, saj z njim avtor označuje začetek in konec vrinjenega stavka v zloženem stavku. Urednika sta ga nadomestila z navadnim pomišljajem.

Razen treh pik in dolgega pomišljaja sta Adamičevi zelo priljubljeni ločili tudi navadni pomišljaj, ki sta ga urednika nekajkrat nadomestila z vejico, in pa dvopičje. Tam, kjer najdemo v rokopisu manj običajno rabo dvopičja, je v tiskani verziji največkrat vejica ali pomišljaj.

Pri vseh zgoraj navedenih popravkih pri ločilih je očitno, da

ne gre za slovnične napake, temveč za izviren sistem uporabe ločil, ki ni v nasprotju z angleškimi slovničnimi pravili, čeprav je nekoliko nenavaden. Podobno velja tudi za naslednjo skupino popravkov pri ločilih: znak, s katerim Adamič navadno sredi stavka loči angleški prevod slovenske oz. srbohrvaške besede, pojasnilo ali pa vrinjeni stavek, je v rokopisu pogosto pomišljaj, v tiskani verziji pa oglati oklepaj. Ta nadomešča pomišljaj in narekovaje zlasti v primerih, ko najdemo prevod, pojasnilo ali vrinjeni stavek sredi premege govora.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
“...I thought he was <u>falot</u> ”- a rascal - “and he <u>was</u> , but...” (2/1, 78)	“...I thought he was <i>falot</i> [a rascal] and he <i>was</i> , but...” (2/1, 187)
“...the conference was held in (...) Medvode” - a town near Ljubljana - “which was...” (2/5, 53)	“...the conference was held in (...) Medvode [a town near Ljubljana] which was...” (2/3, 368)

Še najbolj nedosleden je avtor pri postavljanju vejice pred veznik and/or pred zadnjim elementom pri naštevanju. V večini primerov jo sicer pravilno uporabi, a se kljub temu v rokopisu pri naštevanju pojavi veznik and kar na 103 mestih, veznik or pa na 11 mestih brez vejice. V knjigi je v teh primerih vejica dosledno dodana. Gre torej za drugi najpogostejši popravek pri ločilih. Ob tem ugotavljamo, da danes mnogi avtorji v takšni zvezi ne uporabljajo ločila.

Pri črtanju oz. dodajanju vejice pred veznikom and v prirednem zloženem stavku sta bila urednika nedosledna. Nekajkrat sta upravičeno dodala vejico v priredju z različnima osebkoma, tu in tam pa sta v enakem primeru vejico brez očitnega

razloga črtala ali pa sta jo dodala v prirednem stavku z enim samim osebkom.

Bolj utemeljen je popravek tam, kjer avtor ni z nikakršnim ločilom ločil vrinjenega stavka od glavnega in sta urednika dodala eno ali dve vejici. Takih primerov pa je manj kot dvajset, saj je Adamič v veliki večini primerov pravilno uporabljal vejico pri vrinjenih stavkih, ki jih je v njegovi sintaksi izredno veliko. Ravno tako slučajne so še nekatere druge sorazmerno redke in za Adamiča povsem neznačilne napake v rokopisu, ki sta jih urednika seveda popravila. V neznatnem številu primerov je avtor namreč pomotoma zapisal piko na koncu vprašalnega stavka ali pa je pozabil zapisati vejico pred oziralnim odvisnikom, ki osebkoma ali predmeta ne definira (non-defining relative clause).

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
Vrinjeni stavek: Peace, I emphasized was my chief concern; (1/0, 9)	Peace, I emphasized, was my chief concern; (1/1, 4)
Vprašalni stavek: If that isn't the answer for us, what is. (2/5, 160)	If that isn't the answer for us, what is? (2/3, 397)
Oziralni stavek (non-defining relative clause): ...composed by his mother whom I had never met either. (1/5, 2) ... of Tito whom he had known since the 1920s. (1/9, 98)	...composed by his mother, whom I had never met either. (1/6, 144) ... of Tito, whom he had known since the 1920's. (1/10, 256)

Očitno je do takšnih napak prišlo zaradi avtorjeve naglice pri pisanju rokopisa, saj slovnična pravila, ki jih tu krši, sicer dosledno upošteva.

Poleg pogostega črtanja treh pik in dolgega pomišljaja pri končni redakciji *Orla in korenin* sodijo k primerom, kjer ne gre za popravljanje slovničnih napak temveč za težnjo urednikov, da bi v besedilu prevladala bolj običajna raba ločil, tudi naslednje tri skupine popravkov:

a) nadomeščanje manj običajne vejice tam, kjer stoji namesto veznika *or*, z veznikom:

rokopis	tiskana verzija
The last two, three years... (1/0, 20)	The last two or three years... (1/1, 8)
...with twenty, thirty thousand... (1/1, 16)	...with twenty or thirty thousand... (1/2, 27)
forty, fifty people (1/1, 40)	forty or fifty people (1/2, 37)

b) delitev enega stavka z manj običajnim ločilom na dva stavka:

rokopis	tiskana verzija
No; why should I be afraid? (1/0, 23)	No. Why should I be afraid? (1/1, 9)
I asked Francé when we were going: did he have the railroad tickets? (1/1, 12)	I asked France when we were going. Did he have the railroad tickets? (1/2, 26)
This was the Brioni story: When the Cominform radios stepped up their attacks... (1/9, 14)	This was the Brioni story. When the Cominform radios stepped up their attacks... (1/10, 236)

V zadnjem primeru je popravek zgrešen. Urednika se na tem

mestu očitno nista dovolj poglobila v vsebino. Čeprav je že pred tem stavkom govora o dogajanju na Brionih, prava »brionska zgodba« šele sledi zgornjemu stavku.

c) nadomeščanje dolgega pomišljaja pred stavkom, ki dobesedno navaja avtorjevo misel ali druge neizrečene besede, z narekovaji:

rokopis

— I'm sounding off too much, I thought. But I can't stop now... (1/2, 46)

— Well, I thought, he does not live in a "fortress full of soldiers armed to the teeth"... (1/3, 39)

His expression seemed to say:
— Oh well, let him rave. (1/3, 72)

tiskana verzija

"I'm sounding off too much," I thought. "But I can't stop now... (1/3, 68)

"Well," I thought, "he does *not* live in 'a fortress full of soldiers armed to the teeth'"... (1/4, 105)

His expression seemed to say:
"Oh well, let him rave." (1/4, 114)

Za konec navedimo še nekaj povsem neutemeljenih popravkov pri ločilih:

rokopis

...talking with a number of drugovi who were in town for the congress... (1/2, 60)

tiskana verzija

...talking with a number of *drugovi*, who were in town for the congress,... (1/3, 74)

Tu sta urednika napačno s parom vejic ločila od glavnega stavka oziralni odvisnik, ki definira odnosnico (defining relative clause).

rokopis

...of the First Proletarian Brigade, which Tito created in Serbia late in 1941... (1/2, 74)

tiskana verzija

...of the First Proletarian Brigade which Tito created in Serbia late in 1941... (1/3, 78)

Tu sta urednika po nepotrebnem črtala vejico pred oziralnim odvisnikom, ki ne definira odnosnice (non-defining relative clause).

<p>rokopis</p> <p>...ričet, a Slovenian dish of barley and beans and pieces of pork; potatoes, dark bread, substitute "coffee", and palačinke... (1/2, 26)</p>	<p>tiskana verzija</p> <p>...ricet, a Slovenian dish of barley and beans and pieces of pork, potatoes, dark bread, substitute "coffee", and palacinke... (1/3, 61)</p>
--	--

V tem primeru je avtorjevo podpičje neizogibno. Vejica lahko tu ameriškega bralca zavede. Iz stavka bo sklepal, da slovenski ričet vsebuje tudi vse tiste sestavine, ki so našete za prvo vejico.

<p>rokopis</p> <p>But how about the foreign correspondents in Belgrade (...)? (1/3, 7)</p>	<p>tiskana verzija</p> <p>But how about the foreign correspondents in Belgrade (...). (1/3, 7)</p>
--	--

Ta sprememba ločila na koncu vprašalnega stavka je v nasprotju s siceršnjo tendenco urednikov, da uveljavljata običajnejšo rabo ločil.

<p>rokopis</p> <p>...widening meaning in Tito being "Tito",... (1/3, 10)</p>	<p>tiskana verzija</p> <p>...widening meaning in Tito being Tito,... (1/4, 89)</p>
--	--

Avtor misli z imenom »Tito« v narekovajih na njegov simbolični pomen in vse, kar Titovo ime predstavlja v okviru jugoslovanske miselnosti, ne pa zgolj na njegovo osebo. Narekovaji so torej v tem primeru nepogrešljivi.

* * *

Na osnovi analize zgoraj naštetih uredniških posegov, ki smo jo podali v tem poglavju, lahko ugotovimo določene kriterije oziroma tendence urednikov pri jezikovnih in drugih oblikovnih spremembah rokopisnega besedila. Vzporedno s temi se nam odkrivajo nekatere značilnosti Adamičevega jezika in načina pisave tujih besed. Povzemimo glavne ugotovitve v zvezi z jezikovnimi in drugimi oblikovnimi posegi pri končni redakciji *Orla in korenin* in jih povežimo s posameznimi formalnimi uredniškimi kriteriji, in sicer tistimi, ki so ob podrobni primerjavi rokopisa s tiskano verzijo postajali vse bolj očitni in o katerih v tej fazi analize ni več mogoče dvomiti.

1. Spremembe v zunanji obliki besedila zaradi boljše preglednosti: sem sodita delitev daljših odstavkov na krajše, zlasti pri dialogih, in poenostavljanje oblike naslovnih strani nekaterih poglavij. Gre za prerazporeditev odlomkov na naslovnih straneh. (Takšnih primerov je malo. Vsi ostali primeri prestavljenega odlomka so vsebinskega in ne oblikovnega značaja.) Omenjeni kriterij ni med najpomembnejšimi, saj ne predstavlja bistvenega posega v prvotno zunanjo obliko besedila.
2. Slovnčni popravki: angleška slovnica pisatelju očitno ni delala nikakršnih težav, saj je bilo zaradi slovnčnih napak v celotnem besedilu potrebnih manj kot deset popravkov, vključno s spremenjenim besednim redom.
3. Pravopisni popravki: iz analize lahko ugotovimo, da je Louis Adamič izredno dobro obvladal angleški pravopis. Težave so mu povzročala samo tri področja: velika začetnica pri družbenopolitičnih funkcijah, državnih organih in ustanovah, uporaba vezaja ter zloženke. Gre za ravno tista področja pravopisa, kjer je tudi med ameriškimi literati anglosaškega izvora opaziti največ svobode. Veliko pravopisnih popravkov

v *Orlu in koreninah* je neutemeljenih ali vsaj nepotrebnih, večina pa pomeni korak k bolj uveljavljenim pravopisnim pravilom, čeprav so tudi Adamičeve oblike večinoma še dopustne. Neizogibnih pravopisnih popravkov, kot je npr. *surmized* → *surmised*, pa je izredno malo.

Drugače pa je s tujimi izrazi v avtorjevem angleškem tekstu. Tuje jezike je Adamič slabše poznal, zlasti francoski pravopis. Tu so bili prav vsi izvedeni popravki neobhodno potrebni. Zanimivo je, da sta urednika popravila tudi pisavo večine slovenskih in srbohrvaških besed, ki jih je avtor napačno zapisal.

4. Prilagajanje pisave slovenskih in srbohrvaških besed amerišskemu bralcu, zlasti dosledno opuščanje strešice pri č, ž in š ob sicer izvorni pisavi jugoslovanskih besed, ki jih je v Adamičevem zadnjem delu izredno veliko. Zaradi te spremembe najdemo v tiskani verziji nekaj dvoumnih primerov. Avtor se je z dosledno izvorno pisavo jugoslovanskih besed v rokopisu temu problemu izognil.
5. Uredniški posegi, s katerimi sta urednika poskušala približati Adamičev jezik z mnogimi značilnostmi pogovornega jezika formalnejši književni angleščini. Sem sodita pogosto, vendar ne dosledno, nadomeščanje avtorjevih skrajšanih oblik nikalnice ali pomožnega glagola z daljšimi in nadomeščanje nekaterih pogovornih idiomov s formalnejšimi sinonimnimi zvezami (žal tudi v dialogih).
6. Jezikovne spremembe, s katerimi sta urednika želela odpraviti ali vsaj omiliti nekatere posebne značilnosti Adamičevega jezika. Tu gre zlasti za besedišče in punktuacijo. V rokopisu namreč na nekaterih mestih opazimo nagnjenje k izboru manj običajnih izrazov, ki so v tiskani verziji nadomeščeni z običajnejšimi, vendar je takih primerov sorazmerno malo. Mnogo opaznejša pa je ta tendenca urednikov pri spreminjanju ločil. Zlasti gre za zelo pogosto uporabo treh pik, dolgega in

navadnega pomišljaja, podpičja in dvopičja na mestih, kjer je raba tega ločila manj običajna. Podobno rabo ločil najdemo pri številnih Adamičevih sodobnikih, v poznejših desetletjih pa se, kot je znano, pojavi še mnogo večja svoboda na tem področju, ki se v skrajnih primerih stopnjuje celo do popolnega opuščanja vsakršne puntuacije. Urednika v primeru *Orla in korenin* sicer nista tako korenito posegla v avtorjev sistem uporabe ločil, da bi dosledno odpravila vse njegove posebne značilnosti, vendar je tovrstni popravek dovolj pogost, da v končni fazi tiskana verzija na tem področju opazno odstopa od rokopisne.

Na koncu bomo poskušali ugotoviti, kako so zgoraj omenjene tendence urednikov vplivale na Adamičev slog, ki ga moramo pred tem na kratko označiti.³ Ker pa naša osrednja pozornost ne velja analizi Adamičevega sloga temveč vplivu končne redakcije nanj, ob naštevanju posameznih slogovnih značilnosti ne bomo navajali primerov iz besedila.

V okviru književnega žurnalizma - literarne tehnike, ki jo je avtor uporabil v svojem zadnjem delu,⁴ predstavlja Adamičev kombinirani slog neke vrste posebnost. Za razliko od večine literarnih žurnalistov se Adamičev slog neprestano prilagaja tematiki posameznih odlomkov, kar je značilno tudi za njegova prejšnja dela.⁵ Kot v teh najdemo tudi v *Orlu in koreninah* najrazličnejše slogovne značilnosti, od realističnih in celo

³ O literarni zvrsti *Orla in korenin* in o nekaterih slogovnih značilnostih v tem delu je govora tudi v naslednjem članku: Denis Poniž, »O knjigi in njeni usodi. Louis Adamič: Orel in korenine.« *Zbornik občine Grosuplje III/1971*, str. 183-185.

⁴ Več o tem v: Jerneja Petrič, »Louis Adamic in the afterwar period: the tradition of literary journalism.« *Cross-Cultural Studies. American, Canadian and European Literatures: 1945-1985*. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja, 1988, str. 409-412.

⁵ O razmerju med slogovnimi značilnostmi Adamičevih del prim.: Mirko Jurak, »The Relationship Between Fictional and Non-fictional Elements in Adamic's

naturalističnih do romantičnih. Nekateri odlomki so napisani v svojevrstnem pesniškem jeziku, drugi spet v skrajno suhoparnem poročevalskem tonu, kakršen je značilen za nekatere faktografske opise. Odlomki z živahnim humorjem vselej odkrivajo med vrsticami resne implikacije, ironični ton, ki se v zadnjih letih Adamičevega literarnega ustvarjanja še stopnjuje in ki naj bi ustvaril navidezno pisateljevo distanciranost od literarnega predmeta, pa v resnici odkriva močno avtorjevo osebno prizadetost. Jezik v *Orlu in koreninah* je jasen in slikovit, mestoma prepleten s pogovornimi besednimi zvezami (zlasti v dialogih), sintaksa je sorazmerno nezapletena, bogato besedišče pa je skrbno izbrano z očitnim namenom, da bi bilo celotno besedilo faktografsko dosledno in ideološko prepričljivo, emotivno učinkovito, predvsem pa čimbolj komunikativno. Poleg govornih figur (pretiravanje, nasprotje, ponavljanje, kopičenje), ki jih je avtor najpogosteje uporabljal v prejšnjih delih in ki jih spretno vpleta tudi v svoje zadnje delo, dobi v tem besedilu posebno mesto metafora. Včasih je njen pomen enoznačen, v nekaterih primerih pa je večplasten.

V nobeni od naštetih slogovnih značilnosti tiskana verzija *Orla in korenin* ne odstopa od rokopisne. Jezikovne spremembe, ki smo jih v tem poglavju v celoti analizirali, praviloma ne vplivajo na Adamičev slog. Izjema so tisti popravki, s katerimi sta urednika želela zmanjšati število pogovornih besednih zvez v besedilu, in nekoliko spremenjen sistem uporabe ločil, ki v izvorniku s svojimi posebnimi značilnostmi predstavlja sestavni del Adamičevega sloga. S tem pa še nismo izčrpali vseh vplivov končne redakcije na posamezne slogovne značilnosti v *Orlu in koreninah*, saj so nanje vplivale tudi nekatere vsebinske spremembe, o katerih bomo spregovorili v naslednjem poglavju.

Autobiographical Novels.« *Louis Adamič. Simpozij*, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1981, str. 134.

IV.

MANJŠE VSEBINSKE SPREMEMBE

Manjše vsebinske spremembe

V tem poglavju bodo analizirani vsi tisti posegi pri urejanju rokopisa *Orla in korenin*, ki jih lahko označimo kot manjše vsebinske spremembe. Za razliko od oblikovnih posegov, ki smo jih obravnavali v prejšnjem poglavju, vplivajo vsebinske spremembe predvsem na pomen besedila, razen tega pa deloma seveda tudi na njegovo obliko.¹ V to poglavje bomo vključili tudi analizo izpuščenih opomb in odlomkov ter poskusili ugotoviti vpliv teh posegov na vsebino oziroma na sporočilno vrednost celotnega besedila.

¹ Poudariti je treba, da je včasih težko določiti mejo med oblikovnimi in vsebinskimi popravki, saj se eni in drugi pogosto pokrivajo.

1. Dodano besedilo

Ob primerjavi med rokopisom in tiskano verzijo *Orla in korenin* najdemo v tiskani verziji zelo malo dodanega besedila. Dodana beseda, del stavka ali krajši odlomek se v knjigi pojavi na 68 mestih. Od tega je dobra tretjina primerov, kjer gre za jezikovni popravek. Gre za dodajanje posameznih besed, največkrat zaradi lepše ali bolj književne oblike stavka.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
Followed a calmer discussion... (1/2, 48)	<u>There</u> followed a calmer discussion... (1/3, 69)
interested in how (1/7, 32)	interested in <u>seeing</u> how... (1/9, 214)
Sure, he... (2/3, 19)	<u>To be</u> sure, he... (2/2, 319)

V petih primerih je v tiskani verziji dodan del stavka ali krajši odlomek zato, da bi preprečili nejasnosti, ki bi sicer nastopile zaradi daljših izpuščenih odlomkov iz rokopisa.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
It was past midnight when the main table... (1/5, 81)	It was past midnight at a party at Miha Marinko's, in February 1949, when the main table... (1/6, 165)
Between Zagreb ali Belgrade, I travelled (1/9, 68)	Between Zagreb and Belgrade, after I returned to Yugoslavia, I travelled (1/10, 246)
... said Tito. (1/9, 86)	... said Tito at our next meeting. (1/10, 251)

Na sedmih mestih je v rokopisu del stavka prečrtan, v tiskani verziji pa je kljub temu objavljena prvotna, daljša oblika stavka. V dveh primerih je v rokopisu črtan cel stavek, ki je v knjigi kljub temu objavljen. Očitno sta se urednika tako odločila zaradi večje jasnosti odlomka. Isti vzrok je razviden tudi v 16 drugih primerih, kjer pa za razliko od prej omenjenih v rokopisu ni najti izvora dodanega podatka. Največkrat gre za vstavljanje splošno znanih podatkov, ki sta jih zaradi večje jasnosti očitno dodala urednika, nekaj primerov pa nas vodi k domnevi, da je določene uredniške popravke izvedel avtor sam po tem, ko je kopijo rokopisa poslal v Ljubljano. Primeri dopolnjenih stavkov zaradi večje jasnosti:

rokopis	tiskana verzija
—when my visa seeking letter of two weeks earlier was still unanswered... (1/0, 9)	– when my visa seeking letter to Ambassador Alexander Panyushkin of two weeks earlier was still unanswered... (1/1, 4)
..., and revolution. (1/1, 65)	..., and the social revolution. (1/2, 45)
the Un-American committee (1/1, 72)	the Un-American Activities Committee (1/2, 48)
... in the face of the Fulton Speech, ... (1/2, 42)	... in the face of Churchill's speech (at Fulton, Missouri, February 1946), ... (1/3, 67)
There were three hundred apprentices (1/6, 7)	At the time of my visit, there were three hundred apprentices... (1/8, 178)
... that he wished "Valter" to come... (2/5, 130)	... that he wished "Valter" (as he was known in the USSR) to come... (2/3, 390)

rokopis <u>Zafrkavanje</u> (1/9, 14) Giordano Bruno's words (2/3, 2)	tiskana verzija <i>Zafrkavanje</i> (a native form of jesting) (1/10, 236) the words of the heretic Do- minican monk, Giordano Bruno (2/2, 313)
---	---

Razen tega je v tiskani verziji tudi 14 dodanih stavkov ali kratkih odlomkov, ki jih je lahko naknadno vstavil samo avtor. To je razvidno tudi iz opombe št. 3 v petem poglavju prve knjige (tiskana verzija), ki se začenja takole: »As I work on the final revision of this book, my friend Carey McWilliams draws my attention to...«². Ker te opombe v ljubljanski kopiji rokopisa ni, je očitno, da se je avtor ukvarjal s končnim urejanjem rokopisa tudi še po tem, ko je en izvod poslal v staro domovino.

Poleg omenjene opombe je avtor kar pri treh poglavjih naknadno dodal vodilni citat, ki sledi naslovu poglavja. Naknadno dodani citat najdemo v tiskani verziji na naslovni strani sedmega in osmega poglavja prve knjige ter prvega poglavja druge knjige.³ Gre za citate iz Melvillovega dela *Moby Dick* ter iz del Alfreda Northa Whiteheada in S. V. Plehanova. Razen tega je bil pozneje dodan tudi zadnji odstavek v tretjem poglavju druge knjige.⁴

² *The Eagle and the Roots*, str. 121.

³ V rokopisu so to poglavja 1/8, 1/7 in 2/1.

⁴ To poglavje odgovarja petemu poglavju druge knjige rokopisa.

2. Spremenjeni podatki

V celi knjigi najdemo samo na 21 mestih drugačen podatek kot v rokopisu. Največkrat gre za točnejši podatek v tiskani verziji.

Primeri:

rokopis

tiskana verzija

He (Vlado Dedijer, op. J. Ž.) had lived in the United States briefly in the 1930's... (1/0, 43)

He had lived in the United States briefly in 1931... (1/1, 15)

Boris' (Borisa Kidriča, op. J. Ž.) official titles: chairman of the State Planning Commission and the chairman of the State Control Commission. (1/1, 9)

Boris' official title: Chairman of the State Planning Commission. (1/2, 24)

Kardelj's pseudonyms were Primož in Slovenia... (1/2, 8)

Kardelj's pseudonyms were Kristof in Slovenia... (1/3, 54)

during the war (1/2, 24) (ko je bil angleški kraljevski par na državnem obisku v ZDA, op. J. Ž.)

in 1939 (1/3, 60)

For several months young Churchill was head of the British Mission to Tito (1/4, 11)

For several months young Churchill was member of the British Mission to Tito... (1/5, 118)

In inland Croatia, in Zagorje itself, there is no trace of it until the nineteenth Century. (Gre za priimek Broz, 2/1, 32)

In inland Croatia, in Zagorje itself, it appears from 1552 on. (2/1, 271)

Na več mestih je Titovo lažno ime v Zagrebu po njegovi izvolitvi za generalnega sekretarja KPJ, ki se v rokopisu glasi Bačić, v ameriški izdaji popravljeno v Babić.

Drugo skupino predstavljajo vsi primeri, kjer najdemo v rokopisu z rdečim svinčnikom popravljen podatek, vendar popravek v tisku ni upoštevan. Gre za popravke, ki jih je napravil Vladimir Dedijer po tem, ko je prejel rokopis od Aleša Beblerja. Očitno Dedijer ni obvestil Adamiča o napakah, ki jih je odkril v njegovem besedilu, čeprav gre za dovolj pomembne podatke. Primeri:

rokopis	tiskana verzija
pravilen podatek v rokopisu:	napačen podatek v tisku:
There were <u>three</u> apprentices (pri mehaniku v Sisku, kjer se je učil mladi Broz, 2/1, 95)	There were <u>seven</u> apprentices (2/1, 294)
to Munich (2/1, 104)	To Berne (2/1, 297)
Pelagia <u>Denisovna</u> Belousek	Pelagia Belousek
It was <u>autumn</u> ; the year was 1920. (2/1, 140)	It was <u>spring</u> ; the year was 1920. (2/1, 310)
For <u>three</u> months right after his return from Russia in 1920, Josip Broz worked from ten to twelve hours a day as a machinist in a shop in Zagreb. (2/3, 5)	For <u>six</u> months right after his return... (2/2, 315)

Zadnja sprememba podatka je v rokopisu označena v obliki obrobne pripombe (2/3, 12):

In four and a half years he had led <u>three</u> strikes and was arrested and jailed <u>seven</u> times.	← not a single one
	← once

Odlomek govori o Titu po letu 1921, ko ga je KPJ poslala v Bjelovar, do leta 1925. V tiskani verziji Dedijerjeva obrobna pripomba ni upoštevana in je torej podatek ostal tak, kot je bil v rokopisu pred popravkom.

Očitno je moral nekdo iz Jugoslavije avtorja ali enega od urednikov seznaniti s tistimi faktografskimi napakami v rokopisu, ki so v tiskani verziji popravljene (navedli smo jih v prvi skupini primerov, medtem ko se v drugi skupini navedenih primerov to ni zgodilo in so v tiskani verziji ostali napačni podatki).

3. Preoblikovani stavki

Urednika sta v celotnem besedilu skrčila, razširila ali drugače spremenila 55 posameznih stavkov. V večini primerov gre za nepomembne spremembe, pri čemer vzrok zanje ni očitno. Primeri stavkov, iz katerih ni razvidno, zakaj sta jih urednika skrčila:

rokopis:

... I recalled the albatros caught by a bait on a hook, described in one of Herman Melville's curious footnotes in Moby Dick. (1/8, 32)

He (Tito, op. J. Ž.) made v wry face, drew on his cigarette and didn't answer. (1/9, 77)

tiskana verzija:

... I recalled Melville's curious footnote about the albatros. (1/7, 174)

No answer. (1/10, 249)

Primeri stavkov, skčenih z očitnim namenom, da se črta podatek, ki bi po mnenju urednikov neprimerno izzvenel:

rokopis

The first plane obeyed and came down. The second plane ignored our lawful and proper warning. (1/2, 43)

Their position reminded me of the story of the two American colored men who argued which was better: to be hit by... (1/4, 33)

tiskana verzija

The first plane obeyed the summons. The second plane ignored it. (1/3, 67)

Their position was like arguing which was better: to be hit by... (1/5, 127)

rokopis

We each felt guilty but maybe
blamed others more. (1/5, 53)

tiskana verzija

We each felt lonely and cut off.
(1/6, 162)

(V zadnjem primeru Adamičeva sestra Polda pripoveduje Louisu o občutkih v družini po Antejevem samomoru.)

V nekaterih primerih je razvidna tendenca urednikov, da avtorjevo slikovito izražanje nadomestita s formalnejšimi stavki. Mestoma na ta način stavek nekoliko osiromašita, največkrat pa je taka sprememba besedilu v prid, zlasti tam, kjer se formalnejši ton bolje prilega kontekstu.

Primeri:

rokopis:

“Incidentally, she’s a member of that ‘sunbeam fraternity’ I told you about,” Jakac said. (1/6, 68)

..., although they didn’t personally hit people on the head with sledgehammers, or knife or shoot them. (1/7, 9)

... the eagle slumped into a quiet heap. (1/8, 23)

The Yugoslav leaders brooded over the suggestion long and carefully. (1/9, 83)

“... As for ‘democracy’, demagogues everywhere have fouled it up so it needs to be sent to the laundry.” (1/9, 90)

Cute as anything. (2/1, 75)

tiskana verzija:

“Incidentally, she was in the dug-out too,” Jakac said. (1/8, 198)

..., although they themselves took no part in the actual slaughter. (1/9, 206)

... the eagle collapsed. (1/7, 173)

The Yugoslav leaders considered the suggestion. (1/10, 251)

“... and the same is true of democracy.” (1/10, 253)

It made me smile. (2/1, 286)

Ponekod urednika s preoblikovanjem stavka (morda nehote) spremenita pomen.

Primer:

rokopis	tiskana verzija
Nor did anyone in the subsequent leadership... (2/5, 130)	Nor, subsequently, did anyone in the leadership... (2/3, 389)

Za konec navedimo še primer zelo nenavadnega avtorjevega stavka, ki ga je bilo brez dvoma treba poenostaviti:

rokopis	tiskana verzija
... here at least is a man who acts as a man who believes as we believe in should act. (2/3, 80)	... here at least is a man who acts like a man. (2/2, 340)

4. Izpuščene besede oziroma besedni sklopi

Urednika sta med končno redakcijo črtala iz rokopisa 116 posameznih besed ali besednih sklopov. V dveh primerih se ta popravek pojavi v naslovu poglavja, in sicer v rokopisu (1/7, 2): »... and the Gray Prior's Eloquent Silence«, ki se v knjigi glasi: »... and the gray prior's silence« (1/9, 1) in v naslovu poglavja (1/9, 1): »The Discomfort of Wading in a Scoop...«, ki je v knjigi skrajšan v »Wading in a scoop...« (1/10, 232). Tretji popravek je pri naslovu knjige, ki se v rokopisu glasi The Thrilling Adventures and Exploits of Sherlock Holmes (2/1, 98), v knjigi pa *The Adventures of Sherlock Holmes*.

Pri vseh ostalih 113 primerih tega popravka so razvidni trije različni vzroki za črtanje besed (izpuščene besede podčrtala J. Ž.):

a) odpravljanje pleonazmov. Primeri:

rokopis:	tiskana verzija:
sovereign <u>and independent</u> powers (1/2, 12)	sovereign powers (1/3, 56)
Each <u>and every</u> (1/3, 26)	Each (1/4, 95)
<u>thin</u> , scrawny and ill-looking (1/6, 32)	scrawny and ill-looking (1/8, 18)

b) črtanje tistih poudarkov, ki so se urednikoma zdeli odvečni.

Primeri:

rokopis	tiskana verzija
<u>strictly</u> classical sense (1/0, 17)	classical sense (1/1, 7)
<u>he said</u> , slowly, heavily:... (1/1, 4)	he said: ... (1/2, 22)

rokopis	tiskana verzija
... pictures of Marx, Engels, Lenin (<u>no Stalin</u>) and Tito. (1/2, 7)	... pictures of Marx, Engels, Lenin, and Tito. (1/3, 54)
from a <u>mere</u> clutching (1/5, 5)	from clutching (1/6, 145)
<u>still</u> further (1/5, 67)	further (1/6, 163)
even in America and Russia (1/5, 88)	in America and Russia (1/6, 167)
... if it would ' <u>really</u> work'. (1/6, 30)	... if it would 'work'. (1/8, 186)
Matija Gubec, a <u>remarkable</u> serf leader (2/1, 4)	Matija Gubec, a serf leader (2/1, 263)
<u>incredible</u> stupidity (2/3, 17)	stupidity (2/2, 318)
To Broz' <u>deep</u> relief ... (2/5, 135)	To Broz' relief (2/3, 391)

c) izločevanje pogovornih elementov v jeziku:

rokopis	tiskana verzija
none of their <u>damn</u> business (1/0, 15)	none of their business (1/1, 6)
I had voted for <u>old</u> Bob LaFolette (1/0, 15)	I had voted for Bob LaFolette (1/1, 7)
a <u>Bull</u> session at Tito's (večkrat)	a session at Tito's
Quite a character, <u>that</u> Aunt Ana - (2/1, 13)	Quite a character, Aunt Ana - (2/1, 265)
a battered <u>littl</u> e jalopy (2/1, 25)	a battered jalopy (2/1, 268)

Razen teh so na več mestih črtani vzkliki in kletvice, npr. »Oh hell!«, »Djavo 'im!«, »lo and behold!« ipd.

5. Izpuščeni deli stavkov

V celotnem rokopisu sta urednika črtala del stavka na 76 mestih. Največkrat je njun poseg besedilu v prid, saj uspešno krči pretirano podrobne opise, dolgovezne nepregledne stavke in ponavljanje tistega, kar je bilo že prej povedano. Primeri krčenja predolгих in zato nepreglednih stavkov (izpuščene dele podčrtala J. Ž.):

rokopis, 1/0, 16:

I said I didn't think he came out so poorly, but my thought on that point was complicated and not yet fully assembled, and unless they had an hour or so to give just to the Wallace candidacy, and would not be impatient as I groped my way through it, I'd rather not go into it.

ameriška izdaja, 1/1, 7:

I said I didn't think he came out so poorly, but unless they had an hour or so to spare I'd rather not go into it.

rokopis, 2/5, 10:

..., the actual boss of the Comintern -- of the »World Revolution« which continued to operate as potential imperialism in the name of anti-imperialism, as counter-revolution, in more countries than one -- was Dimitrov's »deputy« Dmitry Manuilsky...

ameriška izdaja, 2/3, 353:

..., the actual boss of the Comintern was Dimitrov's »deputy«, Dmitry Manuilsky...

V nekaterih primerih je čutiti, da sta se urednika želela izogniti implicirani kritiki določene miselnosti. Primer:

rokopis, 1/6, 55 (B. Jakac pripoveduje o komisarju, ki je poveljeval v bunkerju):

... I could have screamed at him to quit imposing his communist self-discipline on us.

ameriška izdaja, 1/8, 194:

... I could have screamed at him.

Tu in tam sta se urednika izognila pretirani sentimentalnosti, npr. v stavku, kjer Brozova sestra Tereza iz Kumrovca pripoveduje pisatelju o Titovi reakciji, ko je nekoč videl, kako revno večerjo je ponudila svojim otrokom:

rokopis:

... but I saw tears sliding down his face. (2/3, 99)

tiskana verzija:

... but I saw his face. (2/2, 346)

Precej pa je tudi primerov, kjer sta urednika črtala del stavka po vsem videzu zato, ker se jima je zdelo besedilo neumestno, neokusno ali preveč pogovorno.

Primeri:

rokopis

... thereby joining Ben Hibbs and me in subversiveness against Western Civilization, ormerely Hibbs in damnfoolishness. (1/2, 10)

... near Florence, (...) when I was roaming through the Pitti Palace and the Uffizi Gallery, (...), excusing myself to the prostitutes and pimps who approached me. - ... (1/9, 49)

tiskana verzija

... thereby joining Ben Hibbs and me in subversiveness against Western Civilization. (1/3, 55)

... near Florence, (...) when I was roaming through the Pitti Palace and the Uffizi Gallery, ... (1/10, 246)

rokopis

but the hell of it is, I must be in Belgrade tomorrow. (1/9, 24)

... Kolesnik pulled out his gun and showed them how not to be sissies. (1/7, 62)

..., when who stood on the threshold but Joža. He stepped in ... (2/3, 97)

tiskana verzija

but I must be in Belgrade tomorrow. (1/10, 237)

... Kolesnik pulled out his gun and showed them how. (1/9, 223)

... when Joza stepped in. (2/2, 346)

Zadnji trije navedeni primeri so vzeti iz dialogov, kjer je svobodnejši jezik prav gotovo dopusten.

6. Izpuščeni stavki in povedi

Iz celotnega besedila sta urednika črtala 112 posameznih stavkov ali povedi. Največkrat je vsebina izločenih stavkov povezana s predhodnimi odlomki, ki sta jih urednika črtala iz objave, ali pa gre za ponavljanje že prej povedanega. Značilen primer izločenih stavkov so tudi vmesne pripombe v oklepaju, npr. »(more of this later.)« Med opaznejšimi primeri tega posega je črtanje glavnega naslova prvega poglavja druge knjige, ki se v rokopisu glasi: »A Bit Rough... Yes, But Beautiful«. V tiskani verziji je namesto prvotnega naslova podnaslov: »The Story: 1892-1951« .

Vzrok, zakaj sta urednika črtala stavek iz rokopisa, pogosto ni razviden. Težko je na primer ugotoviti, zakaj je iz naslednjega stavka izpuščena omemba avtorjeve metode, ki jo je uporabljal v pogovorih:

Possibly they (Kardelj in Kidrič, op. J. Ž.) framed their questions to provoke me and draw me out (a trick I sometimes use myself).⁵ (1/2, 19)

V mnogih primerih pa je vendarle mogoče sklepati o motivih, ki so urednika privedli do črtanja posameznih stavkov. Neredko je pri krčenju odlomkov opaziti težnjo po idealiziranju razmer in odnosov v Jugoslaviji, npr. na mestu, kjer Božidar Jakac pripoveduje o vzdušju v skrivnem bunkerju, v katerem se je med okupacijo več dni skrivalo trideset aktivistov. Iz Jakčeve slikovite pripovedi so (po nepotrebem) črtani nekateri stavki, npr.: »There was a lot of bickering, of course.« (1/6, 53). Možno je, da je takšne stavke naknadno črtal že avtor sam, saj je težnja po

⁵ V tem in v vseh naslednjih citiranih stavkih je podčrtano besedilo izločeno iz objave v ameriški izdaji.

idealiziranju razvidna tudi iz nekaterih njegovih lastnoročnih popravkov v rokopisu, zlasti pri črtanju posameznih odlomkov.

Precej izpuščenih stavkov najdemo v osmem poglavju prve knjige rokopisa, ki je od vseh objavljenih poglavij najbolj skrajšano. Poglavje govori o tem, kako pisatelj opazuje orlov boj s korenino. Največkrat je stavek črtan pri pretirano podrobnih opisih, npr.: »I took off a glove to zip up my already half zipped-up jacket all the way, and I noticed my hands shook.« (1/8, 30) Ostali primeri izločenih stavkov v tem poglavju so večinoma povezani z metaforo orlovega osvobajanja. Tu gre zlasti za ponavljajoče se omembe nadležnih vran, ki ponazarjajo tuje novinarje: »A crow cawed again, sharply, way off.« (1/8, 30). Črtan je celo zadnji stavek v poglavju, ki dobesedno pojasnjuje kompleksni simbolični pomen avtorjeve osrednje prisposobe: »...; the crows, the foreign journalists in Belgrade writing for Tito's assassination; and their caws, the Cominform radio broadcasts about »the criminal Tito clique.« (1/8, 34). V objavljeni verziji ostaja tako samo glavni del metafore s pojasnilom, da orel v pisateljevih očeh simbolizira Tita in jugoslovansko revolucijo, korenine, v katere se je začasno ujel, pa sovjetsko in zahodno ureditev življenja. Vrane so tako poleg še nekaterih drugih vzporednih sestavin, ki jih bomo omenili v poglavju »Izpuščeni odlomki«, docela izključene iz prisposobe. V več izpuščenih odlomkih (23-25, 26-27, 28-29) pisatelj ugiba, kako bi ptici pomagal. V izvorni verziji se orel osvobodi v trenutku, ko se pisatelj skloni nadenj, da bi z nožem prerezal korenino ali da bi si vsaj ogledal njegovo okrvavljeno glavo, ki so mu jo ranile vrane. Njegova udeležba v prizoru ima seveda simboličen pomen. V tiskani verziji je pisatelj tako rekoč izločen iz prizora in je omenjen samo kot opazovalec. Ista prisposoba, ki jo avtor prenese v zaključek zadnjega poglavja prve knjige, je podobno okrnjena s črtanjem drugega dela stavka: »Then, with tortured wings, injured tongue and crow-pecked head, he was free at last... in a

plight, but free... exposed in danger... wind-borne in part, but also flying... with better than a nine-to-one chance, I hoped, to get above the immediate storm and find his direction ---« (1/9, 121). Adamič tu seveda ne govori več o ptici, temveč o jugoslovanskem boju za obstanek nove neodvisne države.

V neobjavljenih delih *Orla in korenin*, zlasti v četrtem poglavju druge knjige, je mestoma najti zelo jasno izraženo pisateljevo občasno svetobolje oz. obup spričo nevarnosti tretje svetovne vojne. Izrazi takšnih občutkov so iz objavljenih poglavij praviloma črtani, npr. v stavku: »I was making the trip on my own behalf as a free-lance writer bent on clarifying my thinking if I could, trying to decide if it made sense to go on writing.« (1/0, 14-15). Kako resne avtorjeve dileme skriva v sebi izpuščeni del zgornjega stavka, spoznamo šele ob branju najobsežnejšega izpuščenega poglavja **Igra šaha med potresom** (rokopis, 2/4).

Precej primerov izločenega ali skrajšanega stavka kaže na težnjo po drugačnem izražanju. Rezultat teh popravkov je, da objavljene različice stavkov v primerjavi z izvirnimi pogosto zvenijo prozaično. Primer: »And, in my quixotic, utopian way, I was sorry about that.« (1/0, 27). V ameriški izdaji (1/1, 11) se stavek glasi: »And I was sorry about that.«

Na splošno je opaziti, da urednika pogosto nista bila zadovoljna z odlomki, kjer pisatelj omenja samega sebe. Tako jima v naslednjem stavku očitno ni ugajala avtorjeva domneva, da je prav on najprimernejši avtor knjige o novi Jugoslaviji: »I may be the only writer who can tell them, if for no other reason than that I know the languages and have, I think, a little instinct about the place and the people and a feeling of friendship for them.« (1/9, 5). V objavljeni verziji tega stavka ni. Podobno se je urednikoma zdelo odvečno avtorjevo poudarjanje svoje nekonvencionalnosti: »He (Djilas, op. J. Ž.) was astounded that I had never been to Niagara Falls and the Grand Canyon.« (1/9, 105). Tudi poudarjanje razlike med pisateljevim življenjskim

standardom in razmerami njegove družine se je urednikoma zdelo neumestno ali celo neokusno. Adamič npr. na mestu, kjer omenja svojo rošiljko novih in rabljenih oblek sorodnikom, ki so se v času njegovega obiska sramovali, ker so bili prisiljeni nositi prav te obleke, ponosno pripiše: »I had never worn other people's clothes.« Tudi tega stavka ni v tiskani verziji.

Naslednji element v rokopisu, ki se je urednikoma zdel pretiran in odvečen, je poudarjanje Adamičeve skeptičnosti pri raziskovanju Titovega življenja, za kar se je avtor odločil zaradi močnejšega vtisa objektivnosti in zaradi večje prepričljivosti. Znane so namreč tedanje govornice na zahodu, češ da je Tito v resnici Rus in ne Jugoslovan. Takšno pretiravanje sta urednika spretno izločila iz besedila:

rokopis:

“this is where Joža - Marshal Josip Broz Tito - was born.”
Was he? I said, sceptically.

“In this very room,” he continued, ignoring my interruption of his spiel. (2/1, 11)

“.. She was a Slovenian girl, you know.”

“Was she?” I said.

“Yes. Strictly speaking, ... (2/1, 12)

tiskana verzija:

“this is where Joža - Marshal Josip Broz Tito - was born. In this very room, ...” (2/1, 265)

“... She was a Slovenian girl. Strictly speaking, ... (2/1, 265)

Besedilu v prid je tudi črtanje nekaterih neumestnih avtorjevih pripomb, npr. v zvezi z Melvillovim delom *Moby Dick*: »I doubt if anyone in Yugoslavia ever heard of it.« (1/3, 67).

Urednika sta razen tega na več mestih omilila ostrino Titovih besed, npr. tam, ker govori o svoji teti Ani: »I often wanted to wring her neck. That's what she deserves now. ...« (2/1, 85.) Žal

sta na drugi strani črtala tudi kakšno zanimivo mnenje o Titu, npr. mnenje njegove tete Ane: »Joža has something to be proud of, and I guess he doesn't believe in pretending humility.« (2/1, 82)

Eden najočitnejših vzrokov za črtanje posameznih stavkov je avtorjevo namigovanje ali ugibanje, npr. na mestu, kjer Adamič piše o Stjepanu Bakariću (očetu Vladimirja Bakarića), nekdanjem sodniku v Ogulinu: »... for should the prisoner die there might be of repercussions -- possibly even on the judge's career, since the jail was under his jurisdiction, you might say.« (2/3, 24) Ravno tako očitno je tudi urednikovo izogibanje omemb raznih neprijetnih zasebnih okoliščin, npr. v izločenih stavkih: »... because Randolph (Churchill, op. J. Ž.) was apt to chatter idly even when he wasn't under the influence of the potent Bosnian slivovica,« (1/4, 12) ali: »Three years ago *Majka* Djilas was illiterate, but... she went to *škola za nepismene* and learned how to read.« (1/9, 102-103) (Stavek je v celoti izpuščen iz objave.)

Od vseh motivov, ki so urednika privedli do črtanja posameznih stavkov, pa je še najočitnejše izogibanje patetike, ki je izločena celo iz pripovedi Adamičevih sogovornikov, npr. na mestu, kjer Adamičeva sestra Polda pripoveduje o pokojnem bratu, kjer Božidar Jakac opisuje vzdušje v obkoljenem bunkerju in pa v odlomku, kjer Titov zagrebški prijatelj Resinić opisuje mladega Tita. Navedimo samo nekaj primerov črtanih stavkov iz omenjenih odlomkov: »How he must have suffered!« (1/5, 43) »They must have been hell for Ante!« (1/5, 44) »Evil is terribly far-sighted and cunning.« (1/5, 46) »El Greco! The expression of those faces!« (1/6, 58) »To paint that!« (1/6, 61) »'No man I ever knew suffered so much,' Resinić said.« (2/3, 35)

7. Izpuščene opombe

Od preko 130 opomb v rokopisu je v knjigi objavljenih samo 28 opomb v obliki opombe, nekaj jih je deloma ali v celoti vključenih med zgornje besedilo, večinoma v oklepaju, 111 opomb pa je v celoti izpuščenih iz objave. Nekaj jih seveda sodi k izpuščenim odlomkom, večinoma pa so črtane zaradi težnje, da bi besedilo oblikovno čimbolj poenostavili in da bi bilo branje knjige lažje, bolj tekoče.

Vzrok za črtanje opomb je bil torej v prvi vrsti oblikovne narave, deloma pa tudi vsebinske, saj urednika nista odobraval pretiranega oddaljevanja od glavne tematike, kakršnemu smo priča v avtorjevih številnih stranskih opombah. Razen tega nas politično občutljiva vsebina nekaterih izpuščenih opomb navaja na domnevo, da je šlo deloma tudi za krčenje besedila iz previdnosti oz. strahu založnika pred političnim izpostavljanjem. Za primer povzemimo vsebino nekaterih izpuščenih opomb, v katerih pisatelj zelo jasno izrazi svoje politične poglede v zvezi z ameriško zunanjo in notranjo politiko. V uvodnem poglavju rokopisa (str. 16) citira avtor odlomek iz uvodnika v *Wall Street Journal*,⁶ ki trdi, da je Harry Truman zmagal na volitvah leta 1948 zato, ker je prevzel Wallaceov program. Pisatelj dodaja v dve strani obsegajoči opombi obširno razlago o ozadju volitev. Wallaceova kandidatura, pravi Adamič, je bila tarča osrednjega vala protikomunističnih napadov, ki jih je s tem odvrnila od Trumana. Dva meseca pred volitvami pa je nekaj sto tisoč komunistov, morda po naročilu Kremlja, izvedlo mogočno kampanjo proti Wallaceovi kandidaturi. Komunisti, ki so dotlej podpirali predstavnika Progresivne stranke, so se torej nenadoma

⁶ Uvodnik je izšel 8. novembra 1948.

obrnili proti njemu. Več milijonov volilcev, ki so se od maja do avgusta 1948 nagibali na Wallaceovo stran, ker je bil Wallace globoko religiozen in ker se je zavzemal za pogajanja s Sovjetsko zvezo in za mir, je spoznalo, da ta kandidat nima možnosti za zmago. Med Trumanom in Deweyem so se seveda odločili za »manjše zlo«. Adamič sam je tako kot večina Američanov pričakoval Deweyevo zmago. Dewey je v pisateljevih očeh »lakaj« najstarejših, najbolj uveljavljenih, najbolj konservativnih in najbolj premišljenih kapitalističnih interesov, ki bi jim predano služil, čeprav bi pri tem zavestno tvegala nastop ekonomske krize, deflacije in brezposelnosti. Kljub temu Adamič meni, da bi se Dewey na predsedniškem mestu še vedno bolje obnesel kot Truman.

Že na naslednji strani rokopisa najdemo novo obširno opombo, ki ravno tako govori o Wallaceovi kandidaturi za predsednika ZDA. Pisatelj meni, da bi se morali ameriški komunisti kot legalna stranka oddaljiti od očitno nekomunistične Wallaceove Progresivne stranke, saj jo vodi mož, ki želi rešiti kapitalizem pred njegovimi notranjimi spodrseljaji. Komunisti bi morali imeti samostojno konvencijo in imenovati svojega kandidata za predsednika in podpredsednika. Takšna akcija bi po Adamičevem mnenju za Wallacea pomenila izgubo kakšnih petdeset tisoč glasov, obenem pa pridobitev dveh do treh milijonov novih glasov.

Urednika sta žal črtala tudi opombo na str. 46 v uvodnem poglavju. Tu avtor navaja najnovejšo literaturo, ki obravnava nedemokratski značaj ameriške zunanje politike. Na naslednji strani je prav tako neobjavljena opomba (str. 47), v kateri piše avtor cinično, da je ameriški State Department (Ministrstvo za zunanje zadeve) pravzaprav »podružnica« britanske ambasade in da je v samem Washingtonu kar osem tisoč britanskih agentov, ki so večinoma ameriški državljani. V eni od opomb v drugem poglavju (str. 51) navaja odlomek članka iz *Wall Street Journala*,⁷

ki pravi, da o ameriški zunanji politiki odloča samo predsednik in svetovalci, ki jih sam imenuje. Že med vojno je ameriški predsednik lahko povsem samostojno, brez soglasja kongresa, odločal o usodnih vprašanjih zunanje politike na konferencah v Teheranu, Jalti in Potsdamu, po vojni pa je praksa, da se ameriškemu kongresu vselej predstavi *fait accompli*, še toliko bolj očitna. Vnaprej sprejete odločitve so kongresu vedno prikazane tako, da jih na videz ni mogoče razveljaviti brez nevarnih posledic. To, poudari pisec uvodnika, velja za Marshallov plan, za Severnoatlantski pakt, usodne poteze v politiki do Kitajske in končno za korejsko vojno. Preden je izdal ukaze v zvezi s posegom v Koreji, se ni predsednik Truman posvetoval niti s kongresom niti s komerkoli drugim zunaj svoje politične in vojaške administracije.

V opombi na str. 58 v drugem poglavju citira Adamič odlomke raznih avtorjev o ameriškem »narodnem značaju«. Opomba obsega štiri polne tipkane strani in je morala biti že zaradi neprimerne obsega izločena iz objave. V neobjavljeni opombi v četrtem poglavju (str. 26) navaja avtor odlomek iz pisma Delmerja Hubbela uredniku *Wall Street Journala*,⁸ ki meni, da je skrajni čas, da Truman odstopi s položaja predsednika in da odstopijo tudi njegovi najožji sodelavci. Svojo misel utemelji z dejstvom, da še nikoli ni bilo toliko nezaupanja in sumničenja znotraj State Departmenta, čigar telefonsko omrežje je pod popolnim nadzorom prisluškovalnih naprav Obrambnega ministrstva. Na str. 55 v istem poglavju najdemo drugo obsežno neobjavljeno opombo s citatom o ekonomski krizi v ZDA, ki bi nastopila, kakor hitro bi v svetu zavladal mir. Citati so odlično izbrani in prepričljivo formulirani, avtorji teh razmišljanj pa so

⁷ Članek je izšel v tem listu 24. novembra 1950, vendar Adamič tu ne navaja avtorja in naslova.

⁸ Pismo je bilo objavljeno v istem časopisu 8. decembra 1950.

znani ameriški ekonomisti, ki so o tem pisali že od leta 1939 dalje (zadnji citati segajo v december 1950), novinarji ameriških socialističnih glasil in celo priznani Nobelov nagrajenec Lord Boyd Orr, ki pravi: »Če bi po kakšnem čudežu zavladal na Zemlji mir in bi ljudje lahko odpravili oborožene sile ter izdelavo orožja, bi bil pritisk na našo gospodarsko strukturo prevelik.« V sedmem poglavju prve knjige je spet daljša neobjavljena opomba s citati o ameriški notranji in zunanji politiki. Eden od njih govori o tem, da je Vatikan odločilen zaveznik Združenih držav v boju proti Kremlju in da bi upad njegove moči brez dvoma imel zelo nevarne posledice, zlasti na razvoj in nezaželeno širjenje komunizma.

Dolga opomba v petem poglavju druge knjige, obsegajoča dve tipkani strani, ki sta jo urednika prav tako črtala iz objave, govori o vohunih v ZDA; med drugim tudi o Louisu Budenzu, nekdanjem uredniku lista *The Daily Worker*. Adamič piše, da je Budenz pomagal sovjetskim agentom in da je posredno sodeloval pri organiziranju atentata na Leva Trockega. Budenz je med vojno deloval kot posebna zveza med ameriško komunistično stranko in ameriško katoliško hierarhijo. Pisatelj izraža svojo domnevo, da je bil Budenz v resnici tajni nameščenelec urada FBI znotraj ameriške komunistične organizacije. V letih 1949-50 se je namreč razvedelo, da je bilo v začetku vojne med članstvom ameriške komunistične partije zelo veliko tajnih agentov FBI.

Ostale izpuščene opombe v sicer objavljenih poglavjih večinoma nimajo politično občutljive vsebine, vendar je med njimi mnogo zanimivih. V uvodnem poglavju je na str. 17 opomba, v kateri avtor opravičuje svoje soglasje s tem, da velja za levičarja in radikala: »Med pogovorom v Beli hiši 6. decembra 1945 mi je predsednik Truman rekel: 'Če delo v korist ljudstva velja za levičarstvo, potem sem levičar.' Ob isti priložnosti (...) mi je dejal: 'Komunizma se ne bojim. V Sovjetski zvezi, na primer, je mnogo dobrih domoljubnih komunistov, ki so možje

na mestu. Ne odobravam ameriških komunistov, ki so v prvi vrsti za Rusijo. Z Rusijo smo v prijateljskih odnosih (pomnite: to je bilo ob koncu leta 1945), vendar mora biti prvotna skrb Američana usmerjena k naši deželi. Naših komunistov celo Stalin ne potrebuje: to mi je povedal (v Potsdamu). Rekel mi je, da če bi našel takšne ljudi v Rusiji, bi jih zaprl; vprašal me je, zakaj jih jaz ne zaprem.«⁹

V istem poglavju je na str. 21 opomba, v kateri je govora o možnostih za hitrejši razvoj sovjetsko-ameriških trgovskih stikov. Avtor med drugim tudi opozarja na svoj članek »Poslovni stiki ali vojna - alternativni v ameriško-sovjetskih odnosih«, ki ga je leta 1947 objavil v *Trends & Tides* ter v newyorški propagandni reviji *Soviet Russia Today*.

Na tretji strani prvega poglavja sta urednika črtala zanimivo daljšo opombo o tem, na kakšen način pisatelj v knjigi obnavlja svoje pogovore z jugoslovanskimi voditelji. Njihove misli zapiše v angleščini tako, kot se mu zdi, da bi jih izrazili njegovi sogovorniki, če bi govorili angleško. Včasih pa, pravi pisatelj, kakšen stavek tudi nekoliko preoblikuje, da bi na ta način lažje predstavil značaj svojega sobesednika in vzdušje med pogovorom. Meni, da bi dobesečen prevod teh pogovorov v angleščini slabo zvenel, razen tega pa bi bil tudi vsebinsko zgrešen in neresničen.

V tretjem poglavju prve knjige rokopisa izvemo v daljši neobjavljeni opombi, da se je Adamič v času svojega sedemmesečnega delovanja kot predsednik Združenega odbora južnoslovanskih Američanov spoprijateljil s tremi bogatimi ameriški industrialci dalmatinskega rodu, ki so med vojno želeli osnovati poseben denarni fond, s pomočjo katerega bi bil pisatelj materialno preskrbljen do konca življenja. Adamič je

⁹ V tem in v vseh naslednjih primerih so navedeni izpuščeni odlomki daljši in so poslej citirani v slovenskem prevodu avtorice.

njihovo ponudbo odklonil, ker je želel ostati neodvisen. Imena teh treh industrialcev so: Martin J. Bogdanovich iz San Pedra v Kaliforniji, eden od vodilnih tovarnarjev v predelovalni prehrambeni industriji na pacifiški obali, ki se je leta 1944, medtem ko je imel javni govor v korist Tita, nenadoma sredi stavka mrtev zgrudil na tla. Drugi je Franjo Petrinović, lastnik obširnih posestev v Čilu, Boliviji, Združenih državah, Angliji in stari Jugoslaviji, čigar imetje je dosegalo skoraj sto milijonov. Tretji pa je bil Adamičev vplivni prijatelj Nick Bez, ki je bil obenem tudi zaupni prijatelj Harryja Trumana in Mona Wallgrena. Bez je uspel na področju ribje predelovalne industrije.

V petem poglavju nas pisatelj v opombi na str. 38 opozori na to, da je bivši ljubljanski škof Gregor Rožman v letih 1946-50 živel v Clevelandu in da je v tem času tako kot številni drugi politični ubežniki iz Jugoslavije občasno objavljajl članke v *Ameriški domovini*. Leta 1950 so njihovi članki ostro napadali Adamiča in njegovo nastajajočo knjigo o Titu in novi Jugoslaviji.

V istem poglavju se v opombi na str. 62 Adamič poskuša v literarni analizi. Za predmet si izbere simboliko v odlomku iz dela *Alica v čudežni deželi* Lewisa Carolla, kjer se Alicina telesna višina nekajkrat poveča. Za primerjavo prenesenega pomena tega odlomka navaja avtor še nekatera druga literarna dela.

Iz dveh neobjavljenih opomb v sedmem poglavju (str. 56 in 58) je razvidno, da je Adamič v času svojega obiska v Jugoslaviji leta 1949 obiskal tudi nekatere arhive, med drugim arhiv tedanjega Muzeja Osvobodilne fronte v Ljubljani. V opombi na str. 12 v devetem poglavju pa izvemo, da je istega leta jugoslovanski časopis v Argentini, ki ga je vodil Ante Pavelić, poročal, da je dal Tito Adamiča zapreti in da za pisatelja ni več rešitve.

Na str. 38 v prvem poglavju druge knjige sta urednika črtala opombo, v kateri Adamič išče podobnosti med Titovim in

Stalinovim biografskim ozadjem (medtem ko v knjigi seveda v prvi vrsti poudarja zlasti pomembne razlike med njima). Med podobnostmi omeni tudi to, da sta bila očeta obeh državnikov alkoholika. Na str. 116 istega poglavja pa pisatelj v opombi opozori na Titovo priljubljenost med sovjetskim ljudstvom. Dva tedna pred resolucijo kominforma je Tito prejel pismo od kongurskega sovjeta, v katerem meščani tega mesta poudarjajo, da so ponosni, ker je Tito živel med njimi v času prve svetovne vojne. Prosijo ga, če bi jim poslal svojo povečano fotografijo s podpisom, da jo bodo lahko uokvirili in obesili na steno.

Najzanimivejši za preučevanje nastanka Adamičeve zadnje knjige pa sta neobjavljeni opombi na str. 137 v prvem poglavju druge knjige in na str. 23 v tretjem poglavju druge knjige. Druga opomba priča o Adamičevi naknadni korespondenci z Jugoslovani v zvezi s pisanjem *Orla in korenin* po vrnitvi v ZDA. Tu izvemo, da mu je med drugim tudi Vladimir Bakarić poslal pismo (18. maja 1950) z vsemi potrebnimi podatki o sebi in o svojem očetu, ki jih Adamič ni utegnil zbrati med obiskom v Jugoslaviji. Prva od obeh omenjenih opomb je pomembna zaradi Adamičevega lastnoročnega pripisa, ki nam odkrije, kje je Vladimir Dedijer dobil kopijo stenograma Adamičevega večurnega pogovora s Titom, ki ga je stenografiral Tiča Stanojević. Dedijer ga je uporabil v svojem rokopisu Titove biografije, a se je predsednik ob branju rokopisa temu uprl in je prečrtal vse odlomke, v katerih odkrito pripoveduje Adamiču o svojih prvih stikih s Pelagijo Belousovo. Pripis k opombi, v kateri je tudi zapisano, da je omenjeni stenogram v Adamičevi lasti, se glasi: »We are sending a copy of it!« (» Pošiljamo vam kopijo!«) Očitno je bila kopija stenograma priložena rokopisu. V gradivu, ki ga je Vladimir Dedijer leta 1980 daroval SAZU, te kopije ni.

8. Izpuščeni odlomki

Iz objavljenih poglavij *Orla in korenin* je izpuščenih 222 posameznih strani rokopisa, razen tega pa še 87 odlomkov, ki so krajši od ene tipkane strani. Oglejmo si najprej vsebino teh.

Krajši odlomki

V prvi vrsti sta urednika črtala odlomke, kjer se avtorjeve misli ponavljajo in kjer je besedilo izrazito dolgovozno. Takšnih primerov je največ. V rokopisu najdemo še več jugoslovanskih parol kot v knjigi. Pisatelj jih je opazal na vsakem koraku, na zunanjih zidovih in na notranjih stenah v uradih, podjetjih, tovarnah in šolah. V rokopisu je tudi več citiranih vzklikov ob skandiranju množic na kongresih, kakršnih je v knjigi kljub temu, da sta jih urednika nekaj črtala, še vedno mnogo.

Zaradi ponavljanja in pretiranega spuščanja v podrobnosti sta urednika občutno skrčila Adamičev pogovor s sestro Poldo in z Božidarjem Jakcem, predvsem pa izredno natančni opis osrednjega prizora v poglavju, kjer se ujeti orel bori za življenje. Tu in še na nekaterih drugih mestih so krajši izpuščeni odlomki vsebinsko povezani z več strani obsegajočimi odlomki, ki sta jih avtorja črtala iz objave, zato jih bomo obravnavali pozneje.

Opazna značilnost nekaterih krajših neobjavljenih odlomkov je izrazit pesimizem. Že prvi izpuščeni citat iz pisma Thomasa Carlylea Ralphu Waldu Emersonu 2. junija 1858, ki naj bi bil objavljen na naslovni strani uvodnega poglavja, odkriva pisateljevo dilemo, ali je sploh še smiselno ukvarjati se s pisanjem: »Vedno bolj sem prepričan, da nihče ne bi smel pisati, razen če ga usoda prisili k temu; nato pa bi moral (če ni šarlatanske vrste) prositi, naj ga raje ustrelijo.« Podobno vsebino ima odlomek na

str. 3-4 uvodnega poglavja, kjer se avtor vprašuje, če je spričo vedno bolj oprijemljive grožnje, da bo prišlo do tretje svetovne vojne in popolnega uničenja, smiselna še kakršnakoli dejavnost. Na naslednji strani (str. 5) pa navaja podobne misli umirajočega H. G. Wellsa in nekega atomskega fizika, ki je delal v industriji orožja.

Drugi predmet uredniškega črtanja so naturalistični opisi, npr. na str. 29 prvega poglavja, kjer pisatelj govori o gostih na nekem praznovanju v Beogradu: »Polovica ljudi je bilo presuhih zaradi pomanjkanja med vojno in pretiranega dela po končani vojni. Nekateri so imeli slabe zobe. Na prvi pogled (...) je bila večina videti utrujena ali otožna - ali pa oboje.«

Črtani so tudi odlomki, ki razkrivajo pisateljevo pomanjkanje občutka za pravo mero oz. njegovo občasno nagnjenje k pretirano domačemu tonu ali humorju ob nepravem času. Ko so se na primer na kosilu pri Titu gostje pogovarjali o tajnem t.i. »fifty-fifty« sporazumu med Veliko Britanijo in Sovjetsko zvezo o delitvi interesov v Jugoslaviji, je pisatelj pripomnil:

» Zakaj se niste vedli kot priden fantek in pustili, da vas veliki tipi potiskajo sem in tja?«

Nekaterim od mož pri mizi, med njimi tudi Titu, moje vprašanje ni bilo všeč; do tedaj so zapadli v temačno razpoloženje in pogovor se je pomaknil na področje, kjer njihova čustva niso bila zaščiteni s humorjem. (1/4, 10-11)

Urednika sta s črtanjem nekaterih odlomkov tudi poskušala omiliti črno-belo sliko narodnoosvobodilnega boja, kakršno v rokopisu ustvarjajo ponavljajoča se pričevanja prizadetih. V naslednjem primeru izpuščenega odlomka govori Adamičeva sestra Polda: »Nekateri duhovniki so hodili naokrog s puško v eni roki in s križem ter molitvenikom v drugi, ubijali ljudi, za katere so menili, da so komunisti - in za njih so bili komunisti vsi, ki niso bili proti partizanom. Edino tako si lahko dokazal, da

nisi za partizane, da si se pridružil duhovnikom in jim pomagal moriti ljudi, katerih sorodniki so bili v gozdovih...« (1/5, 35)

Naslednji izpuščen odlomek je v času, ko je knjiga nastajala, verjetno zvenel kot pretiravanje, vendar poznejši razvoj Titove osebnosti dokazuje, da je Adamič že tedaj videl njegove ambicije v jasnejši luči in jih morda bolje razumel kot marsikateri od Titovih ožjih sodelavcev: »Če se bo Titova osebnost še naprej tako razvijala kot doslej, bo moral opustiti vsako misel na izgladitev spora, (...) in si prizadevati, da bo Jugoslavija postala moralno-revolucionarno središče: identifikacijski magnet za progresivna, svobode željna ljudstva po vsem svetu...« (1/9, 9)

Iz Adamičevega dialoga z Vladom Dedijerjem sta urednika črtala namigovanja in nepotrebno opravičevanje zaradi manjših Titovih materialnih privilegijev: »Naj zanikamo, da ima Tito jahto, pripravljeno za njegov beg iz dežele? Naj razlagamo svetu, da je Titova 'jahta' v resnici majhen motorni čoln domače izdelave, s katerim se enkrat ali dvakrat na teden popelje okrog otoka, da se laže sprosti? Menimo, da je upravičen do tega, čeprav ostali nimamo čolnov.« (1/9, 15) Gre za zavajanje bralca, saj so bili že tedaj znani mnogo večji predsednikovi materialni privilegiji, vendar jih je bilo težje opravičiti v okviru socialistične ideologije kot zgoraj omenjenega.

Urednika sta razen tega črtala tudi odlomke, kjer avtor prikaže nekoliko infantilne reakcije Brozove tete Ane iz Podsrede ter njen preprosti način izražanja, npr. na mestu, kjer se pogovarjata o ameriških nebotičnikih: »Ste bili v mnogih? Prav na vrhu! Jezus Marija!« (2/1, 29) in pa pozneje, ko govori o Titu: »In to si mislim vsakokrat, ko vidim njegovo sliko v časopisu. Glavo ima nagnjeno, kot da hoče reči vsemu svetu: kar poskusite kaj storiti meni ali Jugoslaviji!« (2/1, 82).

Urednikoma tudi ni ugajalo pretirano poudarjanje pisateljeve vloge v družini. Kjer Louisova sestra Polda pripoveduje, kaj meni o Adamičevi družini njen mož, je izpuščen naslednji del teksta:

»Zdaj, pravi, se moram jaz - se moramo mi vsi otresti prepričanja, da lahko delaš čudeže, da lahko vse urediš za nas. Seveda ima prav. Sami se moramo postaviti na noge.« (1/5, 38)

Na str. 53-54 v šestem poglavju je iz precej skrajšane pripovedi Božidarja Jakca o tem, kako je v skupini tridesetih aktivistov med vojno preživel štiri mučne dneve v premajhnem bunkerju, črtan tudi naslednji odlomek: »In vendar nas je nekako vseh trideset bolj ali manj ohranilo trezno presojo, ne ves čas, vendar večino časa. Če je bil kdo na tem, da pobesni, smo imeli njegovo vnaprejšnje dovoljenje, da ga smemo udariti do nezavesti. Ženske so se vedle precej bolje kot moški. Josip Vidmar ni niti za hip izgubil vere, da se bomo rešili. Pri tem se je skliceval na prepričanje, da v vesolju deluje moralni princip.«

Med izločenimi krajšimi odlomki najdemo tudi takšne, ki so skoraj brez vsebine, npr.: »Krlježa je poudaril, da je iz tega ali onega vzroka tu v srcu Balkana najti veliko vitalnost, silovito to ali ono.« (» Krlježa stressed that, for one reason or another, here in the heart of the Balkans, there was a great vitality, a tremendous something-or-other.« 2/5, 168) Poudariti pa je treba, da taki stavki nikakor niso značilni za Adamičev rokopis.

Nekoliko pogostejše je črtanje odlomkov, kjer avtor navaja nepreverjene domneve, npr. v uvodnem poglavju, kjer govori o dveh sovjetskih predstavnikih, ki sta ga v ZDA povabila na razgovor zaradi sovjetskega vizuma: »Ali sta ta dva človeka agenta sovjetske tajne policije? Vpraševal sem se. Nič zato, če sta.« (str. 27) »Možnost, da moža **sta** agenta sovjetske tajne policije, je devetdeset odstotna. Morda sta imela o meni podatke, ki jih celo Neameriški komite ni imel, in sem bil pri njima slabo zapisan. ...« (str. 307). In še v zadnjem poglavju: »Možno je, da je Dimitrov do leta 1947 ali '48 spoznal, da je stalinizem zgrešen. In mogoče je tudi, da smrti Dimitrova v zdravilišču blizu Moskve zgodaj poleti 1949 ne velja pripisati samo naravnim vzrokom. ...« (2/5, 138)

Daljši odlomki

Urednika sta iz objavljenih poglavij črtala 79 odlomkov, obsegajočih 1 do 19 strani. Skupaj obsegajo ti odlomki 222 strani, torej kar precejšen del besedila. Izpuščeni daljši odlomki predstavljajo: a) samostojne vsebinske enote z novimi podatki, b) v nekaterih odlomkih ponovi avtor z drugimi besedami, kar je že prej povedal, c) razmišljanje avtorja ali njegovih sogovornikov o predmetu, ki je po mnenju urednikov že dovolj temeljito obravnavan v predhodnem besedilu in d) podrobnejša pojasnila že prej izraženih trditev. Ob pregledovanju teh odlomkov se nam odkrijejo naslednji kriteriji urednikov pri črtanju posameznih delov besedila: odpravljanje ponavljanja, patetičnih odlomkov, razvlečenih pasusov, ki vsebujejo le malo novih podatkov, in nezaželenih omemb nekaterih oseb ali dogodkov. Pogosto pa vzrok za črtanje odlomka ni jasen.

Za predstavitev daljših neobjavljenih delov rokopisa bomo na kratko označili vsebino zanimivejših izpuščenih odlomkov. V uvodnem poglavju avtor poleg zunanje vsebine na široko opisuje svoje načrte pred potovanjem v Jugoslavijo leta 1949 (1/0, 38-41). V naslednjem odlomku pojasni, zakaj ni že prej odpotoval v staro domovino, in podrobneje spregovori o okoliščinah v zvezi z jugoslovansko sestrelitvijo dveh ameriških letal leta 1946 (1/0, 47-53). Ob tem tudi utemelji svoje zelo neugodno mnenje o sedanjem ameriškem poslaniku v Beogradu Richardu Pattersonu. Avtor tudi poudari glavno vprašanje, ki ga je spodbudilo k pisanju te knjige, in ga podčrta: »Kakšna je povezava med Titom oziroma med najnovejšim, skrajno neugodnim položajem nove Jugoslavije v svetu na eni strani, ter splošnim problemom vojne in miru na drugi strani?« Prizadevanje za mir je ta hip najpomembnejše. To je edini problem, s katerim se je smiselno ukvarjati, pravi pisatelj. Že v uvodnem poglavju najdemo povezavo splošnega vprašanja miru in svobode z

osrednjo avtorjevo metaforo orla, ki se poskuša osvoboditi pogubnega objema kornine (1/0, 59-61).

Žal Vladimir Dedijer v intervjuju¹⁰ ni znal pojasniti, zakaj je iz prvega poglavja izpuščen odlomek, ki pripoveduje o naslednjem šaljivem dogodku v začetku leta 1949, torej v času, ko se je jugoslovansko vodstvo spoprijemalo z najresnejšimi problemi za obstoj nove države: Dedijer, Tito, Djilas, Ranković in še nekaj drugih tovarišev se je odpravilo na lov. Dva od njih sta, vedoč, da je Dedijer slab lovec, pritrdila mogočno rogovje na glavo teleta in tako okrašeno žival nastavila prijatelju, spodbujajoč ga, naj ustrelj jelena. Dedijer je pomeril. Tik preden je ustrelil, pa je nekdo vzkliknil in tedaj je »nesojeni lovec« spoznal prevaro (1/1, 19-20).

Dogodek ni neznan, saj je Dedijer že sam pisal o njem. Verjetno se je avtorju ali urednikom zdelo neprimerno, da bi omenjali takšne neresnosti v času težke politične situacije in hkrati gospodarske stiske, zaradi katere je bil tedaj zakol telet v Jugoslaviji prepovedan.

Iz istega poglavja je izločena tudi zanimiva pripoved o pismu, ki ga je Mila Stojadinović, sosedka Adamičevega sorodnika Staneta Valentinčiča v Beogradu, pisala Stalinu v Moskvo, in o odgovoru iz Kremlja, ki ga je pravkar prejela. Sovjetskemu voditelju je pisala o tem, kako je med vojno v boju proti okupatorju izgubila moža, dva sinova, brata in štiri nečake. Sprašuje se, kako je mogoče trditi, da je Jugoslavijo osvobodila Rdeča armada in da jugoslovanski partizani niso bili v boju nič bolj učinkoviti kot francoski, češki ali italijanski odporniki. Odgovor iz Moskve se glasi, da sovjetsko vodstvo verjame v resničnost njene ganljive zgodbe, da nima nič proti njej ali proti jugoslovanskemu ljudstvu, da pa je Tito izdajalec in ga je treba

¹⁰ J. Žitnik, *Intervjuji*, intervju z Vladimirjem Dedijerjem, Ljubljana, 16. julij 1986.

odstraniti. Avtor na precej patetičen način prikaže njeno reakcijo po tem, ko so ji pismo prevedli (1/1, 54-58).

Odlomek se dobro vključuje v celotno pripoved. Ni jasno, zakaj sta ga urednika (ali pa že sam avtor) izločila, saj nazorno ilustrira prav to, kar želi pisatelj dokazati v svoji knjigi. Zgodba je po besedah Staneta Valentinčiča v osnovi resnična in bi bilo verjetno bolje, če bi jo z manjšimi popravki (npr. s črtanjem pretiranega patosa na koncu odlomka) vključili v objavljeno verzijo.

V drugem poglavju rokopisa sta urednika iz daljšega odlomka, kjer Dedijer pojasnjuje pisatelju, zakaj posreduje Jugoslavija svetu tako malo podatkov o dogajanju znotraj svojih meja, izločila tri strani. Dedijer tu pripoveduje o lažeh v zvezi z Jugoslavijo, ki jih je v prvih povojnih letih širil zahodni tisk, ter o tem, da je Tito veljal za »Stalinovega gangsterja številka 1«, ki sploh ni Jugoslovan. Eni so pisali, da je ruski general, drugi, da je poljski plemenitaš, tretji so trdili, da je Tito princ iz Ukrajine, nekateri pa so celo dokazovali, da je tedanji jugoslovanski predsednik ženska. Jugoslovanski voditelji so spoznali, da je jalovo boriti se proti takim neslanostim, zato so se raje distancirali od tujega tiska (1/2, 63-66).

Iz naslednjega poglavja z zgovornim naslovom **Heroj Tito! Heroj Tito!** je izloženo Adamičevo razmišljanje o tem, kako neki Tito doživlja kult svoje osebnosti v domovini, dolgotrajno skandiranje na kongresih navdušene vzklike, napise, parole, ki govorijo o njem, pesmi, v katerih ga ljudstvo slavi, kako doživlja težo ljudskega zaupanja in veliko osebno odgovornost, ki je posledica takšnega brezpogojnega zaupanja. Pisatelj ugiba, ali je odnos množic, ki svojega maršala častijo kot polboga, v Titovih očeh neizogibno breme ali pa mu morda takšen odnos ugaja. Na več mestih ga primerja s Stalinom, še več neodobravanja pa je v pisateljevem mnenju o Leninovem

mavzoleju v Moskvi (1/3, 15-16). Razmišljanje o čaščenju Titove osebnosti se nadaljuje na neobjavljeni str. 18 v istem poglavju.

Očitno je kdo od Jugoslovanov svetoval že Adamiču ali pa pozneje urednikom, naj iz objave izločijo te odlomke. Verjetno je iz istega razloga občutno skrajšan tudi del pogovora med Titom in Adamičem (1/3, 67-68), kjer se pogovarjata o skandiranju na kongresu srbske Komunistične partije.

Urednika sta črtala tudi odlomek na naslednjih dveh straneh (69-70), kjer Adamič razlaga Titu, zakaj ne želi, da bi mu bilo jugoslovansko vodstvo hvaležno za njegovo moralno in politično pomoč. Prav tako tudi sam ne želi čutiti hvaležnosti do njih, ker so ga tako gostoljubno sprejeli in mu nudili pomoč pri zbiranju gradiva za knjigo. Njihova vzajemna hvaležnost bi ogrozila njegovo pisateljsko svobodo. Podobno je bilo tudi v letih 1932-33, pravi pisatelj Titu, ko se je kljub gostoljubnemu sprejemu pri kralju Aleksandru odločil, da bo pisal resnico o stari Jugoslaviji.

Iz četrtega poglavja - v tiskani verziji je to peto poglavje **Pogovor o stekanju dogodkov, ki jim ni primere** - so črtani številni odlomki. Že na začetku poglavja je izločenih 6 strani (str. 2-8) neresnega, trivialnega pogovora in političnih šal na kosilu pri Titu, kjer so bili razen Adamiča gostje skoraj vsi člani jugoslovanskega politbiroja. Iz istega pogovora je izločen tudi odlomek, kjer teče beseda o pomanjkljivem obveščanju tuje javnosti o razmerah v Jugoslaviji, saj je ta tema obravnavana že na drugih mestih v besedilu. Avtor očita gostiteljem nesposobnost, da bi pripravili zanimive, slikovite propagandne brošure o deželi, o sejnih in drugih mednarodnih prireditvah v domovini, brošure brez vsake »ideološke navlake«, kakršne so z uspehom delili v ZDA češkoslovaški in poljski predstavniki (1/4, 12-15). Pisatelj v istem odlomku opiše odnos in vzdušje na posameznih konzulatih v ZDA, kjer se je moral zgledati, da bi dvignil češkoslovaški, poljski, madžarski in jugoslovanski vizum.

Najbolj prisrčno, pravi, je bil sprejet na poljskem in češkoslovaškem konzulatu. Adamič poudarja, da je imela Poljska tedaj v New Yorku številne strokovnjake za odnose s tujo javnostjo, katerih naloga je bila izboljševanje odnosov z ZDA in zagotavljanje novih možnosti za razvoj gospodarskega sodelovanja.

Naslednjih pet neobjavljenih odlomkov iz tega poglavja predstavlja pisateljevo razmišljanje o Titu in njegovem mednarodnem pomenu v prihodnosti (46-47), o maršalovem značaju - ta dolga meditacija izraža pisateljevo spoštovanje ter zaupanje v Titove namene in sposobnosti (52-54), o jugoslovanskem ljudstvu in o tem, kako to ljudstvo sprejema razkol z Informbirojem - ta odlomek je precej razvlečen in brez tehtne vsebine (56-58), nadalje o tem, kakšen sogovornik je Tito v neuradnih pogovorih in kako reagira na kočljiva vprašanja - tudi ta odlomek izraža pisateljevo naklonjenost Titu (62-64), in končno avtorjeva razmišljanja o Jugoslaviji, o sporu s Sovjetsko zvezo in o vodilnih možeh okrog Tita (69-74). Zadnji omenjeni odlomek je izločen iz Adamičevega pisma prijatelju Benu v Kalifornijo. Besedilo teh petih odlomkov ne vsebuje skoraj nobenih novih dejstev. Gre za bolj ali manj prepričljivo izražena avtorjeva razmišljanja oz. vtise, ki pa jih ni bilo mogoče podpreti z oprijemljivimi dokazi. Zadnji izločeni odlomek iz tega poglavja pa se vsebinsko razlikuje od prejšnjih. Govori namreč o neuradni jugoslovanski politični opoziciji znotraj države, o pismih, ki jih ti ljudje pošiljajo sorodnikom v ZDA ter o tem, kako jugoslovanska vlada ravna z njimi (75-77). Tudi v tem odlomku ni opaziti pisateljevega neodobravanja, nasprotno, avtor se tu celo identificira s stališčem jugoslovanskega vodstva. Odlomek ni prepričljiv, saj predstavlja popolno nasprotje vsega, kar je o temu problemu tedaj pisal zahodni tisk, ob tem pa ne navaja nobenih dokazov.

Tudi peto poglavje rokopisa **Moja družina... mrtvi pesniki in težave z velikani** je močno skrajšano. Občutno je skrčena

priповed Adamičeve sestre Polde in njeno razmišljanje o bratu, ki je napravil samomor (39-41), izločeno pa je tudi celotno 9 strani obsegajoče avtorjevo pismo prijatelju Verlinu v Iowo. Tu spregovori Adamič o svojih pogovorih s slovenskimi predstavniki. Pismo je polno pisateljevih razmišljanj in ne prinaša dovolj novih dejstev.

V istem poglavju je črtana str. 65, kjer najdemo opis zunanosti Ferda Kozaka in Mihe Marinka ter navedbo njunih tedanjih političnih funkcij. Iz pogovora slovenskih kulturnikov je črtano Kozakovo argumentiranje stališča, da naj Prešernov grob ostane v Kranju, in Vidmarjev zagovor predloga, da naj bi pesnikove ostanke prenesli v Vrbo (68-69). Vsebina tega odlomka nima nobene zveze z osrednjo temo Adamičevega romana. Dobrih 7 strani obsegajoči neobjavljeni odlomek iz tega poglavja (73-81) uvodoma podaja povzetek Ziherlovega eseja, ki ga je prebral na slavnostni akademiji v počastitev Prešernovega tedna februarja 1949. Drugi del odlomka govori o zabavi pri Mihi Marinku, kamor je bil Adamič povabljen še isti večer. Prišlo je preko 30 gostov, med njimi Kardelj in Kidrič z ženama, Josip Vidmar in Ferdo Kozak. Pisatelj citira delčke pogovorov pri različnih mizah, da bi prikazal vzdušje na zabavi, ki je trajala do sedmih zjutraj.

Iz šestega poglavja rokopisa je izpuščena kratka zgodba o Francu Leskošku-Luki, kako je nekoč med vojno ukazal, naj ustrelijo nekega partizana (str. 2). Tisti, ki naj bi izvršil ukaz, komandanta še ni dobro poznal, zato je prosil ostale nadrejene, naj Leskošku izročijo peticijo in v njej prosijo za odložitev kazni. Ko so besedilo sestavili, so dolgo časa iskali komandanta, da bi mu jo izročili. Končno so ga našli pri nekem kmetu, kjer je prijateljsko pil vino skupaj z »obsojenim« tovarišem. Prestopek mu je že zdavnaj odpustil. Pripoved, ki bi si jo bralci lahko razlagali na različne načine, naj bi prikazala dobrohotni, »šaljivi« značaj Leskoška-Luke. V nadaljevanju sta urednika črtala odlomek o tem, kako je Leskošek že leta 1930 prerokoval

delavcem, da bo na polju, kjer danes stoji Litostroj, po vojni zgrajena velika tovarna (4-5). V istem poglavju je izpuščena tudi ena stran o predvojni politični usmerjenosti in povojni dejavnosti Marijana in Bogdana Breclja.

Več odlomkov je črtanih iz Adamičevih pogovorov z Božidarjem Jakcem. V enem od neobjavljenih odlomkov pripoveduje slikar o tem, kako je neki njegov študent med vojno oglušel, ko je bil skupaj z drugimi tovariši izbran za talca in je edini preživel streljanje. Krogla, ki je letela tik mimo njegovega ušesa, ga ni ranila, pač pa mu je uničila bobnič (44-46). Na drugem mestu pripoveduje Jakac o mučnem nekajdnevnem skrivanju večje skupine partizanov v obkoljenem bunkerju. Dogodek v slikarjevih očeh simbolizira celotno Jugoslavijo med NOB (66-68). V zadnjem izpuščenem odlomku pa »Malči Albinec« (tako Adamič v knjigi imenuje Albino Mali¹¹) sporoči Božidarju Jakcu veselo novico, da se bo z družino v kratkem preselila v novo stanovanje v litostrojskih blokkih (76-77).

Iz sedmega poglavja sta izpuščeni dve samostojni zgodbi. Prva, krajša, pripoveduje, kako je mati Franca Sajeta (tedanjega urednika *Ljudske pravice*), sicer globoko verna ženska, ki je pred vojno redno obiskovala cerkvene obrede, nehala hoditi v cerkev in kako je celo vzela iz okvirja v svoji hiši Marijino podobo, ko so belogardisti pod vodstvom duhovnikov ubili njenega moža ter druge kmete iz vasi. Namesto podobe device Marije je po vojni obesila na steno Titovo sliko (34/a - 34/b). Druga, daljša zgodba (8 strani) pripoveduje o partizanki, ki jo je partizansko sodišče med vojno obsodilo na smrt, ker je nekemu kmetu ukradla košček kruha in slanine. Pleterski prior je bil ogorčen, ko je izvedel, da je bilo dekle ustreljeno zaradi tako

¹¹ Nekatero osebo, ki jih Adamič v svoji knjigi označi z lažnimi imeni, je bilo težje identificirati kot druge. Pravo ime tukaj omenjene mladinske aktivistke med NOB, o kateri je precej govora v Adamičevi knjigi, je odkril Božidar Jakac Mili Šenk.

neznatnega prestopka. Partizanski komisar iz njene enote mu je pojasnil, da za partizane, če želijo ohraniti moralno neoporečnost v svojih vrstah, ni druge poti kot najstrožje kaznovanje tudi takšnih prestopkov, zaradi kakršnih bi v mirnem času vsako sodišče obtoženca oprostilo. Komisar je priorju zatrdil, da ga je dekleta samo prosilo, naj jo ustrelijo, in da je pred svojo četo izjavila, da lakota za partizana ne sme biti opravičilo za krajo (49-56). Zadnji del komisarjeve pripovedi bi v očeh ameriškega bralca nedvomno zmanjšal prepričljivost pričevanj v Adamičevi knjigi. Verjetno je to tudi vzrok, zakaj sta urednika celoten odlomek črtala iz rokopisa.

Ugotovili smo že, da je osmo poglavje **Lažna pomlad... in orel v stiski** najbolj skrajšano od vseh, saj je objavljena samo ena tretjina izvirnega besedila. Eden od izpuščenih odlomkov obsega skoraj 19 strani. V prvem delu pripoveduje o madžarskem pribežniku, ki naj bi ga pisatelj srečal v tržiških gorah pozimi 1949. Mož je bogat madžarski protikomunist, ki verjame govoricam, da se je Jugoslavija odvrnila od socializma in se naslonila na ZDA ter da bo tu lahko svobodno živel kot kapitalist. Dve uri kasneje ga sprejme UDBA in mu dovoli, da se vrne v domovino. Adamič izve zaupni podatek, da samo v Sloveniji primejo do dvajset podobnih pribežnikov na dan (3-10).

Drugi del neobjavljenega odlomka govori o Adamičevem pogovoru z Milentijem Popovićem, ki naj bi ga pisatelj prav tako srečal v tržiškem gozdu. Pogovarjala naj bi se o vzrokih jugoslovanskega razkola s kominformom, o jugoslovanskem gospodarstvu v luči kominformske krize, o nepoštenih gospodarskih odnosih znotraj vzhodnega bloka, o tem, kako Sovjetska zveza izkorišča ostale socialistične države in preko njih ali neposredno tudi Jugoslavijo ter o izgledih za prihodnji ekonomski razvoj Jugoslavije (10-22).

Odlomka nista niti »razvlečena« niti ne ponavljata že prej povedanega. Na nekoliko neroden način poskušata ilustrirati

položaj Jugoslavije med Vzhodom in Zahodom. Motiv za črtanje tega dela besedila je razen znane odločitve, da je treba na splošno predolgi rokopis skrócić, in pa dejstva, da odlomka vsebujeta nekatere zaupne podatke, verjetno tudi v želji urednikov, da upoštevata avtorjevo rokopisno pripombo na ovitku tega poglavja. Pripomba pravi, da je to poglavje ključno v knjigi in da predstavlja »vodilno temo« tega dela. Avtor je imel v mislih predvsem prizor z orlom. Urednika sta s tem, da sta iz poglavja izločila ostali dve vsebinski enoti, dosegla, da prikaz orlovega osvobajanja izstopi iz ozadja ostalih tem in na ta način kot osrednja metafora bistveno pridobi na pomenu.

Iz devetega, t.j. zadnjega poglavja prve knjige je izločena skoraj polovica besedila. To poglavje je tematsko zelo neenotno in mestoma »ohlapno«. Nekateri odlomki so prerahlo povezani z osrednjo temo, razen tega pa imajo premalo tehtne vsebine glede na njihov obseg. Iz neznanega razloga je v tem poglavju črtanih več kot 8 strani (17-27) pomembnih podatkov iz Adamičevega pogovora z Dedijerjem. Pisatelj tu našteje svoje zahteve v zvezi s pisanjem knjige o novi Jugoslaviji v dvanajstih točkah. Dedijer mu predlaga, naj odpotuje na Brione in tam obvesti Tita o svojih željah. Adamič odkloni nekajdnevno bivanje na Brionih in namesto tega raje izroči Dedijerju svoje zahteve v pisni obliki. Med točkami njegovega predloga za sodelovanje so naslednje prošnje: da bo smel v knjigi uporabiti vse svoje zapiske o zaupnih pogovorih z jugoslovanskimi voditelji, kar mu ni bilo dovoljeno; da bodo Tito in njegovi sodelavci sodelovali z njim in si prizadevali, da bo pisatelj izvedel čim več o jugoslovansko-sovjetskem sporu; da se lahko svobodno giblje po deželi in se pogovarja s komerkoli; da mu bodo pomagali strokovnjaki za novejšo zgodovino; da svoje bivanje v Jugoslaviji plačuje sam; da si lahko kadarkoli premisli in preneha pisati knjigo; da se med pisanjem ne bo nihče vmešaval v njegovo delo in da bo v

knjigi lahko pisal o vsem, kar se mu bo zdelo primerno, ne glede na jugoslovansko mnenje.

V tem poglavju najdemo drugi najdaljši neobjavljeni odlomek, ki obsega dobrih 17 strani. Aprila, ko se je Adamič vrnil iz Italije v Jugoslavijo, se je na poti v Beograd ustavil za dva dni v Zagrebu. Odlomek pripoveduje o pisateljevih tamkajšnjih srečanjih z Andrijo Štamparjem, Vladimirjem Bakaričem in Vladimirjem Nazorjem malo pred njegovo smrtjo. Drugi del odlomka opisuje Adamičev obisk mladinske delovne brigade iz Bosne, ki je prav tedaj pomagala graditi avtocesto med Zagrebom in Beogradom (51-68). Razen tega, da bi bil opis srečanja z mladinci lahko bolj jedrnat, ni opaziti nobenega očitnega razloga, zakaj sta urednika črtala ta odlomek. Že na naslednji strani se začne drugi izpuščen odlomek (69-71). General Danilo Lekić, s katerim je Adamič skupaj potoval v Beograd, pripoveduje pisatelju svoje misli o Titu. Odlomek ne navaja skoraj nobenih dejstev, v njem prevladujejo Lekićevi čustveni vtisi.

Omenimo še dva izpuščena odlomka iz tega poglavja. Na neobjavljenih straneh (84-86) najdemo pripoved o tem, kako se je Georgij Dimitrov spomladi 1948, ko je potoval iz Sofije v Prago, za eno uro ustavil v Beogradu. Tu ga je pričakal Milovan Djilas in ko ga je bolgarski predsednik objel, mu je skrivaj zašepetal na uho: »Držite se!« O tem navidez nepomembnem dogodku se je v vladnih krogih precej govorilo, saj je močno vplival na njihovo mnenje o tedanjem bolgarskem voditelju.¹² Drugi, precej daljši neobjavljeni odlomek pa opisuje prvomajsko paradu v Beogradu leta 1949 (108-120). Pisatelja je na ogled parade povabil Djilas. Adamič se sicer odreče neposredni kritiki drage prireditve, pomaga pa si s citiranjem Kidričevega kome-

¹² Prim. J. Žitnik, *Intervjuji*, intervju z Josipom Vidmarjem, Ljubljana, 27. maj 1986.

tarja, ki izraža zaskrbljenost zaradi potrate težko pridobljenega tekstila in drugih izdelkov, namenjenih izključno za to slovesnost. V istem odlomku tudi izvemo, da je jugoslovansko vodstvo pristalo na Adamičeve pogoje v zvezi s pisanjem knjige, ki jo je pozneje naslovil *Orel in korenine*.

Med neobjavljenimi deli prvega in tretjega poglavja druge knjige (drugo poglavje je, kot rečeno, v celoti neobjavljeno) ni pomembnejših odlomkov. Iz prvega poglavja je črtanih več delov pisateljevega pogovora s Šandorjem Krajcarjem, zgovornim skrbnikom Titove rojstne hiše (str. 14-24, skupaj okoli 6 strani). Izpuščeni odlomki iz Krajcarjevega pričevanja so precej razvlečeni in vsebinsko premalo tehtni. Iz tretjega poglavja pa so izločeni krajši odlomki (32-40) o nevarnostih, s katerimi so se srečevali Tito in drugi komunisti konec dvajsetih let. V zadnjem izpuščenem odlomku iz tretjega poglavja druge knjige izvemo, v katerem literarnem delu je Adamič našel idejo za naslov svojega neobjavljenega četrtega poglavja v drugi knjigi **Igra šaha med potresom**. Gre za prvo zgodbo v zbirki novel *Open the Door!* pisatelja Osberta Sitwella.

Peto poglavje v rokopisu je bolj skrženo. Urednika sta s črtanjem nekaterih odlomkov v uvodnem delu poglavja (npr. str. 7-8) omilila Adamičevo kritiko Stalinove politike. Izpuščeni so tudi vsi odlomki, kjer avtor omenja, da je bil generalni sekretar KP Jugoslavije Milan Gorkić tajni agent zahodnih obveščevalnih služb in da ga je potem, ko ga je ovadila njegova bivša žena, Stalin likvidiral (npr. str. 15). Prav tako sta urednika črtala vse predolge, razvlečene odlomke z različno tematiko, ki vsebujejo premalo dejstev. Avtor v njih vedno znova poudarja in podrobno pojasnjuje že prej izražene trditve (npr. str. 76-78). Izpuščeno je tudi domnevno razmišljanje Milana Gorkića o Titu in Kardelju. Pisatelj izpelje to razmišljanje bolj ali manj samovoljno, brez neposrednih virov, zato se je urednikoma očitno zdelo neosnovano (91-93). V naslednjem neobjavljenem odlomku avtor

podrobneje pojasni trditev, ki je v tiskani verziji pomanjkljivo razložena, češ da je Stalin pomagal organizirati mednarodno sodelovanje »španskih borcev« v španski državljanski vojni zato, da bi čimveč »nediscipliniranih« komunistov padlo v boju proti frankistom (98-100).

Iz istega poglavja je izpuščeno tudi Djilasovo pričevanje o vtisu, ki ga je nanj napravil Tito leta 1937, ko sta se prvič srečala. Tu najdemo Djilasov opis Titovega značaja, njegovega vedenja, reakcij in odnosa do drugih komunistov ter načina, kako je reševal probleme (112-118).

V naslednjem neobjavljenem odlomku Adamič podrobno pojasnjuje okoliščine v zvezi z ilegalno konferenco KP Jugoslavije pod Šmarno goro leta 1937, ko je bil Tito izvoljen za novega generalnega sekretarja KPJ. Pisatelj prikaže tedanjo miselnost jugoslovanskih komunistov in na kratko označi takratni politični položaj v deželi (140-143).

V neobjavljenih odlomkih iz zadnjega poglavja ljubljanskega rokopisa se avtor večkrat vrača k srednjeveškim makedonskim in srbskim freskam, ki so nanj napravile izreden vtis in ki po njegovem mnenju izražajo najdragocenejše poteze južnoslovanske civilizacije ter prirojeno dostojanstvo, neupogljivost in milino teh narodov (npr. str. 169). Na ta način pisatelj včasih po nepotrebnem prekine tok pripovedi, prav temu pa sta se urednika poskušala čimvečkrat izogniti.

Zadnji neobjavljeni odlomek iz tega poglavja, obsegajoč 10 strani, predstavlja življenjepisa Janeza Marentiča, predvojnega komunista, ki je propagandiral marksistične ideje med kmečkim prebivalstvom in ki je objavljajl svoje politične spise in druge članke predvsem v *Ljudski pravici* in *Književnosti*. Pisatelju pripoveduje o njem Vlado Kozak (175-184).

Iz zgornje vsebinske predstavitve je razvidno, da je uredniško krčenje besedila s pomočjo črtanja posameznih odlomkov celotnemu besedilu večinoma v prid. Kljub temu pa je, kot smo

videli, med izpuščenimi pasusi najti nekaj zanimivih odlomkov, ki Adamičev tekst prej bogatijo kot bremenijo.

* * *

Povzemimo torej glavne ugotovitve o zgornjem sklopu uredniških posegov. Manjše vsebinske spremembe rokopisa, kot so dodajanje ali črtanje posameznih besed ter preoblikovanje ali črtanje stavkov, nimajo opaznega vpliva na besedilo. Le nekaj stavkov sta urednika dopolnila, največkrat zaradi večje jasnosti. Tudi primerov, kjer v knjigi najdemo drugačen podatek kot v rokopisu, je zelo malo. Večinoma gre za točnejši podatek v tiskani verziji, razen v primerih, kjer je Vladimir Dedijer ob pregledovanju rokopisa popravil nekatere faktografske napake, pa svojih popravkov ni sporočil avtorju ali urednikom. Preoblikovani stavki so prav tako redki. Glavni učinek tega uredniškega posega je formalnejši ton v stavkih, kjer se avtorjev sproščeni način izražanja slabo ujema s kontekstom.

Pri nekoliko pogostejšem črtanju posameznih besed opazimo tri različne vzroke: odpravljanje pleonazmov, črtanje odvečnih poudarkov in izločanje nekaterih pogovornih oblik, zlasti kletvic v dialogih. V objavljenem besedilu najdemo tudi precej skrčenih stavkov, zlasti takih, ki so v rokopisu predolgi in zato nepregledni. Včasih sta se urednika na ta način želela izogniti pretirani sentimentalnosti ali pa zmanjšati število pogovornih značilnosti v tekstu. S črtanjem celih stavkov sta urednika največkrat poskušala odpraviti ponavljanje, tu in tam pa sta se spretno izognila pretiravanju, patosu in omembam privatnih zadev, zlasti neprijetnih.

Mnogo opaznejši vpliv na celotno besedilo ima uredniško črtanje opomb in odlomkov. V objavljeni verziji najdemo samo dobro petino vseh opomb, ki so v izvorniku. Avtorjeve številne opombe v rokopisu so pomemben del vsebine posameznih

poglavij in največkrat vsebujejo dragocene ter zanimive podatke. S črtanjem je torej vsebina teksta bistveno okrnjena. Ker se mnoge opombe dotikajo občutljivih političnih tem še bolj neposredno kot glavno besedilo, domnevamo, da je bil vzrok črtanja opomb deloma tudi politične narave. Glavni vzrok pa je bila brez dvoma osrednja tendenca urednikov, da poenostavita obliko besedila in se izogneta pogostemu oddaljevanju od glavne teme in s tem neželenim prekinitvam v poteku pripovedi.

Črtanje posameznih odlomkov je pustilo na Adamičevem delu prav tako opazen pečat. Glavni motiv pri tem uredniškem posegu je bila nedvomno založnikova želja, da se besedilo skrči. Razen tega sta se urednika želela izogniti ponavljanju, pretirano podrobnim opisom, dolgim odlomkom brez tehtne vsebine, pretiravanju, razmišljanjem brez oprijemljive osnove, izrazitemu avtorjevemu občasnemu pesimizmu, črno-belim prikazom zgodovinskih dogodkov v nekaterih pričevanjih, patetičnim odlomkom in nepreverjenim domnevam, razen tega pa, morda na prošnjo prizadetih, omembi nekaterih oseb in dogodkov. V zadnjem primeru je mogoče, da je avtor po nasvetu določenih ljudi takšne odlomke že sam naknadno črtal, vendar žal tega ne moremo preveriti, ker je bila večina njegove zadnje korespondence uničena v požaru.

Večina vsebinskih sprememb, ki smo jih tu obravnavali, je v končni fazi besedilu v prid, čeprav sta urednika pri tem žrtvovala marsikateri zanimivi odlomek ali opombo. Še posebno zavajajoče posledice je vsekakor imela njuna odločitev, da črtata odlomke, kjer Adamič ostro kritizira Stalina in Tita, in pa odlomke, ki dokazujejo avtorjevo željo po ohranitvi neokrnjene pisateljske svobode in neodvisnosti pri pisanju knjige *Orel in korenine*.

V.

NEOBJAVLJENA POGLAVJA

Neobjavljena poglavja

Pri redakciji *Orla in korenin* je bil končni učinek sprememb slovnične, pravopisne in slogovne narave mnogo manj očiten od končnega učinka vsebinskih posegov, pa naj gre za črtanje posameznih kratkih odlomkov ali pa kar celih poglavij.

O vzrokih za tako korenito zmanjšanje obsega knjige bomo še govorili. Da pa bi lahko ugotovili pomen izključitve vsakega od treh izločenih poglavij, jih moramo najprej vsebinsko predstaviti - vsaj tisti dve, katerih rokopis je ohranjen.

1. Druga knjiga, drugo poglavje

Stara Jugoslavija: 1918-1940 - grob oris (Old Yugoslavia: 1918-1940 - a Thumbnail Sketch)

Na 48 tipkanih straneh kronološko urejene pripovedi avtor opisuje in komentira razmere v stari Jugoslaviji, ki so privedle deželo do revolucije. Večji del vsebine tega poglavja je povzet po knjigi *Moja rojstna dežela (My Native Land)*, ki obsega pet delov: »Podobe, zarisane v temo«, »Nočna mora 1941-1943«, »Smrt fašizmu, svoboda narodu«, »Prihodnost je zdaj tukaj« ter »Opombe in dodatki«. Drugo poglavje v drugi knjigi *Orla in korenin* je tako rekoč povzetek posameznih odlomkov iz poglavij, ki nosijo v knjigi *Moja rojstna dežela* skupen naslov »Smrt fašizmu, svoboda narodu«, z izjemo zadnjih dveh poglavij v tem delu knjige.¹ Na strani 344 in deloma 345 v slovenski izdaji *Moje rojstne dežele* najdemo cele odlomke, ki jih je Adamič dobesedno prepisal in vključil v poglavje »Stara Jugoslavija: 1918-1940«. Tu navaja avtor statistične podatke o površini stare Jugoslavije, o prebivalstvu, rudah, vrstah gozdov itd.

Poglavje obsega pet podpoglavij, ki so razdeljena s kronološkega in z vsebinskega vidika. Prvi del, ki obsega dvanajst strani, je nekakšen miniaturni uvod k temu sicer kratkemu povzetku zgodovine stare Jugoslavije. Pisatelj za začetek seže kar trinajst stoletij nazaj, da bi v nekaj odstavkih označil glavne poteze življenja na Balkanu, kjer je bilo od nekdanj križišče napadov z vseh strani, svetih vojn, osvajalnih pohodov, različnih

¹ Poglavje, ki ga obravnavamo, se vsebinsko pokriva z delom *Moja rojstna dežela* (Ljubljana: Založba Borec, 1983), in sicer s poglavji na straneh 131-385, kjer je ta vsebina seveda neprimerno temeljiteje obdelana.

imperializmov in mesianizmov. Adamič prikaže Balkanski polotok kot tisočletno žrtev tujih spletk, izdajstev in izkoriščanja s strani tujega kapitala.

Osrednji namen knjige *Orel in korenine* - zagovor jugoslovanskega izstopa iz vzhodnega bloka - je očiten tudi v tem poglavju. Celó ko govori o naseljevanju Slovanov na Balkanu med tretjim in osmim stoletjem in o njihovem naglem ustvarjanju lastnih kultur, izpostavlja vse večje razhajanje med temi kulturami in tisto, ki se je pozneje razvila v rusko. Pri tem poudarja, da je razvoj na novo nastalih narodov na ozemljih poznejše Jugoslavije potekal večinoma v sklopu splošnega evropskega razvoja, katerega glavne smernice so bile vselej napredne. Nato očrta še posebnosti tedanjih južnoslovanskih narodov, po katerih se njihova zgodovina razlikuje od siceršnje evropske zgodovine in ki na drugi strani te narode med seboj organsko povezujejo.

V devetnajstem stoletju, pravi avtor, je odpor južno- in severnoslovanskih narodov do tiranije domače oblasti ter do nenehnega pritiska s strani njihovih mogočnih sosedov narasel do takšne mere, da se je moralo roditi češko narodno gibanje, za njim pa jugoslovanska ideja. Nato primerja voditelje češkega narodnega gibanja z jugoslovanskimi in pojasni, v kako nepripravljeni situaciji so se ti znašli ob ustanovitvi nove države leta 1918. Člani Jugoslovanskega odbora v Londonu, pravi Adamič, so momljali prave besede in fraze: »republika«, »demokracija« in »samoodločba narodov« ter se kosali z Masarykom, kdo bo večkrat omenil Woodrowa Wilsona kot »največjega državnika, kar jih je kdaj bilo«. V resnici pa so lahko računali le s tem, kako bodo priključili južnoslovanske avstro-ogrške regije k srbski monarhiji, ki je imela dovolj izkušenj v vodenju države. Jugoslovanska ideja je tako postala žrtev velikosrbske ideje, ta pa je imela podporo »civiliziranega Zahoda«.

Drugi del poglavja je pravo geografsko poročilo o Jugoslaviji med obema vojnama. Obsega deset strani, opremljeno je z vsemi

potrebnimi številkami, v njem pa je celo predviden prostor za zgodovinski zemljevid področij Kraljevine SHS, kakor so bila razdeljena pred njeno ustanovitvijo.

V tem delu najdemo statistične podatke o površini kraljevine - s primerjavo njene velikosti z nekaterimi evropskimi in ameriškiimi državami, o številu njenega prebivalstva - s primerjavo med to deželo in Veliko Britanijo v gostoti naseljenosti ter s podatki o naraščanju prebivalstva od nastanka Kraljevine SHS pa do začetka druge svetovne vojne. Navaja tudi podatke o deležu posameznih narodnosti v deželi pred vojno ter o njihovi verski pripadnosti. Pisatelj razen tega še opozori na število zamejskih Slovencev v posameznih sosednjih državah.

V ta del besedila so vključeni številčni podatki o površini goratih in hribovitih območij v Jugoslaviji, o gozdnih površinah, o dolinah in ravninah ter o smeri pretoka rek. Nato avtor našteje glavne vrste gozdov ter najpomembnejše rude v deželi. Tu se dotakne starojugoslovanske ekonomije in celo seže v zgodovino tujega izkoriščanja naravnih bogastev dežele v času starega Rima in pozneje. Adamič omeni učenje srednjeveškega škofa Gijoma Adama iz začetka 14. stoletja, ki v svojih pismih in potopisih omenja naravne vire na tem ozemlju, ter angleškega arheologa Arthurja Evansa, ki je sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja priporočal angleškimi in nemškimi finančnikom, naj si vsekakor utrejo pot do izkoriščanja balkanskih naravnih virov.

Železniško omrežje in industrija, pravi avtor, sta ostali na ravno tako nizki ravni, kot ju je Kraljevina SHS podedovala. Pisatelj oriše položaj neznatnega števila tistih Jugoslovanov, ki so bili tedaj zaposleni v industriji, in večine, ki je živela od kmetijstva in se borila za obstoj. Omeni tudi problem brezposelnosti in nepismenosti, pri čemer poudari razlike med severom in jugom stare Jugoslavije.

Pomemben del tega geografskega poročila s poudarkom na gospodarski sliki je oris stanja starojugoslovanskih dolgov, ki

jih je Kraljevina SHS podedovala iz časa pred 1. svetovno vojno. V takem stanju je nova dežela potrebovala in tudi dobila posojila od Francije, Britanije, ZDA, Švice, Nizozemske in Švedske. Nekatera ameriška posojila niso bila nikoli povrnjena. Ker se je leta 1945 predsednik Tito branil priznati te dolgove, je zašel v konflikt z ZDA. V letih 1950-51 je nova Jugoslavija dobila od ZDA nadaljnjih sto milijonov dolarjev posojila, pri čemer pa so neporavnani predvojni dolgovi ostali odprto vprašanje.

Od srede tridesetih let pa do leta 1940, poudarja pisatelj, je bilo porabljenih 10-15% jugoslovanskega letnega proračuna zgolj za odplačilo starih in tekočih obresti v zvezi z dolgovi. Pri tem so dobički iz večjega dela industrije sproti odtekali čez mejo na Solnograško in Dunaj, v Gradec in Budimpešto k lastnikom podjetij in tovarn v Jugoslaviji. Za konec tega poročila se avtor še enkrat dotakne težkega položaja jugoslovanskih delavcev in kmetov v opisanih pogojih.

V tretjem delu se avtor na sedmih straneh osredotoči na okoliščine v stari Jugoslaviji, ki so omogočale konservativno politiko, podpirajočo ekonomske, diplomatske in vojaške interese velikih sil. Ljudstvo se je umaknilo v srednjeveško pasivnost in v religijo, docela izčrpano od boja za goli obstanek. Glavna naloga ministrov in drugih vladnih uradnikov, ki so s političnim oportunitizmom večinoma znali kar dobro poskrbeti za svoj žep, je bila zaščita interesov tujega kapitala in kraljeve družine. Politiki so z razpihovanjem verskih in etničnih nasprotij, zlasti srbsko-hrvaškega nacionalnega vprašanja, odvrčali pozornost ljudstva od izkoriščevalskih gospodarskih odnosov in skrbeli za status quo. Z notranjo politiko so vzdrževali polfevdalno stanje v državi, z zunanjo politiko pa polkolonialno stanje v odnosu do velikih sil.

Otroci iz bogatih družin, poudarja pisatelj, so hodili študirat v Francijo, Anglijo in Švico, medtem ko je šolstvo na domačih tleh tako rekoč stagniralo. V zvezi s tem je ob robu strani 24 pripomba: »Glej pripombe podpolkovnika Staneta Valentinčiča

na str. ...«. Strani niso navedene.² Primerov, ko želi avtor v opombi opozoriti na kakšen drug del besedila v svoji knjigi, pa ga še ni utegnil poiskati in navesti, je tudi v tem poglavju nekaj - tako kot v »neizpiljenem«³ poglavju **Igra šaha med potresom**. Takšne nepopolne opombe dajejo tudi poglavju o stari Jugoslaviji videz nedokončane oblike, pa vendar ne v tolikšni meri kot je to očitno v poglavju **Igra šaha**.

V nadaljevanju obravnava pisatelj vprašanje poštenosti pri poslovanju v stari Jugoslaviji. V ZDA, trdi Adamič, je zaradi neodvisnega gospodarstva mnogo industrialcev in finančnikov, ki poslušajo pošteno. V stari polkolonialni Jugoslaviji pa je bilo povsem nemogoče za kogarkoli, da bi postal kapitalist in ob tem ostal pošten, meni avtor. Za boljšo predstavo omeni jugoslovanskega ministra za gozdarstvo, ki je na začetku tridesetih let v dveh letih »zaslužil«³ preko milijon dolarjev; kot protiutež postavi njemu in podobnim dobičkarjem usodo dveh drugačnih mož. Prvi je Stjepan Radić, zanosni voditelj Hrvaške kmečke stranke, ki ga je tisk proglasil za demagoga in prevratnika - pa ne samo beograjsko *Vreme*, poudarja Adamič, temveč tudi *Figaro* in *La Monde*, londonski *Times* in newyorški *Sun* - in ki je bil umorjen po naročilu kraljevskega dvora. Drugi *hombre integro*, o katerem se pisatelj nekoliko obširneje razpiše, je Andrija Štampar. Ker si je kot vodilni zdravstveni delavec prizadeval izboljšati higienske razmere v deželi in se v zvezi s tem boril za višji življenjski standard prevladujočega kmečkega prebivalstva, ga je kralj Aleksander, malo preden je bil umorjen, izgnal iz dežele.³

V zaključku tega podpoglavja preide Adamič od konservativne politike stare Jugoslavije k tematiki naslednjega podpoglav-

² Opomba se nanaša na zadnji del drugega poglavja v prvi knjigi, kjer Valentinčič govori o razmerah v stari Jugoslaviji. V drugi izdaji slovenskega prevoda je ta del teksta na straneh 59-61.

³ Štamparja je Adamič je dolga leta zelo cenil. V knjigi *The Native's Return* (1934) mu posveča poglavje z naslovom »Dr. Hercules« .

ja: pomen tedanje Komunistične partije Jugoslavije. Označi jo kot edino tedanjo stranko, ki je zajemala vse narode v deželi - za razliko od ostalih strank, delujočih v narodnem okviru. Edino komunisti, pravi pisatelj, so poudarjali pomen socialnega in ekonomskega problema v Jugoslaviji ter izražali pozitiven odnos do sovjetske socialistične revolucije, ki je odmevala kot novo upanje v mnogih južnoslovanskih krogih.

Kot rečeno, govori tudi četrti del o Komunistični partiji Jugoslavije. Adamič na kratko omeni njeno ustanovitev, prejšnjo politično pripadnost njenih članov in zgodovino gibanj, katerih leva krila so v določenem trenutku našla stičišče v komunistični ideji. KPJ je podedovala skoraj vsa njihova stara nasprotja, razen tega pa je bilo njeno vodstvo prvih osemnajst let povsem neučinkovito.

Adamič meni, da je bila dežela v letih 1918-19 »potencialno« ravno tako pripravljena na socialistično revolucijo, kot je bila Rusija v letih 1915-16. Pol delavcev je bilo brezposelnih, ostali pa so prejeli absurdno nizke mezde. Vojni ujetniki, ki so se vrnili iz Rusije, Francije in od drugod, so širili revolucionarne ideje. Več deset tisoč mož si je na poti domov priskrbelo orožje in strelivo, misleč, da se doma pripravljajo vstaja.

Pisatelj opiše tedanjo kritično situacijo v deželi, delavske stavke, ki so jih v glavnem organizirali komunisti, in okoliščine, ki so pripomogle k temu, da so domače protirevolucionarne sile lahko v kali zatrle revolucijo, še preden je zares izbruhnila. Adamič poudari pomen dejstva, da je tedanja jugoslovanska oblast uživala podporo francoskih kolonialnih vojaških enot.

Reakcionarni pritisk je izrabil neuspele delavske stavke v korist protikomunistične propagande, ki je dosegla vrhunec ob koncu dvajsetih let. Pisatelj opiše nekatere politične dogodke, ki so vplivali na razvoj Komunistične partije Jugoslavije. Od protikomunističnih incidentov ob prvih volitvah v konstituanto preide k delovanju Obznan. Njene metode, ki so vključevale

delo vohunov, ovaduhov, provokatorjev, lažnih prič in najetih morilcev, primerja z delovanjem Komiteja za protiameriško dejavnost v ZDA v času, ko je pisal knjigo in ko se je spričo McCarthyjevega pritiska tudi sam počutil ogroženega.⁴

Nato avtor predstavi in komentira vsebino jugoslovanske ustave iz leta 1921, ki je dokončno utrdila politične temelje absolutistične monarhije in uzakonila narodno neenakopravnost, pri tem pa zanikala obstoj narodnega vprašanja v deželi. Pod zaščito te ustave je stopil v veljavo tudi Zakon o zaščiti države, z njim pa prepoved Komunistične partije. Z začetkom šestojanuarske diktature leta 1929, pravi Adamič, je bila za vselej ovržena dotedanja naivna predstava ostalega sveta o Jugoslaviji kot demokratični kraljevini.

Glavni vir za ta del poglavja o stari Jugoslaviji je Titovo poročilo na petem kongresu KPJ junija 1948. Adamič povzema glavne zaključke Titove analize in poudarja, da se je od leta 1918 do 1929 zvrstilo v Jugoslaviji štiriindvajset vlad, od 1929 do 1941 pa še deset, kar zgovorno odkriva nezdrav notranji položaj v državi. Znova spregovori o korupciji med ministri in nižjimi vladnimi uradniki ter o bogastvu, ki ga je kralj Aleksander nagrabil v letih vladanja in ki ga je hranil v švicarskih, francoskih, angleških, ameriških in brazilskih bankah, pri tem pa uspešno odklanjal vsakršne poskuse industrializacije dežele, bodisi domače ali tuje.

Zadnji, peti del poglavja je tematsko najbolj heterogen. V uvodu predstavi avtor delovanje in politično ozadje hrvaškega in makedonskega ultranacionalističnega gibanja, ki se je razen komunistov edino ves čas in brezkompromisno upiralo obstoječemu režimu in ki so ga finančno podpirale Mussolinijeva Italija, Hortyjeva Madžarska in Hitlerjeva Nemčija, da bi z njegovo

⁴ V opombi primerja Adamič senatorja McCarthyja s tedanjim jugoslovanskim notranjim ministrom Miloradom Draškovićem (v času Obznane).

pomočjo odpravile angleško in francosko ekonomsko ter politično prevlado v tem delu Evrope.

Adamič opozori bralca na to, da je po vrnitvi s svojega prvega obiska v domovini leta 1933 objavil v *Yale Review* članek o kralju Aleksandru, v katerem je predvidel skorajšnji atentat nanj. Leto dni za tem ga je v Franciji z nemškim orožjem umoril makedonski terorist, izurjen na Madžarskem, plačan od Italije. Nato pisatelj citira odlomek iz knjige *Vrnitev v rodni kraj*, ki ga je leta 1938 dal črtati iz ponatisa te svoje uspešnice. V odlomku izraža svojo vero v uspeh sovjetske socialistične revolucije in meni, da je edina rešitev za jugoslovansko ljudstvo in za ostale ekonomsko nerazvite male narode v tem delu Evrope, ki jih neusmiljeno izkorišča tuj kapital, v njihovih socialnih revolucijah in preusmeritvi k Sovjetski zvezi. Moskovski procesi in nadaljnje čistke so v pisatelju vzbudili dvom o tem, da bi sovjetsko pokroviteljstvo lahko za jugoslovanske in druge vzhodnoevropske narode predstavljalo boljšo alternativo od zahodnega imperiazma. Med vojno je sprejel tako stališče do Sovjetske zveze in Stalina, kakršno so zagovarjali Roosevelt, Hopkins in Churchill, nanj pa so vplivala tudi dela Johna E. Daviesa in Lillian Hellman. Zato se je leta 1943 med pisanjem knjige *Moja rojstna dežela* povrnil k prepričanju, da bo za Jugoslovane najbolje, če se po vojni navežejo na Sovjetsko zvezo. Seveda pa takrat ni niti pomislil na možnost, da bi južni Slovani lahko imeli svojo državo, ki bi bila tako rekoč neodvisna od sistemov velikih sil, kakor si tudi ni mogel zamisliti Titove Jugoslavije, kakršno je »odkril« leta 1949.

Za konec komentira nekatere trditve v knjigi *Jugoslavija* Johna Morrisa.⁵ Morris trdi, da ima Velika Britanija s trikrat več prebivalstva od Jugoslavije na enaki površini predvsem zato toliko večji gospodarski presežek, ker je industrijska dežela,

⁵ John Morris, *Yugoslavia*, London: St. Botolph Publishing Company, 1948.

medtem ko je Jugoslavija (leta 1940) agrarna dežela. Adamič k temu dodaja, da je britanski življenjski standard zato toliko višji od jugoslovanskega, ker je imela Velika Britanija ogromen imperij, iz katerega je dobivala surovine po nizkih cenah - med drugim je izkoriščala tudi rudnike v Trepči in v drugih krajih tedanje polkolonialne Jugoslavije.

Zaključek (ki mu manjkajo zadnje strani) izpelje Adamič na podoben način, kot to stori v prejšnjih podpoglavjih svoje zgodovine stare Jugoslavije. Od težkega položaja jugoslovanskih delavcev in kmetov, pa tudi izšolanih strokovnjakov, ki niso mogli najti zaposlitve v svoji stroki, preide znova k njihovemu postopnemu približevanju levici - ilegalni KPJ.

V rokopisu, ki ga hrani Biblioteka SAZU, je poglavje o stari Jugoslaviji nedokončano. Na zadnji strani je prilepljen listek z naslednjo vsebino:

Zaključni del tega poglavja (okoli 5 strani) sem napisal že prej; a ko sem došel do tu, ga nisem mogel najti v kaosu mojega gradiva. Prepričan sem, da ga imam, in poslal ga bom pozneje. ... Gre za osebno zgodbo o otroštvu in zgodnji mladosti Aleša Beblerja, ki je zdaj jugoslovanski član Varnostnega sveta Združenih narodov: prikazuje, zakaj in kako se je on, sin družine iz srednjega razreda, usmeril levo in postal komunist.

Zanimivo je, da se je prav odlomek, ki ga ima Adamič tu v mislih, v končni fazi znašel v zadnjem poglavju v knjigi, torej v poglavju, katerega rokopisa nimamo. V slovenskem prevodu je v drugi izdaji na straneh 574-581 (obsega okoli sedem strani). Nedvomno gre za isti odlomek, ki pa je v objavljeni verziji očitno razširjen, saj je moral rokopis za sedem tiskanih strani obsegati več kot pet strani. Razširil ga je lahko samo Adamič. To pa bi kazalo na možnost, da je že sam črtal poglavje iz rokopisa in vzel iz njega samo odlomek, ki je dvojno povezan s tematiko konteksta v zadnjem poglavju, kamor je bil končno vključen: Adamič je slišal Beblerjevo zgodbo v Sarajevu, kjer so se Bebler,

Kardelj, Pijade in on ustavili, ko so potovali skozi Jugoslavijo. To potovanje omenja Adamič največ v zadnjem poglavju. Drugo tematsko stičišče je vprašanje, kaj je mlade Jugoslovane pred vojno pripravilo do tega, da so postali komunisti. O tem je namreč tudi sicer govora v odlomku, ki v knjigi sledi Beblerjevi pripovedi. Prav tako pa je tudi mogoče, da je Adamič razširil odlomek ob naknadnem urejanju poglavja o stari Jugoslaviji.

2. Druga knjiga, četrto poglavje

Igra šaha med potresom (Game of Chess in an Earthquake)

Idejo za naslov najobsežnejšega poglavja v rokopisni verziji *Orla in korenin* je Adamič našel v že omenjenem delu pisatelja Osberta Sitwella. Že v svojih pismih Vladu Kozaku in drugim večkrat omenja, da je pisati o Jugoslaviji in o svetovnem položaju leta 1949 prav tako, kot če bi se poskušal med dolgotrajnim potresom koncentrirati na igro šaha. V kontekstu poglavja, ki nosi ta naslov, simbolizira »potres« negotovo politično situacijo v svetu v letih 1949-51, »igra šaha« pa označuje visoko politiko ameriške in sovjetske vlade v istem obdobju.

Poglavje obsega v rokopisu 439 strani. Po prvotni paginaciji je bilo le 363 strani, a je avtor spomladi 1951 vrnil v besedilo še 76 strani. Na zadnji strani je pripis:

This chapter ends here - at least for the time being. (To poglavje se tu konča - vsaj za zdaj.)

Iz tega pripisa lahko sklepamo, da je Adamič dopuščal možnost, da bi pozneje še naprej širil poglavje **Igra šaha**, čeprav ga je že enkrat temeljito razširil. To ni sicer nič nenavadnega, saj gre res za neizčrpno temo. Kljub temu pa je imela njegova očitna želja, da bi v svojo knjigo zajel čim več momentov, značilnih za tedanji politični trenutek, slabe posledice. Ker se pri tem ni znal odločno omejiti, je seveda zamujal roke za oddajo končne oblike rokopisa založniku in so mnoga poglavja ostajala nedokončana ali vsaj »neizpiljena«. V takšni obliki je Adamič zapustil **Igro šaha**.

Poglavje je razdeljeno na deset podpoglavij, označenih z rimskimi številkami. Tematsko naj bi predstavljalo sliko Združenih držav v letih 1950-51 oziroma vpogled v ameriško

notranjo in zunanjo politiko. Da bi bila slika kar se da objektivna, jo sestavljajo posamezni drobci, podani z zornih kotov različnih avtorjev. Poglavlje je namreč prepleteno s citati iz tedanjih govorov, člankov, političnih in vojaških razprav, ekonomskih študij in drugih znanstvenih in leposlovnih del. Približno 270 referenc in citatov je v opombah, v osnovnem besedilu poglavja pa ne dosti manj.

Pisateljeva razmišljanja o aktualni družbenopolitični problematiki v ZDA zavzemajo večji del poglavja, citati iz raznih objav in povzetki njegovih pogovorov z drugimi Američani pa so tudi v **Igri šaha** - kot v ostalih poglavjih - predvsem iztočnica za njegove kratke komentarje ali daljša razmišljanja. Videti je, da je bil izbor citatov in referenc v »ameriškem poglavju« najzahtevnejši del pisanja **Igre šaha**, pa tudi najdrznejši. Beroč citat za citatom strmimo nad svobodnim tonom naprednih ameriških publicistov v obdobju najstrožje reakcionarne cenzure. Citati, po tematiki silno raznovrstni, v končni fazi jasno oblikujejo skupno sporočilo, da je ameriška politika v tem času zagrešila nekaj usodnih napak in da se številni svobodomiselniki v ZDA tega dobro zavedajo.

Za ugotavljanje pomena izključitve **Igre šaha** iz objave bi kot osnova zadoščala vsebinska predstavitev tega poglavja. Ker pa bomo v nadaljevanju primerjali tudi tematiko rokopisa s tematiko objavljene verzije, bomo tu namesto povzetka vsebine po podpoglavjih predstavili različne teme, ki se pojavljajo zdaj v tem zdaj v onem podpoglavju. Tako se bomo na preglednejši način seznanili z Adamičevimi pogledi in njegovim načinom razmišljanja v času hude politične krize v ZDA in hkrati v času pisateljewe osebne krize. Videli bomo tudi, da je avtor pogosto zahajal v protislovja, kar pa je v takšnih okoliščinah razumljivo.

O naslovu

Adamič je opremil rokopis s precej natančnimi navodili za tiskano obliko besedila. Tako sta že na uvodni strani poglavja dve opombi za urednika:

GAME OF CHESS IN AN EARTHQUAKE

(chapter heading:)

»As Well Try to Concentrate Upon a Game of Chess in an Earthquake!«

(in brackets and italics in the middle of the page:)

/Seizmographic data ... with asides to the reader on Revolution, subversion, »Communism«, anti-imperialistic imperialism, etc.: mostly etc./

IGRA ŠAHA MED POTRESOM

(moto)

»Kot bi se poskušal zbrati pri igri šaha med potresom!«

(v oklepaju in poševnem tisku v sredini strani:)

/Seizmografski podatki ... z opombami bralcu o revoluciji, prevratništvu, »komunizmu«, proti-imperialističnem imperializmu itd.: predvsem itd./

Nato se začne podpoglavje I, kjer avtor že na samem začetku pojasni svojo namero, da bo v tem poglavju predstavil nekaj dodatnih podatkov o potresu, med katerim on in bralec poskušata zbrano slediti igri šaha. Šele na str. 183 navede avtorja stavka, ki si ga je izbral za moto poglavja, del tega stavka pa za naslov. Metaforo potresa in negotove šahovnice vodi skozi vse poglavje, pri čemer uporablja izraze, kot so »seizmografski podatki o sunkih«, »epicenter« ipd.

Prispodobo si lahko razlagamo takole: šahovnica je svet, fi-

gure so države oziroma njihovi prebivalci, šahista sta vodstvi obeh supersil, ki po nasvetu skrivnih šepetalcev in po tihem medsebojnem sporazumu zlorabljata figure v igri, potresni sunki pa so vsi »nepredvidljivi« momenti v družbenem dogajanju tega obdobja: revolucionarna gibanja, »prevratnišvo« znotraj ZDA in številni drugi pojavi »od spodaj« na različnih koncih sveta, največ v Združenih državah. Opazovalca te zapletene šahovske partije sta avtor in bralec.

O kapitalizmu in svetovni revoluciji

Izhodišče za Adamičevo razmišljanje o svetovni revoluciji je misel generala Georga S. Marshalla, ki jo je vključil v svoj govor v Honoluluju spomladi 1950:

Še malo ne dvomim, da smo sredi svetovne revolucije - in s tem ne mislim komunizma. Komunisti so kot tukajšnji deskarji: jezdijo pač na grebenu vala.

Revolucija, o kateri govorim, je revolucija malih ljudi po vsem svetu, ki počasi spoznavajo, kaj vse bi lahko imeli v življenju in kaj vse zamujajo.

Adamiču se zdi analogija z deskarji neutemeljena, zlasti zaradi nekaterih dejstev v zvezi z Jugoslavijo. Tito, pravi pisatelj, prihaja iz vala jugoslovanske vstaje, katerega moč in razsežnosti je kot njen resnični voditelj pospeševal, ne pa »jezdil« na njem.

Adamič je prepričan, da center svetovne revolucije ni v Sovjetski zvezi, temveč v Združenih državah. Tudi Marx in Engels sta oznanjala, da smo sredi svetovne revolucije. »Moderni komunizem« je postal tako močno gibanje zato, ker ljudje pač upravičeno ali neupravičeno upajo, da jim ponuja možnost, da bodo lahko tudi sami deležni vsaj nekaterih prednosti modernega

»industrializma«, ki se je razrasel znotraj sistema privatne pobude in privatnega investiranja, znanega pod imenom »kapitalizem«. (str. 5-7)⁶

V hitro se razvijajočih industrijskih deželah so finančniki in industrialci spodkopali vlade in jih prevzeli v svoje roke. Z izkoriščevalskim odnosom do narave in s premetenimi, nehumanimi metodami pri pridobivanju delovne sile so ustvarjali nove kulturne vzorce, ki se jim je prevladujoči sloj ljudi preprosto moral pokoriti, če je hotel preživeti. Ljudje so se začeli upirati finančno-industrijski kulturi, ki so jim jo vsilili namesto njihove stare narodne kulture finančniki in tovarnarji. Ti so prevzeli oblast, da bi spravili industrijsko revolucijo v okvir privatnega podjetniškega sistema. Adamič poudarja, da Marx in Engels nista sprožila tega »superprevratništva«, nasprotno, sprožila sta protisubverzivno reakcijo nanj. (str. 18)

O svetovni revoluciji razmišlja Adamič tudi v okviru drugih tem, tako na primer v drugem podpoglavju, kjer zbira nadaljnje argumente, s katerimi želi podpreti uvodno misel: da je baza svetovne revolucije kot posledice industrijske revolucije v Ameriki in ne v Sovjetski zvezi. (str. 30-32)

O Marxu in Engelsu, o komunizmu

Adamič poudarja, da sta Marx in Engels predvidela ogromen napredek industrijske revolucije in probleme, ki jih bo ta prinesel človeštvu. Dvomi pa, da sta si lahko prav dobro predstavljala ameriško proizvodno zmogljivost v letih 1950-51. Bila sta tudi prepričana, da se bodo prvi znaki revolucije pojavili v zahodni Evropi in ne v Rusiji, Jugoslaviji ali na Kitajskem. Ko je leta

⁶ Vse strani, ki jih v tem poglavju navajamo v oklepaju, so navedene po izvirnem oštevilčenju strani v poglavju Igra šaha med potresom v rokopisu Orel in korenine, ki ga hrani Biblioteka SAZU v Ljubljani.

1872 izšel *Kapital* v ruskem prevodu, kar je bil prvi prevod tega dela v katerikoli tuj jezik, je bil Marx razočaran. Dogodek je razumel kot ironijo usode. (str. 9-10)

Na naslednjih straneh avtor spodbija trditev iz nekega protikomunističnega dela, v katerem je rečeno, da se je iz marksistične misli rodilo največje masovno gibanje po vzponu krščanstva in da je marksizem najhujša subverzivna sila v modernem svetu. Adamič ponovno zatrdi, da največja subverzivna sila v zgodovini ni marksizem, temveč industrijska revolucija, in doda, da po njegovem mnenju tudi protestantizem ni pomagal ustvariti klime za začetek moderne industrializacije, temveč je vzročnost ravno obratna: reformacija se je pojavila kot posledica pritiska zgodnjih faz industrijske revolucije. (str. 12)

Ob koncu prvega podpoglavja in v začetku drugega razlaga Adamič svoje dokaj poenostavljene poglede na osnovne teze marksistične filozofije. Razmišljanja o uporabi sile, o diktaturi proletariata, ki velja za neizogibno fazo na poti do zmage »v bitki za demokracijo«. Pisatelj citira Leninovo misel, da svoboda ni mogoča, dokler ne izgine vsaka sled kapitalizma, dokler ne preide razredna družba v brezrazredno in dokler obstaja država. Demokratizacija je za delavstvo izredno pomembna, pravi Lenin, v njegovem boju proti kapitalistom in za svobodo. Oba citata označi Adamič kot »nepomembnosti, ki jih mora stresati politik, celo velik politik, če hoče kam priti ali vsaj ostati na oblasti«. In v Leninovem primeru naj bi po Adamičevi razlagi to pomenilo »biti kos vplivu industrijske revolucije na sovjetski in na svetovni etos.« (str. 18-21/e)

Kot vidimo, si je Adamič v tem poglavju zadal nalogo, da prevede postavke te ali one ideologije, ki so po njegovi presoji najpomembnejše za razumevanje tedanjega trenutka, v splošno razumljiv, dostopnejši jezik. V takšnem jeziku je tudi sam razmišljal. Pogosto je poudarjal, kako ga odbija marksistična frazeologija v govorih jugoslovanskih voditeljev. Težko bi trdili, da

Adamič ni mogel slediti zapleteni sintaksi in množici tujk v nekaterih znanstvenih delih ali političnih spisih. Gotovo pa je, da se mu je uporaba takšnega jezika zdela nepotrebna in da je iz zapletenega teksta tudi sam laže izluščil glavne misli tako, da si ga je v mislih najprej prevedel v preprostejši jezik. Potem mu je bilo laže razmišljati o predmetu in oblikovati svoja stališča.

Na začetku drugega podpoglavja se seznanimo z Adamičevo oceno *Komunističnega manifesta* in razlago, zakaj sta ga avtorja imenovala »komunistični« in ne »socialistični« manifest - glede na to, da sta bila pojma dotlej skoraj sinonimna. Adamičevo stališče do tega besedila je zelo pozitivno.

Nato sledijo citati iz izjav Marxa, Engelsa, Ferdinanda la Salla, papeža Pija XIII, Edwarda Bernsteina, Lenina, britanskega zgodovinarja Arnolda Toynbeeja, generala Juana D. Peróna, Charlesa Collinsa iz chicaške *Tribune*, Friedricha Nietzscheja, H. G. Wellsa, G. B. Shawa, Thomasa Manna, britanskega publicista Cecila Palmerja, Ruperta Hughesa - biografa Georgea Washingtona, Charlieja Chaplina in Walterja Reutherja, ameriškega delavskega voditelja. Vsi ti citati govorijo o socializmu ali komunizmu. Adamič jih je izbral zato, da bi z njimi ilustriral, kako različne in celo protislovne definicije obeh pojmov lahko najdemo v delih pomembnih avtorjev in javnih osebnosti. Za boljšo predstavo o elastičnosti pojma »socializem« omeni Adamič še dejstvo, da je Harry Truman, razvpiti protikomunist, pritisnil na še bolj zagrizene protikomuniste v kongresnih odborih, naj glasujejo za posojilo Jugoslaviji in tako pomagajo rešiti Tita pred kominformom, ki poskuša onemogočiti njegov režim. (str. 22-26)

O načinu razmišljanja ameriških magnatov

V četrtem podpoglavju (str. 85/d-142) spregovori Adamič o ameriških velekapitalistih, o njihovem značaju in dejanski vlogi

v ameriškem sistemu. Tudi ta obširni del teksta (60 tipkanih strani) vsebuje številne navedbe publikacij, ki obravnavajo omenjeno temo. Posamezna vprašanja v okviru te teme so: 1. v kolikšni meri imajo industrijski in trgovski menedžerji oblast nad ameriško vlado; 2. podrobnosti o tem, kako podjetniki prisilijo vlado, da jim v denarnih vprašanjih stoji ob strani, obremenjujoč ameriške množice z dodatnimi stroški: vodilni delodajalci se na ta način s pomočjo vlade izognejo protimonopolnim zakonskim ukrepom in preložijo breme svobodnega podjetništva na javnost; 3. dejstvo, da si menedžerji brez težav »kupijo« ves tehnični, pravni in propagandni aparat, ki jim je potreben, da lahko dalje uspevajo; 4. odnos med poslom in patriotizmom: na eni strani prevladuje med ameriškimi mogotci takšno stališče, kot ga je izrekel voditelj United Steel Corporation (Združene jeklarske korporacije) E. G. Grace: »Patriotizem je čudovito občutje, vendar ne smemo dovoliti, da bi vplivalo na posel.« Na drugi strani pa je imela večina ameriških združenj vedno večje dobičke celo po izplačilu davkov v zvezi z vladnimi izdatki zaradi vojne. Potem ko se je zmagoslavje Združenih narodov v Koreji nenadoma sprevrglo v začasen poraz, si je na tisoče podjetnih menedžerjev pod masko stoo odstotnega domoljubja prizadevalo skleniti obrambne pogodbe, da bi iz nesrečne situacije potegnili čim več dobička zase; 5. problem dvoličnih delavskih voditeljev, ki so na tihem bolj na strani delodajalcev kot pa delavcev; 6. propaganda velepodjetnikov, ki s pomočjo aparata za odnose z javnostjo hipnotizira izkoriščenega malega človeka v stanje popolne pasivnosti; 7. nezaslišana vplivnost Bernarda M. Barucha, ki mu je odprl pot do državištva najbogatejši mož na svetu, ameriški »nekronani kralj« Thomas W. Ryan. O njem pravi Adamič:

Pošten politik je bil tisti, ki se mu je prodal in mu ostal zvest. Njegova moč je bila tolikšna, da je redkokdaj zamudil

priložnost »vplivanja« na politiko v prid sistemu, ki je bil sinonimen z njegovim lastnim uspehom in močjo (...). Proti koncu svoje neizmerno uspešne kariere je naveličano pripomnil, da je imel v svojem življenju šest ameriških predsednikov »v žepu« . (str. 94);

8. vprašanje, kako ameriški industrialci ustvarjajo kulturne in moralne vzorce ter narekujejo prevladujoči življenjski slog. S pomočjo strokovnjakov in drugega najetega osebja izkoriščajo praznike, materinstvo, spolnost in splošne človeške probleme za povečanje prodaje svojih izdelkov - ljudje pa kupujejo in kupujejo. Rezultat je ta, pravi pisatelj, da je nakupovanje tako rekoč edina stvar, ki jo počne večina Američanov; 9. povezava veleindustrialcev z ameriško mafijo; 10. problemi, s katerimi se morajo ukvarjati menedžerski magnati, in njihov način razmišljanja o težavah, kot so komunizem in delavske stavke. Adamič poskuša posnemati način, kako bi tipičen velekapitalist v privatnem krogu izrazil svoje mnenje o sodobnih politikih - zlasti tistih, ki bodo v danem položaju bolj verjetno igrali na strani delavstva kot pa na njihovi strani, zakaj tam je večina volilnih glasov. Nadalje pripoveduje njegov namišljeni magnat o tem, kaj si on in njemu podobni v resnici mislijo o »svobodnem podjetništvu«, za katerega vedo, da ni za vsakogar svobodno: kako vztrajno zatrjujejo, da niso lastniki svojih tovarn in trgovskih podjetij, temveč jih samo vodijo. Vodijo jih z velikim finančnim uspehom, kar je seveda v korist vsemu sistemu - tudi velikim univerzam, ki večinoma niso nič drugega kot »rdeče trdnjave« . Čeprav dekani dopovedujejo investicijskim odborom, da so njihova predavanja o komunizmu v resnici tečajji iz protikomunizma, človek nikoli ne ve, kako bo ves ta marksistični hrup vplival na dojemljive mlade možgane. (str. 105/b)

Naslednje strani Adamičevega rokopisa bi bilo vredno citirati že zaradi na videz lahkotnega ironičnega tona, ki pa med vrsticami

izdaja globoko prizadetost pisatelja. Ob branju teh vrstic si lahko živo predstavljamo sliko »značilnega« ameriškega velekapitalista, kako govori o čudovitem sistemu v deželi, o tem, kako je Roosevelt povedel deželo v drugo svetovno vojno, ker ni bilo videti drugega izhoda iz gospodarske krize (za to tezo, pravi Adamič, stoji mnogo prominentnih avtorjev); o vojni, ki je bila zanje pravi blagoslov, o ameriškem svobodnem podjetništvu, ki najbolje deluje v vojnem gospodarstvu, in o vrednosti borznih papirjev, ki v preostalem letu 1950 po korejski »eksploziji« ves čas narašča. »(...) in če izbruhne mir - sveta nebesa! Kam bi nas šele to pripeljalo?« (str. 108)

Ideološka, moralna in socialnoekonomska slika Amerike

Adamičevemu impresionističnemu povzetku nekaterih javnih in privatnih pogledov, značilnih za ameriške poslovne kroge v letih 1950-51, ki ga je avtor vključil v četrto podpoglavje, sledi njegov komentar v zvezi z ameriškim komunističnim gibanjem. Izčrpnije se razgovori o znanih finančniških in industrijskih časopisih in revijah v deželi. Posebno pozornost posveti reviji *Fortune* in idejam, ki jih odkrivajo njeni članki: ameriška zunanja politika »protiimperialističnega imperializma«, Trumanova »četrta točka« in vprašanje, kako se lahko Američani z njo strinjajo, ko pa deset milijonov družin in še šest milijonov samskih odraslih ljudi v deželi živi v monopolnem kapitalizmu od dohodkov, ki ne dosegajo minimalnega standarda, v neprimernih domovih, ob nezadostnem zdravstvenem skrbstvu in ob neustreznem šolanju. »Kapitani« ameriške industrije se bojijo svojega ljudstva, pravi Adamič. Spominjajo se namreč začetka tridesetih let, ko so oboroženi ameriški farmerji v Iowi, ki gotovo niso bili povezani s komunisti, agresivno preprečili zaplenitev svojih farm. (str. 125/a)

Po Adamičevem mnenju so Američani kljub mnogim pred-

nostim, ki so jih deležni, v primerjavi s prebivalci drugih dežel precej nezadovoljni. »Vzorec« ameriškega življenja, kakršnega je prinesla industrijska revolucija, se postopoma spreminja v monopolni fevdalizem, ki veže široke ljudske množice v psihološke in politične »prisilne jopiče«, medtem ko se vozijo v bleščečih novih fordih. Vendar industrijski monolit zelo občutljivo zaznava spremembe v razpoloženju ljudi. Pomiri jih tako, da jim nudi najrazličnejša nadomestila za izgubljeno svobodo in notranje zadovoljstvo. Kupovanje sreče je poglobitna dejavnost v ZDA: vrednote, cilji in denarnice se spotoma izgubljajo v tej gonji. Večji del lova je pravzaprav le nori beg pred dolgočasjem in frustracijo k različnim utvaram o blišču in moči, k trenutnemu »naj« - k največji uspešnici, najbolj obiskanemu filmu, najpopolnejšemu zmrzovalniku...

Ko se je Adamič v Jugoslaviji pogovarjal s svojimi gostitelji, jih je prepričeval, da je v Ameriki opaziti visoko kulturno stopnjo med mnogimi posamezniki na vseh ekonomskih ravneh, ki cenijo in podpirajo višje življenjske vrednote. Vendar, ko gleda na ameriško kulturo v zaslepljujoči luči krize v letih 1950-51, opaža, da je kultura v ZDA zelo vitalna na površju, v osnovi pa precej nestabilna in pomanjkljiva. Avtor meni, da je v Ameriki tudi kultura mehanizirana, industrializirana, komercializirana, usmerjena k potrošnji in dobičku, pakirana v vabljivi embalaži. Večina kulture se je prilagodila nivoju povprečnega odjemalca. Novi masovni mediji se izogibajo pravim notranjim vrednotam; če le morejo, obidejo skoraj vsako kontroverzno temo in se trudijo, da ne bi povzdignili povprečnega bralca ali poslušalca na višjo kulturno raven. (str. 125-130)

Adamičevo razmišljanje je podprto s citatom nekega novinarja, ki pravi, da sijajna veličina ameriške industrijske civilizacije vsiljuje konformizem, ki je ubijajoč in sterilen. Edini izhod iz tega stanja je reakcija tistih, ki bolj verjamejo v svobodo kot pa v udobje in varnost. (str. 135-136) Sledi odlomek o

tehnoloških čudežih, ki se rojevajo v tovarnah in eksperimentalnih laboratorijih. Tehnološki napredek nenehno povečuje avtomatizacijo in s tem brezposelnost, kar predstavlja še eno nevarnost za stabilnost celotnega sistema. Industrijska proizvodnja narašča, pravi Adamič, kupna moč pa, ki se je akumulirala v letih 1941-45, je v petih letih tako rekoč pošla. Zato obstaja dvom, da lahko tržni sistem dalje brezhibno funkcionira brez nove vojne.

Predsednik General Electric C. E. Wilson je leta 1950 izjavil: »Ameriška industrijska družba je dosegla mnoge omembe vredne stvari, (...) nikoli pa še ni proizvedla dovolj izdelkov za prodajo po zmerni ceni za ljudi, ki jih potrebujejo.« Polovica stvari, razmišlja avtor, ki jih uporablja polovica Američanov, jih v resnici sploh ne potrebujejo. To pa je v neverjetni meri izčrpalo naravne vire, zaradi česar morajo Združene države segati po drugih virih po vsem svetu.

Materialne dobrine, meni pisatelj, so le beg pred brezupno željo po svobodi, beg pred McCarthyjevimi političnimi preiskavami, posredno krivdo in histeričnimi časopisnimi naslovi. Da bi odrinili svoj strah, hitijo Američani v veletrgovine in se natovorijo s stvarmi, množično hodijo v kino, na dirke, nogometne tekme. Gre le za staro rimsko zamisel o kruhu in igrah, pravi avtor.

Ko se poleti 1950 Adamič z avtomobilom odpravi na pot v Kalifornijo, počasi prepotuje vso širino kontinenta, da bi si ponovno ogledal ta del dežele in obiskal stare znance. Pri nekaterih prijateljih se pomudi malo dlje, da bi se поблиže seznanil z njihovi pogledi na življenje v Ameriki. Pogovor navadno krene v smer vprašanj, kot so učinek vojne nevarnosti na povprečnega Američana, njegovo reagiranje na to nevarnost, splošno psihično vzdušje v Združenih državah in sistem propagande s pomočjo množičnih medijev in šolstva, kar ustvarja splošno duševno stanje v ZDA. Neki njegov prijatelj je mnenja, da je nekdanji značilni od znotraj vodeni Američan, ki se je izkazal v tem, da je izkoristil priliko v »tej véliki deželi priložnosti in osebne iniciative«,

izumrl. V sodobni Ameriki prevladuje konformistični, od zunaj vodeni človek. Če mu poveš, da Združene države potrošijo več denarja za žvečilni gumi kot za izobraževanje, skomigne z rameni. (str. 219-220) Potujoč iz New Jerseja v Kalifornijo opazuje Adamič bleščéče proizvode najvišjega življenjskega standarda in občuti, kakšno potrato predstavljajo. »V deželi, kot sta Indiana ali Illinois, se vsak dan potroši ali vrže stran več blaga kot v vsej Jugoslaviji,« pravi. (str. 288) Med vožnjo proti zahodu kupuje v vsakem kraju lokalne časopise in revije. Reklame zavzemajo od treh četrtin do devet desetih prostora v revijah. Pisatelj meni, da visoki življenjski standard, omejen na Združene države, predstavlja nevarnost. Boji se, da avtomatizacija, s kakršno se srečuje na vsakem koraku, nevarno spreminja človeške vrednote.

Pisatelj med potovanjem v Kalifornijo prebere tudi knjižico z naslovom *Ameriški čudež*, ki jo je izdal Odbor za javno politiko pri Svetu za ekonomsko propagando v New Yorku (Public Policy Committee of the Advertising Council). »Razporejeno med številnimi risbami je besedilo napisano v tako preprostem slogu, da bi ga lahko razumel in mu verjel dvanajstleten otrok. Tudi jaz sem verjel - skoraj minuto in pol,« piše Adamič. »Tekst je himna sistemu svobodnega podjetništva, sinonimu ameriškega načina življenja.« Knjižica ponuja grafično razlago o tem, zakaj živijo Američani bolje in svobodneje kot katerikoli drug narod na svetu. (str. 296-297) Adamič je mnenja, da so Američani vse prej kot svobodni. Čeprav smejo potovati od enega oceana do drugega brez potnega lista in jih pri tem nihče ne vpraša, kdo so in kaj nameravajo, so ujeti v ameriški način življenja in nimajo nobene možnosti, da bi se v osnovi uprli sistemu. Če bi to storili, bi sistem brž poskrbel za to, da bi vsakdo »videl«, kako se motijo. Neki odlomek v knjižici se glasi: »S samo eno petino svetovnega prebivalstva⁷ imajo Združene države več kot polovico telefon-

⁷ Tu je napaka: leta 1950 je bilo v Severni Ameriki okoli 180 milijonov prebivalcev, na vsem svetu pa po cenitvah 2 milijardi in 423 milijonov

skega, telegrafskega in radijskega omrežja na svetu, več kot eno tretjino železnic, več kot tri četrtine avtomobilov ... in porabijo več kot polovico svetovne kave, gume, skoraj polovico jekla ... skoraj dve tretjini surove nafte...« (str. 297-298) Podatki so že sami po sebi dovolj zgovorni.

Strani 325/c-331 pokrivajo sodno obravnavo proti Williamu Morettiju, bogatemu ameriškemu hazarderju, ki prišteva k svojim prijateljem imena, kot so Al Capone, Lucky Luciano, Frank Costello in drugi najpomembnejši voditelji ameriškega podzemlja. Adamič, morda le rahlo ironično, občuduje Morettijevo pokončnost in neposrednost ter njegov dostojanstveni stil, ko se je zagovarjal pred Komitejem za kriminalistične preiskave pri ameriškem senatu (United States Senate Crime Investigating Committee). Implikacijo Adamičevega nekoliko nenavadnega stališča, ki ga izraža ta del teksta, si lahko razlagamo z njegovim odporom do dvoličnosti mnogih pomembnih ameriških javnih osebnosti in celo ustanov, ki so tudi bolj ali manj povezane z ameriškim gangsterstvom, pa znajo odvrniti oči javnosti od tega dejstva in so tako spretni, da jim celo omenjeni Komite ne pride na sled.

Med ostalimi drobcami iz ameriškega javnega življenja v letih 1950-51, ki jih naniza pisatelj v **Igri šaha**, je tudi tale škandalozni dogodek: v istem tednu, ko so ameriške vojaške oblasti v Nemčiji izpustile nekaj obtoženih vrhunskih nacističnih vojnih zločincev, so v Martinsvillu v zvezni državi Virginiji sodno usmrtili sedem črncev »zaradi posilstva«. Sodeč po pritožbi Združenja za napredek temnopoltih (Association for the Advancement of Colored People) je bilo vseh sedem obsojenih nedolžnih. V Virginiji zaradi posilstva dotlej še ni bil usmrčen niti en belec, črncev

prebivalcev. To pomeni, da je tedaj v ZDA živel približno 6% svetovnega prebivalstva, kar je ena sedemnajstina in ne »ena petina«, kot naj bi bilo zapisano v brošuri.

pa že več kot tisoč. Ameriški časopisi o tem niso razpravljali, poudarja Adamič, predsednik Truman, ameriško Vrhovno sodišče in člani Kongresa pa so odklonili posredovanje. Zato pa se je uradno glasilo kominforma, izhajajoče v Bukarešti, na dolgo razpisalo o dogodku.

O nepravilni ekonomski sliki sveta

Industrijska revolucija, pravi Adamič v prvem podpoglavju, je vsepovsod vidna. Čudovita nova tehnologija, katere proizvodnja se v prvi polovici dvajsetega stoletja dviga od vrhunca do vrhunca v industrializiranih deželah, pušča industrijsko nerazvite dežele v mizernem položaju, ki se od leta do leta še stopnjuje. (str. 8) Leta 1950 so imele Združene države s šestimi odstotki svetovnega prebivalstva skoraj petinsedemdeset odstotkov svetovne proizvodnje, trdi avtor in pri tem ne navaja vira omenjenih številčnih podatkov.

Adamiča še posebej vznemirja neenakomerna poraba energije po svetu. Temu vprašanju posveti nekaj strani v sedmem podpoglavju (str. 200/b-205/a), svoje razmišljanje pa izvaja iz študije nekega ameriškega znanstvenika. Študija vključuje statistične podatke o številu »energetskih sužnjev« (»energy slaves«) v raznih deželah, s čimer daje svojevrstno sliko življenjskega standarda po svetu. Leta 1950 je bilo število »energetskih sužnjev« v Ameriki 347 na osebo, v Jugoslaviji med 8 in 10, v Aziji pa še manj. Adamič je prepričan, da je tako neenakomerna porazdelitev energije po svetu nevarna in absurda.

Titu, Kidriču in še nekaterim drugim je med obiskom v domovini večkrat ponovil svojo bojazen: če je bila Jugoslavija v industriji, denimo, sto let za Združenimi državami leta 1947, ko je začela izvajati svoj petletni načrt, bo ob koncu petletke dvesto let za Ameriko, pa četudi bo načrt stoodstotno uresničen (str. 204). To domnevo utemeljuje pisatelj z zgoraj omenjeno

statistiko, ki kaže, da je v letih 1940-50 število »energetskih sužnjev« v Evropi naraslo od 17 na samo 27 na osebo, v Aziji sploh ni naraslo, v Severni Ameriki pa je v zadnjem desetletju poskočilo od 147 na 347. Po Adamičevem trdnem prepričanju prav tu tiči najbolj pereč problem človeštva, mnogo pomembnejši od vseh ideoloških bojev, vendar se žal nobena od prizadetih dežel ne zaveda dovolj njegovega pomena.

Zanimivo je, da se je Adamič v tem primeru dokaj temeljito pozanimal o avtorju študije o »energetskih sužnjih« in o tem, koliko je zaupati njegovim podatkom. To je razumljivo, saj je podatke iz njegove študije citiral tako v pogovorih kot v pismih. V **Igri šaha** pa zavzema odlomek o pomenu vprašanja neenakosti pri porabi energije še posebno pomembno mesto.

O ameriški vojski in o ekonomskih motivih ameriškega posega v Koreji

Med številnimi protivojnimi izjavami znanih in neznanih Američanov, ki si jih je zabeležil Adamič, je tudi naslednja izjava generalmajorja Smedlyja D. Butlerja leta 1930, kmalu potem, ko se je umaknil v pokoj:

Triintriideset let in štiri mesece sem preživel v aktivni vojaški službi (...) v mornarici. Imel sem vse vojaške čine, od poročnika do generalmajorja. V tem obdobju sem večino časa preživel kot »gorila« v službi velikega businessa, bankirjev in Wall Streeta. Skratka, bil sem izsiljevalec, gangster v službi kapitalizma. Tako sem leta 1914 pomagal zagotoviti varen teren za ameriške naftne interese v Mehiki in še posebej v Tampicu. Haiti in Kubo sem pomagal spremeniti v dostojni in donosni deželi za fante iz Narodne mestne banke (National City Bank). Pomagal sem pri posiljevanju pol ducata srednjeameriških držav v korist Wall Streeta. Seznam

izsiljevanj je dolg. Pomagal sem »očistiti« Nikaragvo za mednarodno bančno ustanovo bratov Brown v letih 1909-12. »Prinesel sem luč« v Dominikansko republiko za ameriške sladkorne interese leta 1916. Leta 1927 sem zagotovil nemo-teno prodiranje Standard Oila na Kitajskem. V tistih letih sem imel, kot bi rekli fantje iz zadnje sobe, za sabo že vagon sijajnih zaslug. Zasuli so me s častmi, medaljami in napre-dovanji. (str. 244-245)

V sedmem podpoglavju razpravlja avtor o soodvisnosti med korejsko vojno in uspešnimi ameriškimi poslovnimi rezultati. Adamič citira iz newyorške *Herald Tribune*⁸ del članka Dona Rossa, ki piše, da so že mnogi strokovnjaki za gospodarske zadeve prikazali, kako cvete ameriško gospodarstvo **izključno** zaradi vojne. Eden najbolj branih izvedencev za ekonomska vprašanja zagotavlja Američanom, da lahko končno laže zadihajo, kajti nevarnost gospodarske krize, ki je visela nad njihovimi glavami od konca druge svetovne vojne dalje, je s pojavom korejske vojne končno pregnana. Ko Adamič jeseni 1950 prispe v Kalifornijo, mu neki znanec, pomemben poslovnež, pove, da so njegovi kolegi navdušeni nad generalom MacArthurjem. Strinjajo se z njegovo zamislijo, da ZDA potrebujejo Azijo zaradi širjenja tržišča, in menijo, da se bodo obdržali na površju zlasti s pomočjo vojaških naročil. (str. 305)

Tema soodvisnosti med interesi ameriškega gospodarstva in intervencijo Združenih narodov v korejski krizi se pojavlja skozi vso **Igro šaha**. Adamič spremlja skoke in padce borznih vrednosti na Wall Streetu in jih - zdaj samostojno, drugič spet s pomočjo citatov - vzročno povezuje s stanjem na korejskem bojišču.

⁸ Članek je izšel v omenjenem časopisu 6. septembra 1950.

O Trumanu, o protiidperialističnem imperializmu, hladni vojni in oboroževalni tekmi

Čeprav je celotno poglavje **Igra šaha med potresom** izrazito protivojno naravnano, predstavljajo ti odlomki še posebno neposreden in oster napad na politiko hladne vojne in »domoljubne obrambne propagande« v ZDA.

Že v četrtem podpoglavju razmišlja Adamič z možgani izmišljenega milijonarja o predsedniku Trumanu. Kot je iz odlomka razvidno, naj bi bili ameriški magnati po Adamičevem mnenju hvaležni Trumanu, ker je dovolil svojemu zunanjemu ministrstvu, da je podprlo Stalinovo pobudo za oboroževalno tekmo in se mu pridružilo pri uresničevanju te »odrešilne« zamisli. Seveda je bilo treba zadevo v javnosti drugače interpretirati. Potreba po oboroževalni tekmi je bila prikazana kot potreba po vojaški pomoči Evropi pri preprečevanju komunistične agresije. Na ta način so bili vsi - cerkev, delavstvo, ženski klubi, radio in tisk - takoj pripravljeni za vneto sodelovanje in podpiranje zamisli. »Vendar, med nama rečeno,« pravi en Adamičev milijonar drugemu, »je bil celoten načrt, začeni z govorom v Fultonu⁹, prvenstveno zasnovan zato, ker je bilo treba nadaljevati vojno gospodarstvo; kajti brez vojne ekonomije se borzne vrednosti iz časa vojne ne bi mogle še naprej obdržati. Prišlo bi do usodnega padca na borzi, morda leta 1948 ali '49 (...) Seveda pa Truman tega ni mogel razložiti na takole preprost način, ker ga potem cerkev, delavstvo, ženski klubi, tisk, radio itd. nemara ne bi bili pripravljene podpreti.« (str. 109-111)

Pisatelj opozarja na delo Lawrencea Dennisa *Poziv k razumu* (*The Appeal to Reason*), v katerem avtor, kot pravi Adamič, namiguje, da Truman in Stalin sodelujeta pri nadaljevanju krize,

⁹ Gre za znani govor Winstona Churchilla v mestu Fulton v ameriški zvezni državi Missouri februarja 1946.

seveda brez dejanskega dogovora. Napetost je ravno tako nepogrešljiva za prvega kot za drugega. Adamič komentira, da se mu zdi ta teza povsem sprejemljiva.

V devetem podpoglavju, na straneh, ki sledijo njegovi opombi, da bo treba nadaljnje besedilo še precej izpiliti oziroma spremeniti, izrazi Adamič svoje mnenje, da je Harry Truman nevaren na položaju, ki mu je bil zaupan. Z ironijo ugotavlja, da so Združene države čudovita dežela že zato, ker si chicaška *Tribuna*¹⁰ lahko dovoli zaključiti svoj očitno dobro dokumentiran uvodnik z besedami: »Predsednik Združenih držav se vede kot cenen mali lopov, ki prostituira svoj položaj, da bi pomagal drugim lopovom, ki so pomagali njemu.« (str. 337)

Da bi opravičili svojo imperialistično ekspanzijo v svetu, morajo ameriški magnati in »njihova« ameriška vlada usmeriti sunke hladne vojne proti subverzivnim nagnjenjem na videz konservativnih Američanov, piše Adamič, in ljudem to v splošnem ugaja. Saj si ne bi mogli predstavljati, čemu vsa ta panika, če jih ne bi dodobra prestrašila tisk in radio, zlasti pa možje z zvenečimi imeni in rohnečimi megafoni. (str. 130/a-142)

Celotno peto podpoglavje (str. 142-166) obravnava odnose med vzhodom in zahodom. V uvodu je govora o tem, kako je britanski proletarijat s svojo akcijo, s katero je leta 1920 usmeril pozornost nase, rešil rusko revolucijo pred skoraj neizbežnim porazom zunanjih sil. To je bil eden od pomembnih vzrokov, zaradi katerih sovjetska revolucija v letih 1917-1920 ni propadla, poudarja avtor. V nadaljevanju poskuša predstaviti prvotne oblike proletarskega internacionalizma, ki se je pozneje sprevrgel v nacionalizem. Vzrok za to je bila vojna, pa tudi potreba po zmanjšanju neenakosti, ki jih je prinesla industrijska revolucija. (str. 142-145/c)

¹⁰ Uvodnik je objavljen v: *The Chicago Tribune*, 23. decembra 1950.

Bilo je preprosto nemogoče, meni avtor, da bi enotnost velikih treh preživela vojno. Ozadje tega dejstva ga privede do vprašanja protiimperialističnega imperializma in njegovih korenin. Adamič na kratko oriše sovjetsko politično situacijo pod Stalinom in odkrije nekaj skupnih značilnosti sovjetskega in ameriškega političnega sistema. Pri tem citira odlomek iz svojega dela *Moja rodna dežela* (1943) o sovjetski revoluciji in Stalinovi politiki, in sicer zato, da bi pojasnil določene spremembe v svojih pogledih na sovjetsko politiko, odkar je napisal omenjeno knjigo. (str. 145/a)

V istem poglavju je spet govora o oboroževalni tekmi in propagandni politiki hladne vojne. Adamič grenko komentira tedanje prevladujoče prepričanje, ki ga je razširila propaganda vlade in kapitalistov, namreč mnenje, da je »vojna edina pot do ohranitve miru, graditev atomskih bomb edina pot do rešitve civilizacije, žrtvovanje vseh svoboščin pa edina pot do ohranitve svobode.« (str. 153) Pisatelj želi bralcu na preprost in učinkovit način prikazati, da povod za takšno propagando ni vprašanje miru, svobode in civilizacije, temveč vprašanje obstoja in nadaljnjega razvoja ameriškega kapitalističnega sistema, ki temelji na vojni industriji. Ameriška propaganda uspešno »sodeluje« s sovjetsko pri ustvarjanju sovražnega vzdušja, s katerim toliko laže pojasnjuje nenehno potrebo po vedno večji vojni proizvodnji. S tem opravičuje svojo »proizvodnjo vojaških letal, tankov, orožja in drugih vojaških zalog, če in ko bi bile potrebne, za pet do deset milijonov ameriških in morda še ravno toliko tujih čet do leta 1953...« (str. 155/a) Brez nepogrešljive hladne vojne bi bilo težko netiti prave lokalne vojne, ki konzumirajo nekaj orožja, razen tega pa še krepijo splošno napetost, ki znova stopnjuje hladno vojno in opravičuje nadaljni razvoj vojne industrije.

»Seveda to ni čas za nasprotja« znotraj Amerike, ugotavlja avtor. (str. 157) V takšni situaciji Amerika potrebuje senatorja McCarthyja in njemu podobne, da bi z njihovo pomočjo ohranila vsaj zunanji videz enotnosti. To je čas, ko naj se pokaže ameriški

patriotizem, ta pa je v obdobju najhujše protikomunistične gonje in korejske vojne sinonim vojnega razpoloženja oziroma protikomunističnih čustev.

Če Franklin D. Roosevelt leta 1945 ne bi umrl in če bi imel priložnost, da bi iz Združenih narodov napravil močno posredovalnico za kompromise, spravo in mir, po avtorjevem prepričanju te priložnosti ne bi hotel izrabiti ali pa mu to ne bi uspelo. Brez dvoma bi podprl ameriškega »velikana«¹ proti sovjetskemu. Oba »velikana«, pravi Adamič, imata dobro utemeljena opravičila za svojo ekspanzijo. Vsak od njiju poudarja »strahovito potrebo po obrambi in varnosti«, ki jo lahko doseže samo tako, da zmanjša moč drugega. Toda nikar prehitro! Prednost sedanjega položaja je namreč v tem, da za sedaj med njima še ni nobenega »tretjega velikana«².

Nobeden od njiju ne ve kaj dosti o drugem, pa vendar ustvarjata splošno paranojo s tem, da varujeta ostali svet drug pred drugim. Ves svet sta ujela v skupno past, saj ga držita v napetosti, ki je obema enako dobrodošla: z njeno pomočjo veliko lažje držita na vajetih svoje ljudstvo. S poudarjanjem mednarodne napetosti vsaj začasno odvrata pozornost svojih državljanov od domačih socialnih, etničnih, rasnih in drugih nasprotij.

Peto podpoglavje, ki obsega samo 12 strani (str. 166-178), je po tematiki povsem enovito. Avtor v njem dalje odkriva svoje poglede na ameriški in sovjetski imperializem. Strinja se z Bertom F. Hoselitzem, profesorjem na čicaški univerzi, da oblike sovjetskega imperializma bolj ogrožajo svetovni mir kot oblike ameriškega imperializma, ker je vodilna birokracija v ZSSR kompaktnejša in močnejša od ameriške vladajoče skupine, vsekakor pa manj odzivna do ljudstva. Oba imperializma, sovjetski in ameriški, predstavljata nevarnost za mir. Upanje, da se lahko mir rodi iz kakršnegakoli programa ameriške ali sovjetske elite, je jalovo. Vendar Adamič verjame, da se člani ameriške vladajoče skupine ne morejo povsem distancirati od

ameriške progresivne politične tradicije, pa če so še tako predani monoplnim interesom v domovini in tujini. Avtor zaupa v ameriško tradicijo, v »ameriški karakter«, pa naj se v letih 1950-51 zdi še tako potisnjen v ozadje.

Na zadnjih dveh straneh petega podpoglavja citira Adamič v zvezi z zgornjo problematiko dokaj oster komentar h govorom Deana Achesona v Kaliforniji in Washingtonu, D. C. Komentar, katerega avtor je Thad Snow, opozarja na dvoličnost ameriškega državnega sekretarja in ta očitek podpre s številnimi konkretnimi primeri iz omenjenih govorov.

O korejskih dogodkih in o idejah za mir

Izrazitejše mirovniške tendence najdemo v **Igri šaha** šele v četrtem podpoglavju. Adamič spet izhaja iz mnenja drugih, da bi v obliki svojega komentarja lažje predstavil lastne ideje. Mnogi novinarji pri pomembnih časnikih menijo, pravi avtor, da je zelo pomembno naslednje dejstvo: medtem ko je račun za uboj enega človeka v Cezarjevem času znašal štiri novce ali petdeset centov, znaša leta 1951 55.000 dolarjev. Pisatelj razmišlja: »Koliko je Rusov, Kitajcev in drugih komunistov ali njihovih simpatizerjev, ki bodo morali biti izbrisani s sveta, da bi rešili 'svobodno podjetništvo' in še eno ali dve dobri značilnosti ameriškega načina življenja? Do maja 1951 je korejska 'policajska akcija' stala ameriške davkoplačevalce deset do petnajst milijard dolarjev. Koliko korejskih in kitajskih komunistov so 'policisti' Združenih narodov pobili? Recimo pol milijona ali milijon. Če preračunaš, dobiš bankrotirane Združene države...« (str. 115)

Nato se vprašuje, če se ne bi bilo pametneje umakniti iz Koreje in pustiti kitajskega voditelja, da se sam rešuje iz kaše, ki si jo je bil zakuhal s svojim odnosom do kitajskega ljudstva in tudi do Sovjetske zveze. Ali ne bi bilo pametneje pustiti, da se Evropa

sama odloča o svojih zadevah? Zakaj ne bi opustili misli na tretjo svetovno vojno, pa čeprav s tem tvegamo, da se bo komunizem dalje krepil? (str. 115-116) Seveda je takšno razmišljanje subverzivno, pristavi avtor z ironijo, kajti komunistični pritisk na »svobodne demokratične dežele«, kot sta Iran in Turčija, je treba seveda zaustaviti - ne glede na posledice. Edino tako bo mogoče »rešiti civilizacijo«. (str. 116-117)

Medtem ko vsak od obeh »velikanov« govori o svobodi in demokraciji, o miru in zaščiti ostalega sveta pred drugim »velikanom«, dajeta pobudo za spopad, ne za tovarštvo, za klanje, ne za ustvarjalnost. Razen razbijačev v Senatu in Komiteju za protiameriško dejavnost je v Ameriki dovolj znakov splošnega hujskanja, otopelosti, medsebojnega sumničenja, razpadajoče morale, plazeče se pregrade strahu, ki puščajo za sabo »razvaline nekaterih naših najbolj cenjenih pravic«.

Adamič omenja, da je v tem času napisal članek o »policijski akciji« Združenih narodov v Koreji. V njem spregovori o povezavi med Trumanovo odobritvijo te akcije in tedanjim političnim bojem za sedeže v Senatu in Domu med Trumanovimi demokrati na eni strani in republikanci na drugi. Tudi *Emporia Gazette* iz Kansasa je decembra 1950 objavila v uvodniku, da je bil najodločilnejši vzrok, zaradi katerega so se Združene države vmešale v korejsko krizo, prizadevanje, da demokrati novembra ne bi izgubili na volitvah. Kako delujejo vplivi notranjepolitičnih bojev na zunanjo politiko, poskuša Adamič prikazati z odnosom med Združenimi narodi in ZDA. Združeni narodi, meni avtor, so le »trik« ameriške zunanje politike, varnostni svet pa, kot je videti, temu ne nasprotuje. Adamič komentira tudi uradno tezo v Washingtonu, po kateri je bila »policijska akcija« potrebna zato, da bi Združeni narodi z njo ohranili svoj ugled, saj severnokorejski napad ni bil usmerjen samo proti Južni Koreji, temveč proti Združenim narodom, ki so bili odgovorni za ustanovitev južnokorejske države. Adamič ne dvomi o tem, da je Komisija

Združenih narodov v Koreji podložna ZDA. Pri vseh milijonih besed, piše avtor o prvih mesecih korejske vojne, ki so jih premetavali sem in tja po radiu in tisku, je bilo skeptičnemu razumu nemogoče natanko ugotoviti, kaj se dogaja in zakaj. Samo eno je bilo gotovo: da mnogi Američani in še veliko več severnih in južnih Korejcev umira v boju, da ameriška letala in mornariški topovi rušijo Korejo v prah in da naslovi v ameriškem tisku naravnost slavijo grozote in nevarnosti vsega tega dogajanja. (str. 188-189)

Adamič ob koncu pojasni, da zaradi političnega vzdušja ni hotel objaviti tega članka, saj si je prizadeval, da bi se med pisanjem knjige izognil vsakršnim težavam.

Prvi del osmega podpoglavja (to podpoglavje obsega strani 234-287) govori o dogodkih v Koreji. Ob tem nam pisatelj predstavi tudi številna ameriška individualna mnenja o korejski vojni, ki jih je zasledil v tisku, po radiu ali v pogovorih. Razen tega nas opozori na nekatere protivojne incidente v ZDA, do katerih je prišlo v času korejske vojne. Časopisi so poročali o tem, da je kar petina vpoklicanih nabornikov v New Yorku ignorirala poziv na pregled. Drugi so se hiteli prijaviti in so komaj čakali, da »uničijo Rusijo, če je le mogoče«.

Adamiča bolj kot kričeči uvodniki o zmagah na daljnem vzhodu impresionirajo mali članki o strahotah korejskih bojev, ki jih je tedaj objavljala »svobodni« ameriški tisk navadno ob robu drugih prispevkov iz Koreje. Ti neopazni novinarski drobci govore o brutalnosti ameriških vojakov, ki se znašajo nad nasprotniki. Njihove dehumanizacije Adamič ne obravnava kot moralno vprašanje posameznika, temveč kot skupno posledico zločinske vojne propagande, ki ustvarja sovražno atmosfero in spodbuja k čimvečji agresivnosti. Pisatelj nazorno slika divjaštvo in barbarstvo, v katerega so ameriški vojaki tako rekoč brezpogojno prisiljeni. V modernem svetu svoje agresivnosti ne morejo kontrolirati ljudje sami, ki so v splošnem razumni in

sorazmerno neagresivni, temveč peščica slepih grabežljivcev in častihlepnežev, ki vodi svet v propad.

Neko drugo poročilo, ki ga omenja avtor, pripoveduje o novih vrstah orožja, med drugim tudi o napalmu. To želatinasto zmes so prav tedaj začeli uporabljati za polnjenje bomb, katerih učinka na žrtvah ni mogoče opisati. (str. 240) Med drobcu mozaika korejske scene sta tudi poročili o tem, da so ob koncu julija 1950 ameriške varnostne patrulje ukazale evakuacijo celih vasi, ki so jih nato požgale, in o tem, da so južnokorejske oblasti, katerih »človekoljubni« voditelj se je šolal v Princetonu, množično klale ljudi, čemur Komisija Združenih narodov ni nasprotovala.

V istem podpoglavju govori Adamič o manjših demonstracijah proti vojni in proti atomskemu orožju. Namesto komentarja citira ameriškega admirala Leahyja, šefa vojaškega poveljstva za časa Roosevelta in Trumana med drugo svetovno vojno, ki je zapisal, da je bila uporaba atomske bombe v Hirošimi in Nagasakiju vojaško nepotrebna in da so Združene države s tem, da so atomsko bombo prve uporabile, prevzele etični standard mračnega veka.¹¹

Tudi v enako dolgem devetem podpoglavju se Adamič že po prvih desetih straneh, na katerih najdemo različne teme, vrne k vprašanju vojne. Tu nam predstavi nekaj misli iz dveh ameriških subverzivnih glasil. V prvem vzbudi pisateljevo pozornost odlomek iz uvodnika, v katerem avtor razmišlja o naslednji vojni: »V manj kot dveh letih (...) boste prenehali početi vse to, kar počnete zdaj, in šli v vojno. To preprosto dejstvo drži, pa če živite v Ameriki, Evropi, Rusiji ali Aziji. Znova boste z naivno volovsko ubogljivostjo sprejeli vojni jarem. Kakršnikoli protesti, množični ali individualni, bodo prepozni, neučinkoviti in neupravičeni. Kot pri psih Pavlova se bo oglasil zvonec in vaše žleze bodo začele delovati...« (str. 300)

¹¹ Iz: William D. Leahy, *I Was There* (1950), str. 441.

Članek iz drugega prevratniškega glasila poziva bralca, naj se upre »temu skoraj patološkemu vztrajanju pri samomoru« in se zbudi iz sedanje mesečnosti, in sicer tako, da odpove službo, če je tovarniški delavec, bojkotira delo, če je znanstvenik, in dezertira, če je vojak. (str. 301) Ne smemo pozabiti, da so ta glasila izhajala v času makartizma.

Posamezni protivojni protesti se kljub strogemu režimu razširijo v množično pridušeno negodovanje. Vedno več sramotnih vesti prihaja s fronte in ameriški domovinski ponos je skoraj na tem, da se zamaje. Predsednik Južne Koreje, ameriški zaveznik in prijatelj, nadaljuje z masovnimi pokoli moških, žensk in otrok. Adamiča potre novica, da tega početja niso poskušale zaustaviti močno prevladujoče ameriške čete znotraj sil Združenih narodov, temveč peščica britanskih čet. Pisatelj hodi na dolge sprehode ob obali, da bi se pomiril. V drugem časopisu bere, da so se trije ameriški generali postavili v vrsto ob bregu reke Jalu in demonstrativno pljunili vanjo. Ob takšnih novicah tudi sam začuti željo, da bi pljuval.

Okoli božiča leta 1950 pride do nepričakovanega preobrata na korejski fronti. Dotedanjim zmagam sil Združenih narodov sledi začasen poraz. Nenadoma začnejo številni pomembni časniki, bankirji in velepodjetniki kritizirati ameriško zunanjo politiko. Menijo, da Amerika nima kaj početi ne samo v Koreji, temveč kjerkoli zunaj svojih meja. Zdaj je popularna teza - popolno nasprotje tistim tezam, ki so v splošnem veljale julija in avgusta 1950 - da prisotnost ameriških čet ob reki Jalu pomeni ravno toliko, kot če bi sovjetska ali kitajska armada zavzela severno Mehiko, njihovi generali pa bi se postavili v vrsti ob Riu Grande in pljunili vanj. (str. 312-313/a)

Novembra 1950 je prišla v Lake Success¹² delegacija azijskih

¹² Lake Success, predmestje New Yorka na Long Islandu. Do leta 1951 je bil tu sedež Združenih narodov.

komunistov. Vodja delegacije, kitajski general, je govoril o ameriškem imperializmu v Koreji, Taivanu in sploh v Aziji. Adamič navaja vsebino njegovega govora oziroma predavanja, katerega zapis je dobil naknadno. Kitajski gost meni, da ni varnosti na pacifiškem območju omajal nihče drug kot Združene države z zasedbo Taivana, kar je bilo enako, kot če bi Kitajska zasedla Havaje. Ameriški vladi očita, da s pretvezo korejske državljanske vojne, ki je njeno delo, poskuša opravičiti svoj oboroženi napad na Korejo in istočasno na Taivan. Koreja je okoli 5000 milj oddaljena od ameriških meja, poudarja predavatelj. Trditi, da bi korejska državljanska vojna lahko ogrozila varnost Združenih držav, je očiten sleparski absurd. Med Korejo in Kitajsko pa je samo ozka reka.

Adamiču se zdi potrebno vključiti v svoje razmišljanje o tedanjem političnem položaju v svetu velik del misli in podatkov iz tega predavanja. Tako izvemo, da ameriške oborožene sile, ki zasedajo Korejo, že ves čas vpadajo na kitajski teritorij, odkar je vlada Združenih držav »sprožila agresivno vojno« v Koreji. Od 27. avgusta do 25. novembra, poudarja kitajski gost, je bilo dvesto kršitev z več kot tisoč ameriški letali, ki uničujejo kitajsko lastnino ter morijo kitajsko ljudstvo.

Od konca druge svetovne vojne so Združene države porabile več kot šest milijard dolarjev za pomoč kitajski reakcionarni kliku Kuomintang, da je lahko le-ta začela nezaslišano krvavo državljansko vojno, v kateri je z ameriškim orožjem pomorila več milijonov Kitajcev. »Vprašal bi rad gospoda Austina,« pravi govornik, »ali to ni vmešavanje v kitajske notranje zadeve?« (str. 318-319)

Adamič se distancira od tako skrajnih interpretacij s tem, da se žalostno nasmehne značilni reakciji v Varnostnem svetu Združenih narodov, ki sledi kitajskemu govoru. Aleš Bebler, tedaj predsednik Varnostnega sveta, v svojem komentarju poudari, da Kitajska očitno - kot je razvidno iz govora - prišteva Korejo in

Taivan k svojemu življenjskemu prostoru, namesto da bi ju tretirala kot samostojni deželi, upravičeni do samoodločanja. Vodja kitajske delegacije nato Beblerja imenuje »orodje Združenih držav«, kar spravi v dobro voljo Višinskega in Malika. (str. 322/b)

Seznam ameriških žrtev v Koreji je vse daljši. Ob koncu leta 1950 in v začetku 1951 zahtevajo Američani, kadarkoli imajo priložnost javno izraziti svoje mnenje v tej ali oni časopisni anketi, umik ameriških čet iz Koreje. Washington se seveda ne zmeni za domače javno mnenje. Prepričanje Američanov, da njihovi vojaki morijo na tisoče Korejcev in pri tem tudi sami množično umirajo zato, da bi zagotovili svetovni mir, se zamaje prav pri temeljih. Predsednik Truman pa tik pred svojim odhodom na počitnice izjavi, da je namen ameriške zunanje politike osrečiti vsakogar na Zemlji.

General Ridgway, ki poveljuje osmi armadi v Koreji, sporoči, da njegovi vojaki pobijejo šestdeset severnih Korejcev ali njihovih zaveznikov za vsakega padlega Američana. Neugoden položaj na fronti decembra 1950 povzroči upadanje vrednosti papirjev na ameriški borzi in kontinuirano inflacijo. »Vendar so do marca 1951 kitajske horde dobesedno izginile pod udarcem operacije 'šestdeset umorov za enega',« pravi avtor. (str. 321/a, b) Severni Korejci in njihovi zavezniki se umaknejo do osemintridesetega vzporednika.

Adamič v tem zadnjem povsem ameriškem podpoglavju v **Igri šaha** citira tudi odlomek iz pisma, ki ga je pred mesecem dni prejel od svojega prijatelja, člana ameriškega kongresa. Odlomek naj bi prikazal nemoč kongresa pri najpomembnejših državnih odločitvah: »... Prav tako malo vem, za kaj gre tu pri nas v Washingtonu, kot vedo tisti fantje v Koreji, čemu so tam. Nobene jasne predstave nimam o tem, kaj se dogaja. Videti bi moral novi zvezek o proračunu, ki mi že tri tedne leži na mizi. Verjetno sploh ne bom prišel do tega, da bi ga pogledal. Čemu

tudi?« (str. 323/b) In vendar, doda pisatelj, je njegov prijatelj glasoval prav za vsak dokument, ki naj bi bil »potrben« spričo narodnega razglosa o nujnih izdatkih.

Ob zaključku devetega podpoglavja izrazi Adamič svoje mnenje, da tretja svetovna vojna verjetno ne bo kmalu izbruhnila. Čuti, da je nedvomno to le sestavni del »pasti«, o kateri spet in spet piše - gre za izraz, ki ga je sprva celo nameraval uporabiti kot naslov celotnega poglavja.

O lojalnosti in subverzivnosti

Tretje podpoglavje (str. 50-85/d) predstavlja posebno tematsko enoto, saj obravnava izključno pojem subverzivnosti in protislovne razlage tega pojma. Začeni z Websterjevimi sinonimi izraza si avtor v nadaljevanju prizadeva dokazati, da je subverzivnost bistven, neizogiben in neobhodno potreben del življenja. (str. 50-53) Potem ko predstavi subverzivni politični duh »ustanovnih očetov Združenih držav«, se temeljiteje posveti svojemu lastnemu primeru subverzivnosti. Sodeč po tem, kar so pisali v časopisih, je bil pisatelj povezan skoraj z vsemi prevratniškimi organizacijami, katerih seznam je leta 1948 objavilo ameriško Ministrstvo za sodstvo.

Spomladi 1950, ko je bil Adamič pri pisanju *Orla in korenin* nekako v sredini, je kongres odobril Komiteju za protiameriško dejavnost veliko vsoto denarja, da bi pripravil obsežno in podrobno poročilo o ameriškem prevratništvu. Kot je poročal tisk, naj bi poročilo vsebovalo zapis o več kot milijon prevratniških posameznikov in organizacijah. »Zvezki bodo verjetno zasedli pet čevljev dolgo polico,« piše Adamič in doda, da bo delo obširna ameriška Obznana. Ker se njegovo ime začne z Ad, pričakuje, da bo v prvi knjigi, in upa, da bo njegov zapis obsegal vsaj eno stran.

Adamič trdi, da ne ve in mu je tudi vseeno, s koliko subverzivnimi organizacijami naj bi bil, je bil ali je še vedno povezan. Nato našteje nekaj svojih dejavnosti, ki so pripomogle k temu, da se je znašel na črni listi. (str. 57-59) Tako brez obžalovanja prizna, da je bil na seznamu pokroviteljev ali pa se je pojavil v programih nekaterih organizacij, ki so podpirale lojalistično vladno proti Francu v Španiji, si prizadevale zaščiti v tujini rojene priseljence, verjele v potrebo po izboljšanju statusa črncev, podpirale vojne napore pod Rooseveltom, zagovarjale ideje o preprečitvi tretje svetovne vojne takoj po drugi, zagovarjale prijateljstvo in ne spore s katerokoli državo, celo s Sovjetsko zvezo, protestirale proti usmrtnim grških prevratnikov v skladu s Trumanovo doktrino, ker so imeli, kot je poročal tisk, »levičarska nagnjenja« itd. Vse te dejavnosti so v letih 1946-51, kot trdi avtor, po definiciji J. Parnella Thomasa in Joeja McChartyja postale izdaja Amerike. O svojem odnosu do zloglasnega Komiteja piše Adamič takole:

Komite za protiameriško dejavnost me nikoli ni obvestil o podatkih, ki jih ima o mojem prevratništvu; a naj ima karkoli, nimam nič proti, pa naj gre še tako daleč. Vendar sem prepričan, da ne gre dovolj daleč. Kriv sem prestopkov, ki se jih »Protiameriški komite« še ne zaveda; in v želji, da bi dobil v obetajoči se knjigi »Kdo je kdo v ameriškem prevratništvu« toliko prostora, kot si ga zaslužim, hočem o njih pripovedovati. (str. 59-60)

Nato se spominja nekaterih momentov iz svoje politične preteklosti, ki bi jih Komite lahko označil kot protidržavne. Seveda omeni tudi dogodke, ki jasno dokazujejo, da je bil Adamič zelo zaveden Američan, a tudi tu najde ironičen način, kako bi bilo mogoče celo najbolj domoljubne dejavnosti interpretirati kot protiameriške.

Ko je bil pisatelj leta 1949 v Jugoslaviji, so mu prijatelji iz ZDA pošiljali izrezke iz ameriških časopisov, v katerih so poročali o najnovejših »odkritjih« v zvezi z Adamičevo politično oporečnostjo. Ti članki so bili po Adamičevem mnenju delo bivših »komunistov« in sovjetskih vohunov, spreobrnjenih v katolištvo, odločenih, da si za vsako ceno napravijo kariero. Adamič piše:

Ko sem bral te izrezke, sem izvedel, da sem »steber moči« za ne vem katero organizacijo, Stalinovo orodje in istočasno Titov agitator. V nekem časopisu (mislim, da februarja 1949) je rečeno, da je nekdo v Washingtonu sestavil seznam dvaintridesetih »zares nevarnih prevratniških organizacij in publikacij« in da sem jaz bil ali pa sem še vedno član, pokrovitelj, sodelavec ali kako drugače povezan s triintridesetimi. (str. 61-62)

Pisatelj poskuša uganiti, čemu se ima zahvaliti za etiketo prevratnika triintridesete stopnje. Odločno izjavlja, da ne glede na nasprotno prepričanje Elizabeth Bentley nikoli ni bil član OSS (Office of Strategic Services). Trikrat je govoril s predsednikom F. D. Rooseveltom ter spodbujal vojaške in politične vladne kroge, naj raje podprejo Titovo odporniško gibanje, kot pa da bi se odločili za invazijo na Jugoslavijo ter jo tako osvobodili.

Sledi Adamičeva izpeljava »dokaza«, da je tudi Rockefellerjeva ustanova subverzivna. Izpeljava je seveda parodija na McCharlyjev način razmišljanja. Za uvod omeni, da je leta 1940 sprejel triletno denarno pomoč od Carnegiejeve ustanove in še eno od Rockefellerjeve. Nato poudari, da moramo po enaki logiki, po kateri mnogi drugi veljajo za prevratnike, tudi Rockefellerje označiti kot takšne. Kako je prišel do tega? On sam je leta 1934 napisal *Vrnitev v rodni kraj* (*The Native's Return*), kar je povzročilo številne napade nanj in obtožbe, da je komunistični

simpatizer. Enciklopedija *Britannica*, pravi Adamič, zelo pozitivno ocenjuje Marxovo filozofijo in *Komunistični manifest*, zaradi česar je jasno, da je ta publikacija subverzivna, z njo vred pa seveda tudi njen lastnik Univerza v Chicagu ter sponsorji Univerze, Rockefellerji. Tudi seznam knjig v znani zbirki »Great Books« (»Velike knjige«), ki jo ravno tako posredno financirajo Rockefellerji in ki zajema najpomembnejša dela zahodne civilizacije oziroma obvezno branje za vsakogar, ki želi biti spodoben državljan, vsebuje med drugim dela Platona, Mora in Marxa. Adamič je prepričan, da bo treba tudi seznam »Velikih knjig« proglasiti za subverzivnega.

Pisatelj našteje še druge ugledne Američane in se dotakne njihove subverzivnosti. Čičaška *Tribuna* ter *Finančna in trgovska kronika* (*The Financial & Commercial Chronicle*) sta obtožili prevratništva ameriškega predsednika. Vendar takšne reakcije lažje razumemo kot pa skoraj neverjetne primere »posredne krivde«, o katerih spregovori avtor v tem poglavju. Omenimo samo en tak primer. Malo preden je odšel v Evropo, je Adamič bral članek iz Columbusa v Ohio o arheološkem skrbniku v Državnem muzeju v Ohio, ki je izgubil službo po dvanajstih letih, ker je njegova žena kupila hišo od posrednika za nepremičnine, ki je nekoč oddal neko drugo hišo nekemu komunističnemu aktivistu. (str. 68) S sarkazmom izrazi Adamič upanje, da bodo protisubverzivne sile v Washingtonu kmalu opustile svoje »herkulsko delo«, če ne prej pa tedaj, ko bodo ugotovile, da je v Ameriki praktično vsakdo prevratnik in da je nesmiselno boriti se proti vsem. (str. 61)

V sedmem podpoglavju se avtor znova posveti vprašanju protidržavne dejavnosti. Tu izvemo, da je Adamič sicer vznemirjen zaradi dejstva, da ga nadzorujeta FBI in Komite za protiameriško dejavnost, vendar pravi:

Da bi se predal FBI, nisem imel časa. Če me senator Joe

McCarthy ali Komite za protiameriško dejavnost hoče dobiti, naj mi pošlje sodni poziv, kadarkoli želi. Odgovor, ki bi jim ga lahko dal pod prisego, imam že docela pripravljen: »Kaj mislite s tem, ko me vprašujete, če sem »komunist«? Ali sploh veste, o čem govorite? Jaz ne vem. Če s tem mislite, ali sem član Komunistične partije ZDA ali katerekoli druge Komunistične partije kjerkoli, je moj odgovor ne - še ne. Če pa se bo ta histerija nadaljevala, bom verjeno začel iskati in se pridružil skoraj čemurkoli, kar nasprotuje tistim, ki jo povzročajo.« (str. 181)

Po Adamičevem mnenju je najočitnejši učinek McCarthyjevega bučnega preganjanja »vohunov« in »vodilnih komunistov v State Departmentu« ta, da zaradi njegovega početja ostajajo vse konstruktivne razprave o ameriški zunanji politiki na mrtvi točki.

Velik del osmega podpoglavja je posvečen različnim primerom subverzivnosti, protisubverzivne dejavnosti, lojalnosti, nelojalnosti in podobnih pojavov, preteklih in sodobnih. Gradivo o tem je avtor zbral s pomočjo svojih prostovoljnih pomočnikov po vseh Združenih državah. (str. 242-256) Kot primer »subverzivnega pisanja« navede Adamič del vsebine *Deklaracije o pravicah v svobodni državi Maryland (The Declaration of Rights of the Free State of Maryland)*, ki je leta 1950 še vedno v veljavi. V izjavi je rečeno, da mora ljudstvo preoblikovati svojo vlado ali ustanoviti novo, kakor hitro opazi, da so se cilji njegove vlade sprevrgli ali da je svoboda javnosti ogrožena. Deklaracija poudarja, da je pomanjkanje odpora proti samovoljni oblasti in pritisku absurdno in suženjsko ter da destruktivno vpliva na dobrobit človeštva. Na drugi strani, pravi Adamič, pa mnogi članki v časnikih *Newsweek* in *Wall Street Journal* kar naprej ponavljajo, da je najbolj subverzivna sila v Ameriki inflacija, ki je več napravila v prid komunizma kot Stalin. Da je prišlo do

takšne inflacije, trdi avtor, gre zahvala Trumanovi administraciji, kongresu in vojski. (str. 254)

In še primer, ki nazorno ilustrira žalostne posledice, kakršne je prinesla pretirana ameriška »budnost nad notranjim sovražnikom«. Uradno glasilo Kongresa industrijskih organizacij (Congress of Industrial Organizations) *The CIO News* je 16. avgusta 1948 objavilo članek, ki govori o zaskrbljenosti tistih uradnikov, ki bodo morali javiti v Washington, da niso nobenega delavca odpustili zaradi nelojalnosti do države. Uradniki, zadolženi za stalen nadzor nad moralnopolitično neoporečnostjo delavcev v podjetjih, kjer so zaposleni, opozarjajo svoje šefe, da bo vsekakor treba poskrbeti za več »odpovedi zaradi protidržavne dejavnosti« in s tem za boljšo sliko o lojalnosti podjetij, ker bo Komite za protiameriško dejavnost v nasprotnem primeru poskrbel, da bodo svojo »nelojalnost« plačali z zavrnjenimi prošnjami za odobritev proračunskih predlogov. Z drugimi besedami, pravi pisatelj, če kakšna agencija ne more odpustiti vsaj nekaj delavcev zaradi nelojalnosti, bo njeno podjetje zašlo v finančne težave. Če v podjetju ne bo nobenega »nelojalnega« delavca, jih bo kljub temu treba vsaj nekaj naznaniti, da bi bili statistični podatki v skladu s pričakovanimi. (str. 248)

O splošni histeriji in o učinkih političnega pritiska na Američane

O protikomunistični histeriji v ZDA spregovori Adamič že v drugem podpoglavju. Za uvod navede različne definicije izrazov komunizem in socializem. Nato našteje podobnosti in pojasni razlike med obema pojmomoma, pri čemer citira odlomke iz dela *Gospodarske posledice socializma* (*The Economic Consequences of Socialism*, 1926) G. W. Gougha in *Resnica o socializmu* (*The Truth about Socialism*, 1931) Lea Hubermana.

Adamič se strinja s Harryjem Trumanom glede tega, da je

Stalin državni kapitalist in ne marksistični komunist. Pisatelj podpre svoje prepričanje s citatom podobne misli izpod peresa Milovana Djilasa. V stranski opombi k tej temi pa citira Jamesa Madisona, ki je leta 1793 napadel doktrino o tem, da naj bi o vojnih vprašanjih odločala zvezna administracija, kar je bilo po njegovem mnenju povsem v nasprotju z ameriškim duhom. Če upoštevamo Madisonova načela, meni Adamič, je Truman »protiameriški« že zaradi svoje korejske »policijske akcije«, v kateri so imele ZDA več žrtev kot v vseh treh prejšnjih vojnah. (str. 27-29)

V tedanji ultrahisterični, skrajno nezdravi situaciji v Ameriki predvideva pisatelj še več »komunističnih« sodnih obravnjav in še več kričečih časopisnih naslovov, ki bodo nehote še bolj propagirali komunizem. »Prav to se je namreč zgodilo v Jugoslaviji,« pravi avtor. Nato omeni še članek Bertranda Russela v *New York Times Magazine* ter še dva članka v *Weekly People* in v reviji *Fortune*, vse iz leta 1951, o splošni hysteriji v ZDA. (str. 30-32)

Na naslednjih straneh se razpiše o vzrokih »histerije«, ki vlada med ameriško javnostjo, ter o njenih posledicah. Tu lahko preberemo seznam najrazličnejših ljudi, od znanih komunistov do nekdanjih zmernih konservativcev ali liberalcev solidnega ugleda. Na stotine znanih ljudi, kakršni so ti, ki jih imenuje, je v zadnjem času odkrilo, da obstajajo razni zapisi o njihovi politični oporečnosti v arhivih FBI, Komiteja za protiameriško dejavnost in drugih podobnih organizacij, pravi avtor. Seznam vključuje voditelje ameriške komunistične partije ter imena, kot so: Louis Budenz, Franklin D. in Eleonor Roosevelt, Harry Hopkins in drugi »newdealerji«, Henry A. Wallace, Joseph E. Davies, Dean Acheson, Felix Frankfurter, Frederic in Florence March, Edward G. Robinson, Katharine Hepburn, Albert Einstein, Pearl Buck, Harry Truman in celo Robert Taft. (str. 36-37) Kako je mogoče, da so se ljudje s tako različnimi političnimi pogledi istočasno

znašli na listi »sumljivih« ali celo nevarnih državljanov? Precej zaslug za to imajo nekateri častihlepni novinarji, ki so, misleč, da ravnajo v skladu s smernicami protikomunističnega pritiska »od zgoraj«, prepričani, da je njihova domovinska dolžnost obtožiti prokomunizma prav vsakogar, pa če je njihova obtožba še tako absurda. Prizadevajo si, da bi dokazali, kako so nekateri najtrdnejši protikomunisti, kot sta na primer George C. Marshall ali general Douglas MacArthur, sodelovali s komunisti ali bili naklonjeni komunizmu in Sovjetski zvezi med drugo svetovno vojno in s tem pomagali krepiti Stalinov ugled. Nadalje omenja pisatelj tedanje članke, ki obravnavajo McCarthyjev napad na Marshalla v ameriškem senatu 14. marca 1951 ter obtožbo na račun Eisenhowerjevega, MacArthurjevega in dr. Oppenheimerjevega »prokomunizma« in »prosovjetizma«. (str. 38-42)

Adamič postane piker, ko navaja vsebino uvodnika v časopisu *Los Angeles Times* 18. januarja 1951 z naslovom »Osnovni problem Japonske je preveč ljudi«. Članek namiguje, da je Japonska obsojena na komunizem, ker MacArthurjeve oborožene sile niso izkoristile priložnosti za to, da bi pobile zadostno število seksualno potentnih Japoncev. S svojo »dobrodelno« okupacijo je MacArthur na Japonskem preprečil množično stradanje, epidemije in državljansko vojno, kar vse bi sicer lahko zelo učinkovito omejilo naraščanje prebivalstva. S svojo politiko izboljševanja higienskih razmer je MacArthur pripomogel k zmanjšanju umrljivosti ter povečanju naravnega prirastka japonskega prebivalstva. »Grozljiva posledica teh spodrseljajev,« pravi Adamič, »je ta, da bo do leta 1965 sto milijonov Japoncev, do leta 2000 pa jih bo že več kot Američanov, in to na področju, ki ni večje od Montane, (...) in da lahko v letih, ki so pred nami, to vodi edinole v kaos, torej v komunizem.« (str. 41-42) Težko je v tem odlomku razbrati, kolikšen del te sarkastične dialektike resnično izvira iz zgoraj omenjenega uvodnika.

Mnogi od tistih, meni avtor, ki »z rentgenskimi žarki

preiskujejo ameriško psihologijo«, ugotavljajo, da so skoraj vsi Američani - z redkimi izjemami - »krivi« prosovjetizma, prokomunizma in podobnih grehov in so zato »protiameriški«, vsaj retroaktivno subverzivni proti trenutnemu ameriškemu načinu življenja, se pravi proti samim sebi, če upoštevamo, da so se v drugi svetovni vojni borili na isti strani kot Sovjeti. (str. 43) Ob tem ne pozabi omeniti tistih »redkih izjem«, ki so povsem varne pred takšno obtožbo. Na eni strani je to nekdanji kongresnik, častiti J. Parnell Thomas, na drugi strani pa so ravno tako »neoporečni« bivši sovjetski agenti in vohuni. Adamič citira pesem A. S. Flaumenhafta, v kateri avtor poudarja, da nekdanje članstvo v komunistični partiji pomeni v Ameriki novo formulo za uspeh. Bivši komunisti, trdi Adamič, retroaktivno označujejo kot subverzivne (vsaj posredno) tudi največje junake ameriške zgodovine, kot so Jefferson, Lincoln in Oliver Wendell Holmes, ki so vsi »prakticirali« subverzivnost. Isto je treba reči tudi za *Deklaracijo o neodvisnosti* in celo za ameriško Ustavo, saj oba dokumenta spodbujata subverzivnost. (str. 43-50) Da bi se pisatelj izognil nesporazumu o tem, katera organizacija je v resnici najbolj protiameriška in subverzivna v vsej zgodovini ZDA, uporablja zanjo kar skrajšano obliko imena: »Protiameriški komite« .

Protikomunistična histerija je do leta 1950 že tako narasla, piše Adamič, da je bila vsaka ideja za mir nemudoma proglašena za komunistično propagando. Neki hollywoodski producent je opustil svoj prvotni načrt, da bi posnel film *Hiawatha* po Longfellowu, ker bi zgodbo lahko razumeli kot sporočilo za mir, s čimer bi nemara »propagirala komunistične ideje«. Pred tem pa so se morale štiri generacije Američanov učiti na pamet vsaj nekatere odlomke iz *Hiawathe*. (str. 249)

Nekega dne je Adamič obiskal Lake Success, kjer ga je močno pretresel naslednji prizor: starejši možakar neurejene zunanosti je v galeriji za obiskovalce vpil: »Mir! Pravičnost!« Policisti so ga prijeli in odpeljali, menda v psihiatrično bolnišnico. (str. 197)

Med neko ločitveno obravnavo v Oklahomi pa je v zvezi z vprašanjem, kateri od staršev je primernejši za vzgojo njunega mlajšega sina, mož bremenil ženo zaradi tega, ker je pisala svojemu starejšemu sinu v Korejo, da ne vidi smisla v korejski vojni. (str. 256)

Levica pa je seveda povsem nasedla, piše Adamič. Liberalci kar ne vedo, kaj bi še storili, da bi dokazali, da niso »komunisti«. Med volilno kampanjo so si nekateri »liberalni« demokratski kandidati za kongres pomagali z vsakovrstnimi triki, s katerimi naj bi pokazali, da so dobri Američani in ne prokomunisti. (str. 257)

Pregled Adamičevih opažanj v zvezi s splošnim paranoidnim stanjem ameriške javnosti lepo dopolnjuje naslednji odlomek iz sedmega podpoglavja:

Medtem ko sem delal, je nenadoma padla na tla reprodukcija renesančne slike, ki sem jo kupil v Florenci in jo v naglici obesil na steno v svoji sobi. Prestrašil sem se. Tedaj sem opazil, da se trese vsa hiša. Še nikoli nisem slišal za potres v New Jerseyu. Seveda pa je vse mogoče. Vključil sem radio in še isto dan izvedel, da je na tovornem čolnu v South Amboyu eksplodirala šest- ali sedemsto funtov težka pošiljka posebnega (»tajnega«) razstreliva, namenjenega v Evropo. Eksplozija je ubila osemindvajset ljudi, ranila pa jih je dvesto ali tristo in uničila ali poškodovala mnogo domov. Izvedel sem tudi, da so v razburjenju, ki je sledilo eksploziji, ljudje kričali: »Rusi! ... Vojna! ... Atomska bomba! ...«

So naša čustva in razum res v takšnem stanju? (str. 184)

Avtobiografski zapiski iz tega obdobja

V neobjavljenem poglavju **Igra šaha med potresom** najdemo tudi Adamičev avtobiografski zapis o dogodkih, povezanih s pisanjem njegove zadnje knjige. Avtor spregovori celo o nepovabljenih obiskovalcih, ki so mu grozili s smrtjo, če bo končal knjigo o Titu. Njegova pripoved se v glavnem ujema z vsem, kar je o teh dogodkih povedal bratu Francetu, Jožetu Smoletu in svojim prijateljem Janku Roglju, Shaemasu O'Sheelu in verjetno še komu drugemu.

Prvi izčrpnjši avtobiografski odlomki v tem poglavju se pojavijo na začetnih straneh sedmega podpoglavja.¹³ Govorijo o tem, kako je Adamič začel pisati knjigo o novi Jugoslaviji in kako je spreminjal načrt zanjo. Spreminjal se je tudi pisateljev odnos do svojega dela, kar je bila posledica razpoloženskega nihanja od zanosnega optimizma pa do popolnih depresij.

Ko je nekega dne v maju 1950 kosil trato na svoji farmi v New Jerseyu, ga je obiskal človek, ki ga je bil Adamič nazadnje videl pred dvema letoma na sestanku Progresivne stranke v Chicagu. Zanimal se je za Adamičevo knjigo o Titu. Iz njegovih člankov v *Trends & Tides* je sklepal, da bo knjiga protitoistična. Zato je Adamiča opozoril, da bo veljal za sovražnika ljudstva, če knjigo konča in objavi. Rekel je, da je Tito fašist in sovražnik ljudstva ter vprašal Adamiča, če morda ne ve, kaj se navadno zgodi takšnim ljudem. Pisatelj je bil ogorčen. Zanimalo ga je, kdo je vsiljivca poslal, vendar je mož trdil, da je prišel samovoljno. Ali ga opozarja, mu grozi ali kaj? Možak mu je zatrdil, da je njegov prijatelj in da mu želi le svetovati v njegovo dobro. Spremenil je predmet pogovora; nato se je kmalu poslovil in odpeljal.

¹³ Sedmo podpoglavje obsega 55 strani, in sicer str. 178-233; avtobiografski odlomki so na straneh 178-200/a.

V naslednjih dneh se je Adamič težko zbral pri delu. Da bi si vlil poguma, se je opominjal, da je med pošto, ki jo je prejel v zadnjih šestih mesecih, več prijaznih pisem kot sovražnih. Nekatera od napadalnih pisem so bila nepodpisana. Adamič je bil prepričan, da mu jih niso poslali komunisti ali prokomunisti, temveč hrvaški ustaši ali slovenski klerikalci, ki so bili pred kratkim pripuščeni v Združene države kot begunci pred Titovim terorjem.

Tedaj je izbruhnila korejska vojna. Kot bi slutil, kako strašne bodo njene posledice, je Adamič že takoj na začetku reagiral z izredno osebno prizadetostjo, razočaranjem in zaskrbljenostjo. Zdravnik mu je svetoval, naj si vzame nekaj tednov za počitek, pisatelj pa si je vzel kar nekaj mesecev. Res je za štiri mesece odložil rokopis, vendar je v tem času vse prej kot počival. Vsak dan je po več ur bral časopise, poslušal radijske komentarje in si delal zapiske. V Univerzitetni knjižnici v Princetonu in v drugih knjižnicah je v časopisnih oddelkih pregledoval na stotine časnikov iz ZDA in tujine ter si iz njih izpisoval podatke o dogodkih na Daljnem vzhodu.

Napisal je članek o »policijski akciji« Združenih narodov v Koreji ter o motivih, ki jih je imel ameriški predsednik ob odobritvi oboroženega posega ZDA v korejsko krizo. Članek je nameraval objaviti v *Trends & Tides*, vendar je bila korejska »policijska akcija« julija in avgusta 1950 tako popularna, da si je premislil. Tisk je tedaj toliko bolj slavil ameriške vojaške akcije, ker je televizija redno prenašala sovjetsko-ameriške diplomatske prepire in žalitve in s tem stopnjevala protisovjetsko razpoloženje v ZDA. Pisatelj se je bal, »da bi ga linčali«, če bi objavil novo številko svojega glasila s tako sporno vsebino. Zato se je odločil, da bo začasno ustavil izhajanje svojega časopisa in se nekoliko pomiril. Namesto, da bi nadaljeval svojo papirnato bitko, si je raje vzel čas, da je prebral nekaj knjig.

Blizu Clintona v New Jerseyu je obiskal kolonijo pacifistov, ki so iz ogorčenja nad ameriško intervencijo v Koreji začeli gladovno stavko. Razen tega je obiskal tudi nekaj zaupnejših prijateljev, da bi jim pokazal dele novega rokopisa. Vsi po vrsti so mu svetovali, naj se čimprej spet loti pisanja in dokonča knjigo. (str. 186-200/a)

V osmem podpoglavju izvemo o dogodkih, ki so močno vplivali na Adamičeve osebne odločitve jeseni 1950. Pisatelj je imel še en daljši pogovor z urednikom pri založbi Doubleday, ki ga je prav tako kot prijatelji spodbujal, naj čimprej dokonča knjigo. Oktobra je Adamič res spet sedel k delu. Nekega dne je nenaden sunek vetra dvignil nekaj strešnih opek s hiše in skednja ter polomil veje starih jablan in topolov. Ko je naslednji dan med posameznimi poskusi pisanja ravno popravljal škodo na posestvu, ki jo je bil povzročil vihar, je zaslišal avto, ki je cvileče ustavil blizu skednja. Šel je pogledat, kdo je. Avto je imel tablico iz Michigana. Ker ni ničesar posumil, si ni zapomnil številke. Štirje po vsem videzu precej neotesani moški so izstopili in se mu približali. Postopoma je pisatelj ugotovil, da so vsaj trije od njih nekdanji begunci, ki so šele pred kratkim prišli v Združene države. Dva od njih sploh nista spregovorila, druga dva, ki sta govorila, pa sta vztrajala pri svoji slabi angleščini. Adamič takole opiše njihov pogovor: (ker se je o tem dogodku različno pisalo in je to edini vir Adamičevega neposrednega pričevanja, navajamo odlomek v celoti):

Torej pišem knjigo, kaj? Bolje, da bo resnična, veš! Pasji sin! ... Prestrašil sem se, a tega nisem hotel pokazati. Lagal sem, da ne vem, če bom končal knjigo ali ne. Ne vem, kaj? Pasji sin! Bi bilo pametno, če ne bi končal preklete knjige! ... Zakaj? ... Eden od kvarteta (nehal bom posnemati njihov jezik) je rekel, da če bom končal knjigo in se bo izkazalo, da je polna laži o Titu, kako čudovit človek je in vse to, ne bom

nikoli imel priložnosti izvedeti, **zakaj** bi bilo pametneje zame, če je ne bi končal ... Kaj misli s tem? Rekel je, naj ne sprašujem tako neumno.

Zaslišal sem avto, ki se je približeval po hribu, in počutil sem se nekoliko bolje. Morda je kdo, ki ga poznam in bo ustavil. In če ne bo, ali naj ga jaz ustavim? Ni mi bilo treba. Bil je dostavni avto iz čistilnice, ki mi je pripeljal obleke. Ker nisem imel drobiža, sem ga prosil, naj počaka. Šel sem noter in zaprl vrata pred fanti iz Michigana, ki so mi začeli slediti. Šel sem k telefonu zraven okna na drugem koncu dnevne sobe. Imel sem dvojčka in linija je bila ravno zasedena. Videl sem dva od kvarteta, kako pogledujeta noter s terase. Moje roke, s katero sem pritiskal na poklopec, nista mogla videti, potrudil pa sem se, da sta me slišala, ko sem rekel v slušalko: »Pokličite policijo - in naj pridejo, kakor hitro morejo!«

Šel sem gor po stopnicah, vrgel pod posteljo tiste dele rokopisa, ki sem jih imel samo v enem izvodu, napolnil svojo karabinko, s katero sem streljal svizce, in zaklical skozi okno čistilničarju, naj še malo počaka, da bom našel drobiž. Nič zato, je zavpil: mu bom že drugič plačal. Ne ne, sem rekel; prihodnji teden odpotujem, zato mu hočem plačati zdaj. Kvartet se je posvetoval na prednji trati. Nato so se odkradli in izginili na drugo stran žive meje. Slišal sem, kako so se zaloputnila vrata avtomobila, in odpeljali so se. Ko sem stopil iz hiše, je čistilničar rekel, da je vihar očitno tudi tu napravil nekaj škode. Ničesar drugega ni opazil, kar bi motilo idilično pokrajino. (str. 258-262)

Adamič se je pošteno prestrašil. Prepričan je bil, da ti štirje obiskovalci niso povezani s »prijateljem«, ki mu je prišel »sveto-

vat« maja. Tudi komunisti niso bili, temveč verjetneje nekdanji jugoslovanski petokolonaši, meni pisatelj.

Čeprav dotlej ni razmišljal o tem, da bi odpotoval, se mu je nenadoma zazdelo, da bi bilo to še najpametneje. Odločil se je, da bo za nekaj mesecev zapustil New Jersey in odšel v Kalifornijo, kjer bi najel stanovanje ali hišico v svojem najljubšem obalnem kraju blizu Los Angelesa.

Kupil je avto in prosil državno policijo v New Jerseyu, naj nekoliko nadzoruje njegovo hišo. Počasi je vozil od mesta do mesta preko vse celine. Med potjo je obiskoval svoje prijatelje in znance, ki jih že več let ni videl in s katerimi je imel zdaj dolge pogovore o položaju v Ameriki in v svetu. Z veliko pozornostjo je opazoval deželo in ljudi. Iz dneva v dan je teže krotil potrebo, da čimprej dokonča knjigo, vendar se je bil odločil, da ne bo hitel na poti v Kalifornijo. Vzeti si mora čas, da si ponovno dodobra ogleda svojo drugo domovino.

Zadnji del osmega podpoglavja (str. 266-287) zajema Adamičev dolgi pogovor z nekim prijateljem, nekdanjim komunistom iz Indiane. Pogovarjala sta se o zelo različnih stvareh, tako o ameriških komunistih, psihičnem stanju Američanov, Trumanovi administraciji, o Koreji, hladni vojni itd. Ker Adamič po tem utrujajočem pogovoru ni mogel zaspati, se je sredi noči odpeljal dalje.

Takšna osebna prizadetost zaradi političnih vprašanj je bila za Adamiča značilna. Čutil je svoj delež odgovornosti za to, kako se bodo razvijali dogodki v Jugoslaviji, ZDA in po svetu. Bil je mnenja, da bi svoj del odgovornosti moral čutiti vsak posameznik, četudi nima nikakršne politične funkcije, ki bi mu takšno odgovornost narekovala. Odločen je bil, da bo storil vse, kar more, da bi dvignil družbeno in politično zavest javnosti in tudi po tej poti vsaj nekoliko vplival na tedanje javno dogajanje.

V devetem podpoglavju (str. 288-345/b) pisatelj nadaljuje s svojimi vtisi o posameznih delih ZDA, ki jih je opazoval na poti

v Kalifornijo. Omeni tudi to, da je v februarju in marcu poskušal kolikor mogoče odriniti misli v zvezi z Ameriko, da bi se lažje osredotočil na probleme nove Jugoslavije. Zdaj je želel nadoknadi to zamudo. V vsakem mestu je kupoval časopise in novejšje brošure, da bi jih temeljito pregledal, ko se končno ustali na cilju.

V Kalifornijo je prispel kmalu po volitvah, torej novembra 1950. Piše samo to, da je najel majhno hišico v svojem najljubšem kraju ob obali Pacifika blizu Los Angelesa. Tu se končajo njegovi avtobiografski zapiski. Adamič ne navaja niti datumov niti krajev,¹⁴ tudi imena svojih prijateljev, ki jih je obiskal spotoma, previdno zamolči ali pa jih spremeni. Od prihoda v Kalifornijo dalje ne izvemo o njegovem privatnem življenju, gibanju in stikih skoraj ničesar. Žene ne omeni niti z besedico, njenih bratrancev, h katerim je redno hodil na večerjo, tudi ne. Iz knjige ni razvidno, ali je v najeti hišici stanoval sam ali z ženo. Tudi pogostih selitev, o katerih piše njegov brat France v svoji knjigi, Louis ne omenja. Ravno tako ne omenja niti grozilnih pisem niti incidenta, ko naj bi ga v Kaliforniji med sprehodom ob obali pretepla dva neznanca. O svojem zdravstvenem stanju, ki ga prej omeni le enkrat (ko piše o tem, da je ob izbruhu korejske vojne na zdravnikovo priporočilo prekinil pisanje rokopisa), ne piše več, morda ravno zato, ker se je prav tedaj njegovo in ženino zdravje spet poslabšalo. Zato pa zadnji del poglavja toliko bolj razkrije pisateljevo razpoloženje po prihodu na zahodno obalo, ki je bilo od dneva do dneva bolj pesimistično. Namesto osebnih vzrokov za splošno razočaranje in obup našteva pisatelj najrazličnejše depresivne momente iz javnega dogajanja v ZDA in po svetu. O pravih vzrokih Adamičeve psihične stiske spomladi 1951 torej ne izvemo ničesar, zato pa jo toliko jasneje občutimo ob branju strani, ki jih je dodal marca in aprila 1951.

¹⁴ Naslov hiše ob Kalifornijski obali, kjer je Adamič dejansko stanoval z ženo od novembra 1950 do konca junija naslednjega leta, je: 613 Ocean Drive, Manhattan Beach, CA.

Pesimistični odlomki

Celotno neobjavljeno poglavje **Igra šaha med potresom** je izredno pesimistično v primerjavi z vsemi ostalimi poglavji *Orla in korenin*, ki govorijo o Jugoslaviji. Vzroke za takšno odstopanje bomo poiskali v zaključku tega poglavja. Zdaj pa si oglejmo odlomke, ki celo v tako trpkem poglavju, kot je **Igra šaha**, izstopajo po svoji črnogledosti.

Te odlomke lahko razdelimo v tri skupine. Najprej so tu Adamičeva pričevanja o svojih krizah pri pisanju *Orla in korenin*. Kratki odstavki o tem se pojavijo že v prvem delu poglavja, zlasti pa v sedmem podpoglavju. Adamič se sprašuje, če je sploh smiselno nadaljevati knjigo, saj vse kaže, da bo nova svetovna vojna. Potem bo prepozno, da bi njegova knjiga lahko še kaj koristila, razen tega pa morda sploh ne bo nikogar več, da bi jo bral. Adamiča je leta 1950 še vedno močno obremenjeval strah pred tretjo svetovno vojno in popolnim uničenjem. Njegov urednik ni bil tako pesimističen in ga je spodbujal, naj le čimprej dokonča knjigo, saj bo njena objava ameriški družbi v korist, tudi če bo vojna.

Prvo hujšo krizo te vrste je imel Adamič spomladi 1950, približno takrat, ko je dobil prvo ustno svarilo, naj ne piše knjige, ki bi govorila v korist Titovega režima. Dotlej je pisal intenzivno, saj je od jeseni 1949 do pomladi 1950 napisal okoli tisoč strani rokopisa ter izdal tri številke svoje revije *T&T*. Potem pa je delo odložil in si vzel večmesečni »dopust«. To prvo krizo, zaradi katere je celo zbolel in se zdravil v bolnišnici, na kratko omenja v **Igri šaha**. O svoji bolezni ne govori dosti, čeprav se je pozneje izkazalo, da ni bila tako nedolžna. Kriza se je močno stopnjevala ob izbruhu korejske vojne. Novice o dogodkih na Daljnem vzhodu so pisatelju povzročale notranjo bolečino, ki se odraža v tonu njegove pripovedi.

Težko je reči, ali je v jeseni po obisku štirih neznancev, zaradi

katerega naj bi se pisatelj odločil zapustiti svojo farmo in odpotovati k ženi, prišlo do tretje Adamičeve živčne krize v tistem letu ali pa je mogoče govoriti le o naslednji stopnji že dalj časa trajajoče depresije. Gotovo pa je imela ta kriza prav nasproten učinek na njegovo pisanje kot prejšnji dve, katerih vzrokov tudi ne moremo raziskati do dna. Preutrujenost zaradi pretiranega dela, zadolženost, bolezen, grožnje, zaradi vsega tega pa toliko teže sprejemanje korejskih dogodkov, vse to so pomembni dejavniki, ki pa kljub temu verjetno ne dajejo popolnega pojasnila. Jeseni je Adamič morda ravno zaradi nove nesrečne prelomnice po prihodu v Kalifornijo znova zbral moči in zelo intenzivno nadaljeval delo.

Omahovanja in dvomi, ali bo končal knjigo ali ne, so bili izraziti spomladi 1950, pa tudi leto dni kasneje, torej spomladi 1951, ko se je njegov strah pred novo svetovno vojno že povsem pomiril, ko je imel že skoraj vse napisano, zaključno urejanje besedila pa je bilo še pred njim. Razen o grožnjah Adamič v **Igri šaha** ne piše o neposrednih vzrokih svoje stiske. Te je mogoče do neke mere izslediti v njegovi korespondenci in pa s pomočjo pričevanj njegovih zaupnejših prijateljev.

Tudi druga skupina črnogledih odlomkov je najbolj izražena v sedmem podpoglavju. Gre za citate odlomkov drugih avtorjev. Če upoštevamo pisateljevo tedanje psihično stanje, ki v času notranje- in zunanjepolitične napetosti v ZDA na začetku petdesetih let ni bilo nič izjemnega, nas ne preseneča Adamičev izbor citatov v »ameriškem« pogloblavlju. Videti je, da je pisatelj kriterij za izbiro citatov naslednji: učinkovitost odlomka v tem smislu, da v njem avtorju uspe prenesti svojo zaskrbljenost nad prihodnostjo človeštva na bralca. Eni avtorji nakazujejo nekatere možne izhode iz neobetavnega položaja in se sprašujejo, če bo človeštvo dovolj razumno, da bo prepoznalo te izhode iz krize, da bo še pravočasno ukrepalo in se izognilo socialnemu in moralnemu propadu. Drugi prikazujejo situacijo kot brezizhodno.

So pa tudi takšni, ki omenijo kako morebitno rešitev, vendar obenem močno dvomijo v njen uspeh.

Sedmo podpoglavje v **Igri šaha** zaključí avtor s citatom dveh silno pesimističnih pisem. Prvo je prejel leta 1950 od mladega znanstvenika, ki je tedaj delal v neki britanski koloniji. Mladeníč piše: »Nobenega vzroka ni za upanje. Celo znanstveniki priznavajo, da postaja človek vse manj sposoben upravljati s svojim okoljem. Človek je prezirljiv, kadar je sam, in nizkoten v množici. Menim, da ni druge možnosti kot uničenje. (...) V manj kot eni generaciji je postala resnica ostudno »znanstveno« in vsesplošno potvorjena.« (str. 230)

Drugo pismo je poslal neki Holandec iz Indonezije in ni naslovljeno na Adamiča. Zadnji del pisma govori o revščini in zaostalosti indonezijskega ljudstva. Tri stoletja kolonialne vlade, četudi naj bi bila »prosvetiteljska« in pokroviteljska, so oropala domačine njihove vitalnosti. Avtor pisma, ki je vse življenje čutil odpor proti komunizmu, se zdaj sprašuje, ali ne bi bila morda komunistična vlada edina rešitev za dežele, kakršna je Indonezija. Obenem priznava, da mu kaj takega pride na misel samo tedaj, kadar ga prevzame občutek, da si prav nihče zares ne prizadeva izboljšati razmer. (str. 233)

Tretja skupina izrazito pesimističnih odlomkov v **Igri šaha** je zbrana v devetem podpoglavju tega poglavja. Gre za kratke misli ali zgolj omembe najrazličnejših javnih dogodkov, ki jih avtor vplete v svoj »pogovor« s Pacifikom. Tu, v predzadnjem delu poglavja o Ameriki, srečamo namreč za Adamiča sicer neobičajen literarni pristop: izražanje svojih subjektivnih stališč s pomočjo monologa, preoblečenega v »dialog«, ki je prepleten z retoričnimi vprašanji in odgovori. Pisatelj se spomladi 1951 dan za dnevno sprehaja ob obali Tihega oceana in se pogovarja z njim. Že iz paginacije rokopisa je razvidno, da je Adamič vstavil večji del tega svojega »dialoga« naknadno, torej potem, ko je že končal ameriško poglavje. Med stranema 344 in 345 so namreč

dodane strani 344/a do 344/t, torej kar dvajset strani. Celoten »pogovor« z oceanom obsega osemindvajset strani, in sicer od strani 340 do 345/b. V tem delu besedila, ki je bil očitno napisan v stanju izjemne potrnosti, preskakuje pisatelj s teme na temo. Zdaj govori o obveznih prisegah zvestobe državi, zdaj o soodvisnosti med vojaškim položajem v Koreji ter borznimi vrednostmi v New Yorku in Chicagu, nato o božičnih praznikih leta 1950, ko je policija v Los Angelesu pripravila 1222 pijanih državljanov in ko se je v štiriindvajsetih urah samo na območju Los Angelesa pripetilo kar 1628 avtomobilskih nesreč. Nenadoma preskoči h generalu Eisenhowerju, ki je baje izjavil, da že devet let ni prebral nobene knjige. To ga seveda usposablja, komentira Adamič, za predsednika Univerze Columbia in za to, da brani zahodno civilizacijo.

Brez smiselne povezave začne avtor ponovno razmišljati o dejstvu, da velja za prevratnika. To ga privede do vprašanja, zakaj si v Združenih državah tako histerično in brezobzirno prizadevajo zatreti vsako kal komunizma, pri čemer je treba vedeti, da je bilo tedaj v ZDA samo dva odstotka Američanov komunistično opredeljenih. Med Francozi, poudarja pisatelj, je po ocenah petindvajset odstotkov komunistov, v Italiji pa celo trideset odstotkov. Pa vendar v teh dveh deželah še zdaleč ne pripisujejo temu pojavu tako velike nevarnosti kot v ZDA.

Naslednja tema, ob kateri izraža pisatelj močno prizadetost, je spet oboroževalna tekma. Medtem ko se mirno sprehaja ob obali in »kramlja« s Pacifikom, preizkušajo v Nevadi novo »tajno« atomsko orožje. Avtor se sprašuje, čemu vsa publiciteta o tem, če naj bi bilo orožje res tajno. Naj bi s tem prestrašili Stalina, da bo raje dvakrat premislil, preden se odloči za nov napad na »svobodni svet« ? Ali pa naj bi s tem morda v prvi vrsti ustrašovali ameriško ljudstvo in ga prisilili, da se ukloni »največji prevari v zgodovini«, pa tudi vojni v Koreji, če jo bo »potrebno« nadaljevati ali jo celo razširiti v Mandžurijo.

Pisatelj potoži svojemu mogočnemu »sogovorniku«, da je J. Edgar Hoover, šef FBI, apeliral na zdravnike širom Združenih držav, naj takoj javijo, če opazijo karkoli subverzivnega na svojih pacientih. Adamič se je odločil, da ne bo ničesar ukrenil v primeru, če se mu vname slepič. Kar naj mu počí! Nekoliko bolešno pripomni, da če je dandanes lahko zdravniška zaprisega v hipu razveljavljena, mu je prav vseeno, četudi umre na tak način.

Na naslednjih straneh (344/k-344/q) se avtor razgovori o osebnih zadevah dveh svojih znancev, ki sta pred kratkim umrli. Prvi je bil bogat trgovec z bakrom, druga pa dedinja Rockefellerjev in žena predsednika Združenja za zunanje zadeve (Foreign Affairs Association). Na robu prve strani tega odlomka je Adamičeva opomba, namenjena uredniku, ki se glasi:

Urednik: tu bi utegnili sprožiti vprašanje neokusnosti. Moje stališče je, **da vsesplošna »past«, v kateri smo, sega v naše zasebno življenje.** Čutim, da moram napraviti stvari zelo intimne, če hočem prikazati to dejstvo. L. A. (Poudarila J.Ž.)

Nato nam pripoveduje o verjetnih vzrokih tragedije prej omenjene dedinje Rockefellerjev, ki je napravila samomor in tik pred tem umorila svoji dve mali hčerki. Zasebni motivi v ozadju tragedije so pisatelju očitno povsem neznani. Vzroke za to dejanje išče v družbenopolitični atmosferi v deželi, ki naj bi usodno vplivala na na videz srečno in skladno življenje moža in žene. Ta odlomek, ki je bil očitno vstavljen v afektu, moteče deluje v celotnem kontekstu poglavja **Igra šaha med potresom.** Čeprav je vse poglavje napisano v zagonu protesta proti tedanjim razmeram v ZDA, deluje večina besedila na splošno dovolj trezno in prepričljivo. Tega pa nikakor ne moremo trditi za omenjeni odlomek, v katerem zveni Adamičev poskus povezave med političnim položajem v Ameriki in tragično smrtjo svojih dveh bogatih znancev neprepričljivo.

Adamičeva zgoraj citirana opomba na robu strani 344/k se nenavadno ujema z njegovo lastno situacijo. Tudi z omenjenima primeroma je nazorno označil predvsem svoj lastni položaj, saj je verjel, da je vzrok njegove osebne krize predvsem »vsesplošna past«, v kateri se je znašel svet in ki je z McCarthijevim političnim pritiskom v resnici segla tudi v njegovo zasebno življenje.

Povedali smo, da Adamič izbira citate avtorjev, ki najbolj prepričljivo prikazujejo stanje mednarodne napetosti in notranje krize v ZDA v letih 1950-51, pri čemer eni ponujajo določene izhode iz vedno hujših razmer, drugi pa rešitve preprosto ne vidijo. Adamič sam je kljub naraščajočemu pesimizmu po naravi nagnjen k temu, da vselej išče odgovore na svoja vprašanja. Vztrajno si prizadeva najti izhod iz krize, tako splošne družbene kot - lahko rečemo - tudi osebne. Je pravi borec, ki se je sposoben soočiti s še tako zaskrbljujočimi dejstvi, pa se kljub temu zlepa ne vda v usodo. Absurdnim situacijam, kakršnih ne manjka v nobeni družbi, najmanj pa v ameriški družbi na začetku petdesetih let, poskuša najti protiutež v spodbudnejših momentih. Ravno nasprotno pa v zanosnih poglavjih o povojni Jugoslaviji vsak svoj opis prizorov ali pojavov, ki ga najbolj navdušujejo, še v isti sapi rad vsaj rahlo spodkoplje s kakšno skeptično mislijo.

Razmerje med optimističnimi odlomki in tistimi, ki izražajo dvom ali zaskrbljenost, je v poglavjih o razmerah v novi Jugoslaviji izrazito v korist odlomkov, ki so prežeti z zaupanjem v jugoslovansko politiko suverenosti, priznanjem bogate kulturne tradicije jugoslovanskih narodov ter vero v njihovo srečnejšo prihodnost. Pri »ameriškem poglavju« se to razmerje bistveno spremeni. V **Igri šaha** prevladujejo negativna dejstva, zaskrbljujoči podatki, vsemu skupaj pa daje svoj pečat še avtorjev ogorčeni ton. V tem poglavju mnogo opazneje kot v ostalih poglavjih *Orla in korenin* vse bolj izstopata Adamič-borec in Adamič-upornik, vse manj pa Adamič-optimist, ki je s pomočjo humorja nekoč

lovil ravnotežje in ohranjal trezno glavo v zmedu sodobnega sveta. Zdaj že rahlo resignirano išče zadnje upanje za »rojstvo nove svobode« v pokončnosti majhnih dežel, kakršna je Jugoslavija, v pojavu predsednika Tita, na domačih tleh pa v demokratični tradiciji predindustrijske Amerike, ki bo po njegovem mnenju preživela med redkimi pošteni in obenem naprednimi Američani in Američankami vse makartistične nevihte in končno morda spet pripomogla k temu, da se znova zjasnijo obzorja.

In kdaj je bilo po avtorjevem mnenju nebo v Ameriki povsem jasno? Že v prvem podpoglavju dobimo vtis, da je bilo pred industrijsko revolucijo življenje Američanov lepše in bogatejše kot v modernih časih. Adamič poskuša na kar najbolj jedrnat način predstaviti idilično sliko nekdanje Amerike in jo primerja z dehumaniziranim načinom sodobnega ameriškega življenja.

V osrednjem delu tretjega podpoglavja se pisatelj osredotoči na zmerno levico v ameriški družbi in znova poudari pomembno značilnost ameriškega duha, namreč kljuvalnost, zakoreninjeno v dragoceni demokratični tradiciji nekdanje Amerike. Zaradi te značilnosti se lahko mnogi sinovi in hčere vodilnih ameriških finančnikov in industrialcev opredeljujejo levo, da bi se borili proti kapitalizmu, socialnim in rasnim krivicam in učinku industrializacije na ameriški etos, piše Adamič.

Pisatelj odkriva sledove uporniškega duha v odlomkih iz del Theodorja Parkerja (med 1840 in 1856), *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* Marka Twaina in *Who Is Loyal to America?* Henryja Steela Commagerja. (str. 81-83/a) Da bi prikazal, kako težko je celovito zajeti ameriško bistvo, citira odlomek iz pesmi *John Brown's Body* (1928) Stephen Vincenta Benéta. Da bi dopolnil splošno označbo ameriškega značaja, se dotakne še raznih člankov, študij in drugih objav v zvezi z ameriškim kapitalizmom, demokracijo in »splošno nevrozo«, ki so spet pisani z različnih zornih kotov. Zlasti dve deli, *Why a Millionaire Becomes a Communist* (*Zakaj milijonar postane komunist*,

1950) Fredericka Vanderbilt Fielda (s protikomunističnega gledišča) in *Why I Became a Socialist (Zakaj sem postal socialist, 1949)* Corlissa Lamonta¹⁵ ga privedeta do razmišljanja o motivih, zaradi katerih so mnogi bogataši in bogatašnje v ZDA postali najbolj osveščeni »prevratniki«.

Izhodi iz kriz, rešitve, upanja se Adamiču proti koncu pisanja *Orla in korenin* vedno bolj izmikajo. Pisatelj začenja dvomiti še v zadnje »rešilne bilke«, ki se jih je do nedavnega oklepala njegova vera v boljši jutri. Da je bil pred smrtjo razočaran tudi nad jugoslovanskim vodstvom, spoznamo ob pregledovanju njegove korespondence. Da pa je nemara končno izgubil celo zaupanje v »zdravo srž ameriškega duha«, vidimo prav v poglavju **Igra šaha med potresom.**

Tito in njegov pomen v svetu

Ker je Tito osrednja osebnost Adamičeve knjige, ga v »ameriškem poglavju« avtor omeni že na začetku, ko poskuša prav z njegovim primerom ovreči Marshallovo primerjavo komunistov z »jezdci na valovih«. (str. 5) Naslednjič ga omeni šele v predzadnjem podpoglavju, ko govori o spremembi javnega mnenja glede vojaškega posega Združenih narodov v Koreji, do katere je prišlo v začetku leta 1951. Tedaj naj bi večina Američanov zahtevala takojšen umik ameriške vojske iz Koreje. Približno istočasno opaža pisatelj tudi spremembe splošne atmosfere v korist Titu. Protikomunistični ameriški kongres je izglasoval znatno posojilo Jugoslaviji. Razen tega so mnogi pomembni časniki, ki so dotlej objavljali same zagrizene protititovske članke, nenadoma začeli Titu peti hvalo. Vse to je Adamičevemu do tedaj subverzivnemu protitoizmu končno utrolo pot in pisatelj je zdaj laže povedal svoje mnenje.

¹⁵ Besedilo je bilo objavljeno v *Monthly Review* leta 1949.

Tito je dobival vedno večjo podporo v ameriški vladi, v javnosti in v tisku. *The Saturday Evening Post* je objavil članek o njem z naslovom »Naš komunistični zaveznik«. Drew Parson je po obisku v Jugoslaviji zapisal, da je ta dežela »upanje sveta, če bo Tito le preživel in izbojeval zmago v vojni - hladni, mlačni ali vroči - za Strica Sama«. *The New Leader* pa je 19. februarja 1951 objavil članek, ki želi dokazati, da je Tito »ena naših najobetavnejših naložb v Evropi«. (str. 314/a, b)

Proti koncu predzadnjega podpoglavja omeni Adamič Tita tudi v odlomku, ki ga je naknadno vstavil v poglavje. Med sprehodom ob obali Pacifika se spet precej nepovezano pogovarja z valovi oceana. Meni, da se Tito zaveda, v kakšni pasti se je znašel ves svet, in da želi to kar najbolje izkoristiti v prid svoje dežele. Vendar je njegova zgodba preveč zapletena, da bi jo bilo mogoče povedati na kratko. Da bi bralec dojel pojav tako posebnega človeka ali dežele, položaj sveta, nastanek in pomen stranke, kakršna je Komunistična partija Jugoslavije, revolucijo, mora slišati vso zgodbo. Torej mora pisatelj spet sestri k začetemu delu in poskusiti na ustrezen način osvetliti pomen Tita in titoizma. (str. 344/r, s)

Deseto, tj. zadnje podpoglavje¹⁶ v **Igri šaha** deluje kot smiselna povezava med četrtem poglavjem druge knjige in predhodnimi kakor tudi sledečimi poglavji *Orla in korenin*, saj se tematika tega poglavja bistveno razlikuje od osrednje teme ostalih poglavij, ki govorijo skoraj izključno o Jugoslaviji in Titovi življenjski poti. Tako izrazito odstopanje v tematiki gotovo zahteva logično povezavo. Vprašanje pa je, če je Adamiču na teh dvaindvajsetih straneh tudi res uspelo zadostno opravičiti svojo nenavadno odločitev, da bo nenadoma prekinil zgodbo o Titovem predvojnem političnem delovanju in se vmes na široko razgovoril o svetovnem položaju ter o razmerah znotraj ZDA.

¹⁶ Zadnje podpoglavje obsega 22 tipkanih strani (345/b-363).

Očitno ima potrebo po takšni povezavi avtor v zadnjem delu »ameriškega poglavja« ves čas v mislih, vendar ga tudi tu rado zanese v stran. Celo kadar se domisli kakšnega pomembnega dejavnika medsebojne vzročne odvisnosti med obema predmetoma svoje obravnave, ga ne izoblikuje dovolj jasno v prepričljiv argument. Tako na primer vključi v svoje besedilo dolg citat iz eseja »The Church Between East and West« (»Cerkev med vzhodom in zahodom«) dr. Karla Bartha, ki je izšel leta 1949 v poletni številki londonskega *World Review* (junij-julij). Odlomek si je Adamič očitno izbral zato, ker bi ga lahko uporabil kot primerno izhodišče za nadaljnjo izpeljavo povezave med neodvisno Jugoslavijo na eni strani in gigantizmom velikih sil na drugi strani.

Barth poudarja, da sta obe supersili, Sovjetska zveza in ZDA, otroka stare Evrope, pa čeprav v različnih smislih. Oba otroka sta prerasla v velikana. Postala sta gigantska tekmeča s podobnim ciljem: vsak od njiju želi biti učitelj, zaščitnik, dobrotnik ali odkriteje rečeno gospodar njune ostarele matere Evrope, s tem pa tudi ostalega sveta. Med njunima vplivnima območjema je železna zavesa, skozi njene odprtine pa si podajata zbadljive žaljivke in stopnjujeta sovraštvo. Oba ljubita fraze, kot na primer »svobodna skupnost narodov« in »mir«. Ni pa jasno, pravi Barth, kaj neki mislita z besedo »svoboda«. (str. 346)

Namesto izčrpnjše izpeljave doda Adamič Barthovim mislim samo skop komentar, ki se glasi, da zavzema Tito pomembno mesto na meji med obema »velikanoma« tako s stališča Evrope kot tudi z nekaterih drugih zornih kotov.

Na podoben način gradi pisatelj svoje razmišljanje o tem, zakaj je Tito postal komunist. Že v objavljeni verziji *Orla in korenin* lahko preberemo Adamičevo mnenje, da bi Tito, če bi se bil v mladosti izselil v ZDA, postal industrialec. Avtor uporablja izraz »industrijski revolucionar«, kar pomeni »eden od nosilcev industrijske revolucije«. Na ta način želi približati naravo

voditeljev socialnih revolucij v nerazvitih deželah značajo nosilcev še vedno trajajoče industrijske revolucije v razvitih deželah in poudariti vpliv družbenih razmer v neki deželi na življenjske opredelitve izjemnih posameznikov.

Razmišljanje začne z izjavo profesorja Francisa O. Matthiessena iz Harvarda, ki zase ne verjame, da bi se v primeru, če bi živel v Franciji, lahko politično kako drugače opredelil kot za komunizem. Podobno je čutil pisatelj sam, ko je bil v Jugoslaviji. »Če bi ostal tam,« pravi, »bi prav gotovo hotel postati član Komunistične partije Jugoslavije, kakršno sem našel leta 1949, pri vseh njenih presenetljivih odlikah in napakah. Vendar sem v rani mladosti odšel stran in postal Američan, ne glede na to, kaj Komite za protiameriško dejavnost misli o mojem amerikanstvu. Postal sem politični maverik, v nenehnem iskanju idej in gibanj, ki bi lahko nekaj pomenila v človeškem procesu.«

Adamič znova poudari, da se je Tito želel izseliti v Ameriko, ko mu je bilo osemnajst let, vendar ni imel denarja za pot. V tistih časih, trdi pisatelj zelo poenostavljeno, so inteligentni in napredni ljudje ali odšli v ZDA ali pa postali socialisti oziroma komunisti. Tito je pač postal komunist in revolucionar in na to dejstvo je močno vplivala industrijska revolucija, ki dosega svoj vrhunec v ZDA.

Nato poskuša definirati Titov pomen v svetu. V pisateljevih očeh je Tito balkanski orel, ki si je zapletel kljun v sovjetsko korenino. V letu 1949 se je osvobodil in odletel »v nevihto«. Krila se mu počasi zdravijo, medtem pa križari nad svetom, ujetim v zahrbtno zanko, ki se počasi, nezmotljivo zožuje in napoveduje katastrofo. (str. 356)

Avtor trdi, da je po njegovem prepričanju spomladi 1951, ko zaključuje to poglavje, Tito še vedno prav tako revolucionaren kot prej. Če bi bil mnenja, da se je osrednja osebnost njegove knjige medtem spremenila in da Tito ni več domoljubni prevratnik nasproti prevladujočemu redu v ostalem svetu, se pisatelj, kot

pravi sam, ne bi trudil, da dokonča svoje delo. (str. 356) Kdor pozna Adamičevo korespondenco iz tega časa, se bo verjetno vprašal, ali ne poskuša Adamič z zgornjo trditvijo prepričati v prvi vrsti samega sebe. Nato dalje razmišlja o Titovih možnostih za uspeh.

Korenina ameriškega »svobodnega« gospodarskega sistema prodira na plan, piše Adamič, in Tito jo nemirno pogleduje. Vendar se najbrž ni bati, da bi mu ta korenina nesrečno obtičala v grlu. Prva izkušnja ga je gotovo izučila. (str. 358) In vendar že od srede leta 1950 poskuša igrati na ameriški strani nevarne igre, ki jo pisatelj imenuje »Velika past«, pri tem pa kar se da pazi, da se ne bi tudi sam ujel vanjo.

Po Titovem mnenju sta Marx in Engels v 1870-tih letih bolj razložila ameriški gospodarski sistem v letih 1950-51 kot pa »gospodin Adamič«, ko ga je obiskal leta 1949. Pisatelj se vpraša, če nima Tito morda prav. Sprašuje se tudi, kakšna bo Titova izkušnja z Ameriko in kakšna bo izkušnja ameriškega »giganta« s Titom. »Nam lahko Tito zaupa?« ugiba Adamič. »Ali ni moč, moč in še več moči naše glavno gonilo?« (str. 359/a)

Če bi leta 1950 lahko govoril s Titom, pravi pisatelj, bi mu povedal o svoji bojazni, da bi oba »velikana« v skupnem strahu pred izbruhom miru ali totalne vojne utegnili izbrati Jugoslavijo za »novo Korejo«. Ameriškemu gospodarstvu bi namreč kakšna »nova Koreja« zelo prav prišla, če bi se vojna v dejanski Koreji končala. »Kdorkoli že smo 'mi',« piše Adamič, »ali smo res v rokah direktorja pogrebnega zavoda, Johna Fosterja Dullesa? Ali bomo dopustili, da se bo človek, kakršen je ta, sporazumel z drugima dvema pogrebnikoma, Jakobom Malikom in Andrejem Gromikom, naj postane Jugoslavija 'druga Koreja'?« (str. 360)

Nato zapiše ključno vprašanje svoje knjige in ga podčrta:

Ali lahko industrijski revolucionarji Amerike stopijo skupaj s socialističnimi revolucionarji, kot je Tito?

Adamič tedaj ni vedel za nekatere tajne dogovore med jugoslovansko in ameriško vlado. Največja ironija usode njegovih prizadevanj za ameriško pomoč Jugoslaviji pa je do nedavnega zamolčano dejstvo, da se je moralo jugoslovansko vodstvo ob sklepanju tajnih kompromisov z ZDA na tihem odreči pisatelju, ki je tedaj v Ameriki veljal za politično nevarno osebo.

3. Druga knjiga, zaključno poglavje

Kot je uspelo ugotoviti nekaterim raziskovalcem Adamičevega življenja na osnovi pričevanj njegovih najožjih znancev in sodelavcev, je pisatelj do jeseni 1951 v glavnem končal svoj zadnji rokopis. Kljub temu je v zadnjih tednih pred smrtjo še vedno vsak petek oddal svoji strojepiski nove dele besedila. Žal ni znano, v katero poglavje *Orla in korenin* naj bi ti dodatni odlomki sodili - ali je šlo za zaključevanje kakšnega poglavja ali za dopolnjevanje prejšnjih.

Do danes nismo mogli najti rokopisa zaključnega poglavja knjige, ki ga omenjata urednika v predgovoru k ameriški izdaji. Črtanje tega poglavja je v njuni izjavi, kot smo videli, utemeljeno s pojasnilom, da poglavje ponavlja že prej obdelano snov in da v nobenem primeru ne bi izšlo v obliki, kakršno je zapustil avtor. Ničesar ne vemo o tem, ali je bilo poglavje neprimerno za objavo zaradi neizdelane oblike ali zaradi sporne vsebine. Niti tega ne vemo, če je Adamič utegnil napisati to poglavje do konca.

Celo profesor Henry A. Christian iz univerze Rutgers v Newarku, New Jersey, ki se je med ameriškimi adamičeslovci gotovo najbolj posvetil raziskovanju Adamičeve rokopisne zapuščine in imel dostop do marsikaterega zasebnega arhiva, je prepričan, da nikoli ni videl rokopisa tega poglavja. Naša skupna prizadevanja, da bi našli zadnji del Adamičevega rokopisa, se seveda nadaljujejo. Do tedaj, ko nam bo to mogoče uspelo, pa nimamo nobenih podatkov o tem, kako je Adamič zaključil svoje obsežno delo *Orel in korenine*. Dostop do strani, ki jih je pisatelj napisal v zadnjih tednih, bi nam morda odkril pomembna, doslej neznana dejstva - morebiti celo v zvezi z njegovo skrivnostno smrtjo.

4. Vzroki za korenito skrajšanje besedila

Bistvena ovira pri oblikovanju zaključkov o motivih pri končni redakciji rokopisa *Orel in korenine* je dejstvo, da ne vemo zagotovo, katere od posegov sta izvedla urednika Stella Adamič in Timothy Seldes in katere popravke je označil že sam avtor na zadnji delovni kopiji rokopisa. Gre namreč za to, da je skoraj na vsaki strani rokopisa, ki ga hrani Biblioteka SAZU, nekaj Adamičevih lastnoročnih popravkov s svinčnikom, ki so v izdaji največkrat upoštevani, pogosto pa tudi ignorirani. Ker pa je kopija rokopisa, ki smo jo uporabili za primerjavo, samo ena od karbonskih kopij, ki jih je imel Adamič, ne vemo, kako številne in kako odločilne popravke je morebiti označil še pozneje na kopiji rokopisa, ki sta jo uporabila urednika. Iz dosedanjih virov lahko sklepamo, da so jezikovni popravki delo urednikov. Videti je, da si dela nista delila, vsaj kar se tiče manjših popravkov. Pri vsebinskem krčenju je gotovo imela zadnjo besedo lastnica rokopisa, avtorjeva vdova; vprašanje pa je, v kolikšni meri je res odločala njena presoja oz. ali ne bi veljalo pripisati najkorenitejših posegov nasvetu ali celo navodilom založnika.

Znano je, da se je Louis Adamič med pisanjem *Orla in korenin* bolj ali manj redno posvetoval z urednikom svojega založnika. To velja za celotno obdobje pisanja rokopisa, od prvega dogovora kmalu po Adamičevi vrnitvi iz Jugoslavije pa do pisateljve smrti. Adamič je zelo dobro sodeloval z urednikom Bucklinom Monom, ki pa je zapustil Doubleday še pred začetkom končne redakcije. Z njegovim naslednikom T. Seldesom je avtor govoril le nekajkrat. Kakšno je bilo njuno skopo sodelovanje, ne vemo, saj se g. Seldes, kot sam pravi, ne spominja skoraj nobenih podrobnosti o tem.

Že v uvodu smo konkretno navedli, kaj vse sta urednika črtala iz objave. Povejmo že zdaj, da je eno najpomembnejših vprašanj v zvezi s končno redakcijo *Orla in korenin* vprašanje, zakaj je bilo iz druge knjige izpuščeno četrto, »ameriško« poglavje z naslovom **Igra šaha med potresom**. Naštejmo nekaj možnih odgovorov:

- a) ker je tako odločil Adamič pred smrtjo oz. ker je bilo urednikoma znano, da je avtor močno okleval glede tega, ali naj »ameriško poglavje«, ki po tematiki odstopa od ostalih poglavij rokopisa, objavi posebej ali naj ga vključi v knjigo o Jugoslaviji. O tem, da je okleval, ni dvoma, saj nas pisatelj sam seznanil s tem problemom v omenjenem poglavju.¹⁷ Urednika pa sta, kot smo videli, v predgovoru izjavila, da je avtor končno sklenil izločiti poglavje iz *Orla in korenin*. To je za Adamiča dokaj nenavadna odločitev. Pomisleki nas vodijo k naslednjim dvem mogočim povodom;
- b) ker je to zahteval ali predlagal založnik zaradi nesprejemljivega obsega knjige;
- c) ker je to zahteval založnik iz političnih razlogov, saj je prav v tem poglavju zajeto skoraj vse Adamičevo gradivo o aktualnih vprašanjih ameriške politike in je bil torej ta del rokopisa pred izidom knjige v ZDA ideološko najbolj sporen;
- č) da bi se Stella Adamič (ne glede na založnikovo mnenje) že vnaprej izognila nevšečnostim, ki bi verjetno sledile, če bi objavila politično provokativno poglavje;
- d) ker je prav to poglavje v rokopisu, kakršnega je zapustil Adamič, še precej neobdelano v primerjavi z ostalimi.

Vprašanje, zakaj **Igra šaha** ni bila objavljena, je pomembno iz več razlogov. Kot prvega naj omenimo, da obsega to poglavje kar eno četrtno rokopisa, ki ga hrani Biblioteka SAZU. Gre torej

¹⁷ Dokaze o tem najdemo tudi v drugih delih rokopisa v opombah, namenjenih uredniku.

za daleč najboljšežnejši izločeni del teksta. Drugi razlog za posebno pozornost je ta, da Adamič v **Igri šaha** najbolj odkrito in celovito predstavi svoje politične poglede in je zato to poglavje v mnogih pogledih ključnega pomena. In končno opozarjamo na »ameriško poglavje« tudi zato, ker sta urednika z njegovo izključitvijo bistveno okrnila temo knjige. Če rokopis obravnava poskus osamosvojitve male države sredi konteksta svetovne situacije, je v knjigi jugoslovanski problem iztrgan iz tega konteksta.

Vsi našteti možni vzroki za izločitev **Igre šaha** iz objave so zelo verjetni. Močno izražen politični aspekt pri nekaterih popravkih in pa dejstvo, da je bilo besedilo skrajšano za več kot tretjino, pa nas navaja na misel, da so bila takšna navodila založnika.

Kot je Adamič svoje delo zasnoval v rokopisu, naj bi z njim v prvi vrsti prikazal soodvisnost med dogajanja v Jugoslaviji po prelomu z Informbirojem ter svetovnimi smernicami zunanje politike in gospodarstva. Ob tem poudarja potrebo po pretoku moralnih pridobitev socialnih revolucij malih narodov, kot so jugoslovanski, in njihovih tradicionalnih vrednot v širši prostor, na drugi strani pa neizogibnost gospodarske pomoči razvitih nerazvitim, ki jo avtor prikaže kot zgodovinsko pogojeno dolžnost razvitih dežel. Jugoslavija za svoje gospodarsko preživetje potrebuje dosežke ameriške tehnologije, prometnega in tržnega razvoja, Združene države pa prav tako ne morejo etično in kulturno preživeti na dovolj visoki ravni, ne da bi spoznavale in si prisvajale socialnih pridobitev in moralnih vrednot malih narodov. Adamič te potrebe ne utemeljuje eksplicitno, vendar jo jasno prikaže v kontekstu in naj bi v končnem efektu izstopila kot osrednje sporočilo.

Drugo poglavje v drugi knjigi rokopisa, **Stara Jugoslavija 1918-1940**, je pregledno napisan povzetek jugoslovanske zgodovine med obema vojnoma, seveda s tistih zornih kotov, ki se najboljše prilagajajo osrednji tematiki *Orla in korenin* - to pa so značaj in posebnosti jugoslovanske revolucije. Poseben poudarek je tudi tu seveda na odnosu med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Že po prvem stavku nam avtor v opombi pojasni, zakaj se mu zdi potrebno vključiti to poglavje v knjigo o novi Jugoslaviji. Zgodovinski proces, katerega posledica je bila ustanovitev nove države južnih Slovanov leta 1918 in ki ga je sam povzel v knjigi *Moja rojstna dežela*, pravi Adamič, večina piscev del o novi Jugoslaviji dosledno ignorira. Zaradi tega se je razširilo mnenje, da je v Jugoslaviji prišlo do revolucije izključno zato, ker je bil Tito pač od nekdanj »Stalinovo orodje«. Prav ta domneva pa se je leta 1948 izkazala za neutemeljeno.

To je postavilo na glavo marsikatero dotedanjo interpretacijo zgodovine Jugoslavije. Vprašanje razlik med posameznimi oblikami socializma v različnih deželah je dobilo praktičen pomen šele z izbruhom odkritega konflikta med Titom in Stalinom. Uradna zgodovina Jugoslavije je morala biti tako rekoč na novo napisana, kar se v zgodovinopisju pač nenehno dogaja. Brž ko se ta veda osvobodi nekega političnega pritiska, želi revidirati večino tistega, kar je bilo dotlej povedanega - dokler ne zapade pod vpliv novih tendenc, ki opremijo zgodbo o preteklosti z novim »barvnim filtrom«.

Adamičeva »groba skica stare Jugoslavije« vsebuje manj leposlovnih elementov kot ostala poglavja *Orla in korenin*. Je prepričljivo napisan zgodovinski povzetek določenega problema, po svoji obliki primernejši za slikovito predavanje ali jedrnat poljudnoznanstven članek kot pa za eno od poglavij romanizirane pripovedi o pisateljevi vrnitvi v prenovljeno domovino ter o življenjski poti njenega voditelja.

Kot vidimo, ni bilo v ZDA v letih 1951-52 nobenega politične-

ga vzroka za črtanje tega poglavja iz *Orla in korenin*. Edini vzrok je ta, ki sta ga navedla urednika v predgovoru k ameriški izdaji: predolgo besedilo za objavo in pa ponavljanje snovi, ki je bila zajeta že v prejšnjih dveh avtorjevih delih o Jugoslaviji, zlasti v *Moji rojstni deželi*.

Poglavje **Igra šaha med potresom**, ki je najbolj »neizpiljeno« od vseh ohranjenih poglavij v rokopisu, je brez dvoma več kot koncept. Prvi del, obsegajoč nekako polovico celotnega besedila, bi bil uporaben za tisk v obliki, kakršno je zapustil Adamič, vendar bi spretna uredniška ekipa z izostrenim občutkom za Adamičevo mero lahko z določenimi posegi, zlasti pa s preišljenim krčenjem nekaterih razvlečenih pasusov, še bolj približala obliko besedila ostalim poglavjem. Adamič je tudi prvi del poglavja nameraval še spreminjati, kot je razvidno iz njegove citirane opombe. Očitno pa je, da je v prvem delu videl manj potrebe po uredniških posegih kot v drugem delu poglavja.

To je povsem razumljivo, saj drugi del bolj spominja na neurejene zapiske v dnevniku - dnevne novice in aktualna vprašanja, prepletena s pisateljevimi razmišljanji in opažanji - kot pa na besedilo, katerega sestavine so podrejene sporočilu, kot je primer v prvem delu poglavja. Če bi Adamič imel čas, o tem smo lahko prepričani, bi tudi to poglavje tematsko tako pregledno uredil in oblikovno tako poenotil, kot je ostala poglavja *Orla in korenin* (morda z izjemo precej nepovezanih odlomkov, ki si sledijo na zadnjih straneh knjige). V **Igri šaha** je namreč nekaj odlomkov, ki nehote moteče delujejo na celoto. V mislih imamo zlasti predzadnji del poglavja, kjer pisatelj nenadoma preide v povsem drugačen ton in obliko in kjer najdemo že omenjene značilnosti: avtorjev monolog, pogosto ponavljanje in zelo močno izraženo depresivno atmosfero. Ker taki izraziti oblikovni preskoki niso značilni za ostala poglavja, ki jih je utegnil Adamič dokončati, lahko sklepamo, da tudi ta del besedila ne bi ostal v takšni obliki. Podobno velja tudi za preveč razvlečene

odlomke, kakršni so v objavljeni verziji uspešno skrčeni, in pa za odlomke, ki se spuščajo v intimnejše zadeve Adamičevih znancev.

Toliko o obliki izpuščenega »ameriškega poglavja«. In zdaj k tematski primerjavi tega dela rokopisa z objavljenimi poglavji.

Besedilo četrtega poglavja v drugi knjigi rokopisa, **Igra šaha med potresom**, predstavlja ostro kritiko ameriške zunanje in notranje politike. S posebno pozornostjo obravnava vpliv vzhodnega socializma na dogajanja v Ameriki ter vpliv Združenih držav na mednarodne zadeve. Bralec se seznanja z miselnostjo povprečnega Američana, z njegovimi ideali, pogosto izkrivljenimi zaradi nesorazmernega življenjskega standarda in omejenimi zaradi pritiska enostranske kulturne in ideološke propagande, z njegovo skoraj neomejeno fizično svobodo ter zelo omejeno moralno in idejno svobodo.

Že podatek, da je delo nastajalo v času korejske vojne in avtoritete senatorja Josepha McCarthyja, zadošča za razumevanje atmosfere, ki je tedaj vladala v Združenih državah, saj gre za obdobje, ki predstavlja črn madež v zgodovini ZDA. V istem času je Jugoslavija kljub hudim ekonomskim težavam v moralnem smislu doživljala eno svojih svetlejših obdobji, zlasti kar zadeva delovni zagon in vero v boljšo prihodnost. Zato nas izid Adamičeve primerjave moralnih vrednot med ljudstvi obeh dežel v korist Jugoslavije v danem trenutku ne sme presenetiti. Pisatelj je bil leta 1949 v svoji rojstni deželi kljub vsemu le obiskovalec, medtem ko je v novi domovini preživel skoraj tri četrtine svojega življenja.

Iz tematskega pregleda **Igre šaha** lahko sklepamo, da je knjiga *Orel in korenine* z izključitvijo poglavja o Združenih državah izgubila svojo osrednjo temo, namreč primerjavo dveh povsem različnih svetov in notranjo povezanost med njima. Ker pa ravno poglavja o Ameriki avtor ni utegnil dokončno obdelati in so elementi primerjave in vzročne soodvisnosti med jugoslovansko

revolucijo ter mednarodno industrijsko revolucijo z vrhuncem v Združenih državah dokaj nedorečeni, je knjiga *Orel in korenine* verjetno učinkovitejša v obliki, kot jo poznamo. Razen tega je poglavje nekoliko predolgo, saj je v njem precej odlomkov, brez katerih bi v celoti mnogo bolje učinkovalo.

Ta pomanjkljivost pa nikakor ne zmanjšuje splošnega pomena njegove vsebine. Aktualnost tega poglavja je namreč še vedno živa. Če objavljena poglavja *Orla in korenin* danes zvenijo kot sicer zanimiv zgodovinski zapis, vendar brez neposredne aktualne vrednosti, tega ne moremo reči za **Igro šaha**. Kljub strogi časovni opredeljenosti pri komentiranju političnih dogodkov in oseb ter pri izboru citatov iz tedanjega tiska je časovna pogojenost problematike, ki jo poglavje obravnava, le navidezna. Nepravična porazdelitev izkoriščanja naravnih virov in energije v svetu, politična in gospodarska hegemonija supersil, manipulativna vloga javnih medijev, izkoriščanje domoljubnih čustev v vojne namene, razpihovanje sovraštva med narodi, splošna zloraba pojmov »narodna izdaja« in »protidržavna dejavnost« v boju za oblast ter podrejenost vprašanja vojne in miru naftnim in drugim ekonomskim interesom svetovnih supersil so glavni problemi Adamičevega neobjavljenega poglavja. Danes, triinštirideset let po nastanku rokopisa, so prav ta vprašanja še vedno med najbolj bolečimi točkami človeštva.

Kot smo videli, je bil Adamič prepričan v jalovost upanja, da bi lahko kakršenkoli program sovjetske ali ameriške elite privedel svet do miru in nove svobode. V oblast torej ni verjel, še zlasti ne zadnja leta svojega življenja. Verjel pa je v predindustrijsko ameriško tradicijo demokracije, svobode in že zdavnaj zadušeni, a nikoli povsem izkoreninjenih moralnih vrednot. Verjel je v ameriške progresivne sile prav tako, kot je verjel v tradicionalno uporniški duh malih jugoslovanskih narodov, ki so se slej ko prej vselej znali postaviti po robu vsaki reakcionarni oblasti, da bi si zagotovili boljše pogoje za preživetje in za ustvarjalnejši

razvoj. Adamič je verjel v svobodomiselnega intelektualca in še bolj v ljudske množice, v katerih ima napredna ideja pasivno podporo, in ko čas dozori, ko problem postane kritičen, tudi aktivno podporo. Upanje je torej iskal v »mostovih med ljudstvi« na vseh ravneh, predvsem pa v večji osveščenosti malega človeka o skupnih ineteresih vsega človeštva.

SKLEP

Ker smo na večino v uvodu zastavljenih vprašanj (predvsem kar zadeva rokopisne ostaline dela *Orel in korenine*, obseg najpopolnejše ohranjene rokopisne verzije, obseg uredniškega krčenja besedila, potek končne redakcije, jezikovni in vsebinski učinek uredniškega dela ter vzroke za črtanje določenih odlomkov in poglavij) odgovorili že v zaključkih ob koncu vsakega posameznega poglavja te študije, bomo v sklepu odgovorili le še na tista vprašanja, ki so jih odprla nekatera spoznanja ob vmesnih rezultatih same raziskave. Osrednje na novo odprto vprašanje je vsekakor, zakaj se je Adamič proti koncu pisanja svoje zadnje knjige o Titu in povojni Jugoslaviji pravzaprav odločil, da bo vanjo naknadno vključil še obsežno poglavje o socialnem, političnem in deloma tudi gospodarskem položaju v ZDA in v svetu, česar prvotno - sodeč po prvi verziji rokopisa in po času nastanka tega pozneje vrinjenega poglavja - sploh ni nameraval.

Ko se je pisatelj januarja 1949 odpravil na svoj drugi obisk Evrope in hkrati svoje rojstne dežele, je upal, da bo lahko med potovanjem predvsem dopolnil svoje gradivo za roman "Vzgoja Michaela Novaka", ki ga je že več let načrtoval in za katerega je od založbe Doubleday prejel znaten predujem, da si je z njim lahko financiral pot. Vendar so ga razgibani dogodki v Jugoslaviji po njenem sporu z Informburojem prepričali, da bi bilo trenutno pomembnejše od zasnovanega romana prepričljivo napisano delo o politični osamosvojitvi Jugoslavije, v čemer je Adamič videl mednarodno novost v političnem razmišljanju in praktičnem ravnanju majhne države na strateško pomembnem stičišču

vplivov obeh tedanjih svetovnih supersil. Prav zato je že v času svojega osemmesečnega obiska v Jugoslaviji posvetil vso energijo zbiranju gradiva za novo knjigo in pisanju zapiskov o svojih vtisih med bivanjem v tej deželi. Ko se je jeseni 1949 vrnil v ZDA, je najprej pospešeno nadaljeval s pisanjem knjige po načrtu, kot si ga je bil zamislil v začetku leta. Da bi se izognil vsakršnim oviram pri delu, se je v prvih osmih mesecih po vrnitvi docela izoliral od okolja, se odpovedal vsem družabnostim, obiskom, predavanjem, korespondenci ipd.

Razumljivo je, da v tem času ni mogel biti povsem na tekočem glede notranje- in zunanjepolitičnega položaja ter tedanjega razvoja javnih dogodkov v ZDA. Do pomladi 1950 je napisal večino poglavij o Jugoslaviji in Titu, čeravno šele v obliki prve (krajše) verzije rokopisa. Ker pa je bil kmalu nato - že zaradi zdravstvenih posledic spričo osebnih groženj nekaterih političnih nasprotnikov, češ da bo zanj varneje, če ne objavi svoje knjige o Titu - prisiljen k nekajmesečni prekinitvi dela, je ta čas namenil intenzivnemu spremljanju aktualnih dogodkov v ZDA in na tujem. V ta namen je prebil večino dni v raznih knjižnicah (največ v princetonski univerzitetni knjižnici), da bi pregledal čim več dosegljivih domačih ter mednarodnih časopisov in revij.

Do jeseni 1950 je končal tako rekoč vsa poglavja o Jugoslaviji, tokrat v obliki končne (druge) verzije rokopisa. Zdaj je moral zaradi še resnejših novih groženj odpotovati na zahodno ameriško obalo k ženi, spotoma pa je zasledoval aktualne dogodke v najrazličnejših lokalnih časopisih ter razpravljal o njih s številnimi prijatelji in znanci, ki jih je obiskal na poti. Pri tem mu je kmalu postalo jasno, da je položaj v ZDA pred nedavnim postal še bolj dramatičen od dogodkov v tedanji Jugoslaviji. Seveda je začel problem, ki se je sedaj pojavil v ospredju ameriškega javnega življenja, kot ob vsaki podobni priložnosti dotlej tudi tokrat nemudoma raziskovati in si o njem delati izčrpne zapiske. Knjige o Jugoslaviji do tedaj še ni niti dokončno uredil niti oddal

založniku, politično vzdušje v Ameriki pa je bilo preveč napeto, da bi si upal kar takoj objaviti v kakšni reviji (kot je sprva name-raval) svoje najnovejše besedilo o Trumanovem izrabljanju polo-žaja v zvezi s korejsko vojno, o McCarthyjevem izpodkopavanju skoraj dvestoletne in na videz neomajne ameriške demokracije ter o tem, kako imata ameriška in sovjetska vojna industrija v svojih rokah tako rekoč vse niti svetovnega političnega in gospo-darskega razvoja.

V takšnih okoliščinah se mu je nepričakovana odločitev jugoslovanskega vodstva, da odpove svojo lojalnost dotedanjim političnim partnerjem in pokroviteljem, zazdela tem bolj pomenljiva. Prav v samostojnem razmišljanju vsake še tako šibke države je Adamič tedaj videl edino možnost za izhod iz "Velike pasti", kot v rokopisu pogosto imenuje sodobno svetovno politično krizo, v katero sta obe supersili s taktiko stopnjevanja napetosti med blokoma ujeli ves ostali svet. Zato se je odločil, da bo v knjigi združil obe temi, aktualni položaj v Jugoslaviji ter notranje razmere in mednarodni vpliv ZDA.

Osnovna tema knjige *Orel in korenine*, kot je bila naposled zasnovana v rokopisu, je torej "definicija" sodobne Amerike na eni strani ter precej prepotenciran prikaz mednarodnega pomena Tita in jugoslovanske politične osamosvojitve na drugi strani. Ker pa je pisatelj v zadnjem letu življenja - deloma na osnovi negativnih opažanj iz leta 1949, ki jih v knjigi večinoma zamolči, deloma pa zaradi nekaterih novih potez jugoslovanskega vodstva - začel vse bolj dvomiti tudi v Tita in njegovo politiko, se je končno znašel v zagati. Za Adamiča je bilo namreč vselej še posebej bistveno, da je stoodstotno verjel v tisto, kar je v svojih delih zagovarjal. Od tod njegove resne ustvarjalne krize med pisanjem *Orla in korenin*. Da bi bila njegova notranja trdnost, izhajajoča iz zavesti, da je v resnici še vedno docela neodvisen pisatelj, še bolj omajana, je bil vpričo hude finančne stiske v zadnjih dveh letih življenja prisiljen sprejeti določeno denarno

pomoč iz Jugoslavije. To dejstvo ga je očitno mnogo bolj moralno obremenjevalo, kot smo doslej slutili.

Če je jugoslovansko pomoč res prejel v obliki denarja, ki so ga po njegovi smrti našli v skritem sefu v steni njegove hiše (da je to jugoslovanski denar, trdi Vladimir Dedijer¹), potem se z njim praktično ni okoristil, čeprav je bil takrat v precejšnjih dolgovih. Očitno je bilo za Adamiča zelo pomembno, da ostane ta znesek nedotaknjen. Vemo namreč, da se je pisatelj raje še naprej zadolževal pri svojih prijateljih in znancih, kot pa da bi uporabil denar iz svojega sefa. Dedijerjeva predpostavka, da je Adamič nameraval ta denar (potem, ko so začeli naraščati njegovi dvomi o pravičnosti in preudarnosti jugoslovanske politike) Jugoslaviji vrniti, torej ni povsem neverjetna.² Seveda pa je vsako sklepanje v tem primeru lahko le hipotetično, saj ne obstoje nikakršni dokazi, s katerimi bi bilo mogoče predpostavko bodisi potrditi ali ovreči.

Adamičeva najresnejša oklevanja glede nadaljnega smisla pisanja *Orla in korenin* so izpovedana prav v neobjavljenem poglavju **Igra šaha med potresom**. Šele ob branju teh odlomkov se zavemo, kako uničujoče je bilo za pisatelja njegovo nenehno soočevanje z vedno znova se porajajočim osnovnim vprašanjem, ali je sploh še smiselno dokončati knjigo ali ne. Če vemo, da je vsa ostala poglavja *Orla in korenin* končal do jeseni 1950, ko je pisal še v neposrednem valu zanosa med in takoj po svojem obisku rojstne dežele, neobjavljeno poglavje **Igra šaha med potresom** pa je kot zadnje začel pisati šele proti koncu leta 1950, spoznamo, kako se je stopnjevala Adamičeva skepsa do lastnega dela.

Vse več postopno se odkrivajočih dejavnikov kaže na to, da je bil Adamič žrtev svoje načelnosti v skrajno nenaklonjenih okoliščinah. Njegova globoka zagrenjenost ob očitkih Mc-

¹ J. Žitnik, *Intervjuji*, intervju z Vladimirjem Dedijerjem, str. 57-58.

² *Ibidem*.

Carthyjevih privržencev, češ da deluje proti svoji drugi domovini, ki jo je v resnici ljubil in ji posvetil tako rekoč vse svoje življenje, je popolnoma razumljiva. Podobno razočaranje in zagrenjenost je občutila večina McCarthyjevih osumljencev, saj je ta politik s svojo sistematično organizirano dejavnostjo oblatil ali docela onemogočil mnoge najzavednejše Američane. Glede na takšne okoliščine se ne moremo čuditi, da se je Adamič v zadnjih letih pred svojo še vedno nepojasnjeno nasilno smrtjo počutil življenjsko ogroženega, kar dokazujejo njegova korespondenca z Jankom Rogljem³, pisma njegovega prijatelja Shaemasa O'Sheela Mariji Vilfan⁴, pričevanja Jožeta Smoleta, zakoncev Vilfan, Vere Bebler in Nade Zore⁵ ter dejstvo, da se je pisatelj zadnje mesece pred smrtjo skrival v nekem hotelu v New Yorku.

Naj je šlo v Adamičevem primeru za samomor (kot se glasi uradna verzija policijskega poročila o njegovi smrti) ali skrbno prikrit politični umor, vsekakor sta pisanje knjige *Orel in korenine* ter objava tedaj nevarnih Adamičevih člankov v zadnjih letnikih revije *T & T: Trends & Tides* in drugih ameriških časopisih osnovna problema, iz katerih izhajajo praktično vsi sekundarni vzroki pisateljeve smrti. Kot pa smo že poudarili, je bil Adamič le ena od žrtev političnega pritiska, kakršen lahko privede neprilagojenega, svojim načelom zvestega posameznika v brezizhoden položaj, povezan z različnimi osebnimi stiskami.

Osnovni podatki o tem, kateri pisateljevi ideološki koncepti so bili v letih 1950-51 pravzaprav politično najbolj sporni in zanj tudi usodni, so razvidni prav iz neobjavljene rokopisne različice Adamičeve knjige *Orel in korenine*. V nedemokratskem vzdušju tedanjih Združenih držav, ki se je nadaljevalo tudi v letih 1951-52, ko sta Stella Adamič in Timothy Seldes opravljala

³ Arhiv Republike Slovenije, fond Janko Rogelj, škatle 1-4.

⁴ Zasebni arhiv Marije Vilfan.

⁵ Prim. J. Žitnik, *Intervjuji*, pogovori z zgoraj omenjenimi osebami.

zaključno redakcijo Adamičeve zadnje knjige, je torej razumljivo, da sta iz dela črtala poglavje **Igra šaha med potresom**. Ta del rokopisa namreč še danes predstavlja eno najbogateje dokumentiranih socialnokritičnih del z omenjeno tematiko, predvsem pa tudi eno najodločnejših doslej znanih ameriških protivojnih in protimakartističnih besedil iz tega obdobja. Prav zato je tem bolj nenavadno, da poglavje niti v ZDA niti v Sloveniji še do danes ni zbudilo zanimanja ustreznega urednika in založnika, saj bi si - ob določeni meri preudarne predelave - vsekakor zaslužilo objavo.

LITERATURA

Ker je obsežen seznam uporabljene literature v okviru širše raziskave, katere manjši del je pričujoča študija, objavljen že v prvih dveh avtoričinih monografijah o Louisu Adamiču, je tokrat naveden le najožji seznam tu citiranih del. Osnovna vira pri tej študiji pa sta seveda Adamičev rokopis knjige *Orel in korenine* ter v ZDA objavljena verzija tega dela.

- Adamič, France, *Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča*, Ljubljana: Prešernova družba, 1983.
- Adamic, Louis, prev., *Yerney's Justice. By Ivan Cankar*, New York: Vanguard Press, 1926.
- , *Robinson Jeffers: A Portrait*, Seattle: University of Washington Book Store, 1929.
- , *Dynamite: The Story of Class Violence in America*, New York: Viking, 1931.
- , *Laughing in the Jungle: The Authobiography of an Immigrant in America*, New York in London: Harper, 1932.
- , *Kriza v Ameriki*, prev. Anton Debeljak, Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1932.
- , *The Native's Return: An American Immigrant Visits Yugoslavia and Discovers His Old Country*, New York in London: Harper, 1934.
- , prev., *Struggle*, by "a young Communist", Los Angeles: Arthur Whipple, 1934.
- , *Grandsons: A Story of American Lives*, New York in London: Harper, 1935.

- , *Lucas, King of the Balucas*, Los Angeles: Arthur Whipple, 1935.
- , *Cradle of Life: The Story of One Man's Beginnings*, New York in London: Harper, 1936.
- , *The House in Antigua: A Restoration*, New York in London: Harper, 1937.
- , *My America: 1928-1938*, New York in London: Harper, 1938.
- , *From Many Lands*, New York in London: Harper, 1940.
- , *Two-Way Passage*, New York in London: Harper, 1941.
- , *What's Your Name?*, New York in London: Harper, 1942.
- , *My Native Land*, New York in London: Harper, 1943.
- , *A Nation of Nations*, New York in London: Harper, 1945.
- , *Dinner at the White House*, New York in London: Harper, 1946.
- , ur., *The Peoples of America Series*, Philadelphia: Lippincott, 1947-1950.
- , *Iz dveh domovin: Izjave - reportaže - slovstvo*, Maribor: Založba Obzorja, 1951.
- , *The Eagle and the Roots*, ur. Stella Adamic in Timothy Seldes, New York: Doubleday, 1952.
- , *Orel in korenine*, prevedla Mira Mihelič, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; 2. izd., Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981.
- Christian, Henry A., *Louis Adamic: A Checklist*, Kent, Ohio: The Kent State University Press, 1971.
- Jurak, Mirko, "The Relationship Between Fictional and Non-fictional Elements in Adamic's Autobiographical Novels", *Louis Adamič: Simpozij = Symposium*, ur. Janez Stanonik, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1981, str. 125-136.
- Klemenčič, Matjaž, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor: Obzorja, 1987.

- “Louis Adamič o življenju maršala Tita. Iz poslednje Adamičeve knjige ‘Orel in korenine’”, *Ljubljanski dnevnik*, 17. maj - 9. junij 1952, str. 2.
- Petrič, Jerneja, “Louis Adamic in the afterwar period: the tradition of literary journalism”, *Cross-Cultural Studies. American, Canadian and European Literatures: 1945-1985*, ur. Mirko Jurak, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988, str. 409-412.
- Poniž, Denis, “O knjigi in njeni usodi. Louis Adamič: Orel in korenine”, *Zbornik občine Grosuplje*, III (1971), str. 183-185.
- Žitnik, Janja, *Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine. Analiza končne redakcije*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, 1988, 240 str. in 15 str. bibliografije.
- , *Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja*, doktorsko delo, Univerza v Ljubljani, 1992, 382 str., s priložo *Intervjuji z nekaterimi Adamičevimi sodobniki*, 204 str.
- , *Louis Adamič in sodobniki: 1948-1951*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 1992.
- , *Pero in politika. Zadnja leta Louisa Adamiča*, Ljubljana: Slovenska matica, 1993.

STROKOVNI IN POLJUDNI ČLANKI O LOUISU ADAMIČU
V SLOVENSKEM TISKU 1946-1988, KI NISO VKLJUČENI
V DOSLEJ OBJAVLJENE BIBLIOGRAFIJE

- Adamič, France, “Spominski muzej Louisa Adamiča v Praporčah”, *Zbornik občine Grosuplje*, I (1969), str. 175-177.
- Borko, Božidar, “Prispevek k biografiji Louisa Adamiča”, *Naši razgledi*, XIII (1964), št. 4 (22.2.), str. 79.

- Christian, Henry A., "Gradivo o Louisu Adamiču", *Naši razgledi*, XX (1971), št. 24 (24.12.), str. 742.
- , "Ponovno predstavljamo Louisa Adamiča", *Zbornik občine Grosuplje*, V (1973), str. 273-274.
- , "Iz dveh domovin do enega sveta. Louis Adamič išče enotnost", *Naši razgledi*, XXIV (1976), št. 24 (26.12.), str. 654-656; *Zbornik občine Grosuplje*, VIII (1976), str. 99-105.
- , "A common man with uncommon traits and talent lived", *Slovenski koledar*, 1987, str. 230-234.
- Gradišnik, Janez, "Louis Adamič", *Novi svet*, VI (1951), št. 10, str. 945-948.
- Grill, Vatroslav, "Spomini na Louisa Adamiča. Ob otvoritvi po slovenskem ameriškem pisatelju imenovane osnovne šole v Grosupljem dne 3. septembra 1971", *Zbornik občine Grosuplje*, IV (1972), str. 237-244.
- , "Louis Adamič in njegovo delo. Ob 25-letnici smrti", *Slovenski koledar*, 1977, str. 256-269.
- Grün, Herbert, "Širina in globina. Marginalije k literaturi Louisa Adamiča", *Beseda*, I (1951-52), št. 5, str. 213-218.
- Hafner, Gema, "Srečanje z Louisom Adamičem", *Nova obzorja*, XV (1962), št. 1-2, str. 63-65.
- Klopčič, Mile, "Naš prijatelj Louis Adamič", *Obzornik*, VI (1951), št. 9, str. 518-521.
- , "Beležka o Louisu Adamiču", *Naši razgledi*, XXV (1976), št. 19 (8.10.), str. 503.
- Krasna, Ana Praček, "Spomin na Louisa Adamiča", *Zbornik občine Grosuplje*, IX (1977), str. 239-249.
- Krašovec, Stane, "Louis Adamič pri delu. Nekaj spominov", *Zbornik občine Grosuplje*, XV (1988), str. 119-122.
- Kristan, Cvetko, "Louis Adamič med drugo svetovno vojno za staro domovino", *Tovariš*, VIII (1952), št. 52, str. 1111-1112.

- , “Kaj obsega Adamičeva književna zapuščina?”, *Naši razgledi*, III (1954), št. 15 (7.8.), str. 18.
- Kuhel, Mirko G., “Louis Adamič - veliki človek, veliki Slovenec”, *Slovenski izseljenski koledar*, 1954, str. 80-87.
- , “Adamič je postal pravi partizan že pred vojno”, *Rodna gruda*, VIII (1961), št. 9, str. 198-199.
- Kurent, Tine, “Vedno večje zanimanje za Adamičevo delo v Ameriki”, *Zbornik občine Grosuplje*, III (1971), str. 185-186.
- Lesar, Ladislav, “Vizionar in popotnik”, *Dolenjski list*, XXVII (1976), št. 38 (16.9.), str. 12.
- , “Misel na samomor je nesmisel! Ob 25-letnici še nepojasnjene smrti ameriškega pisatelja slovenskega rodu Louisa Adamiča”, *Dnevnik*, XXV (1976), št. 242 (5.11.), str. 7.
- Maštruko, Tomo, “Ob 25- obletnici smrti Louisa Adamiča”, *Zbornik občine Grosuplje*, VIII (1976), str. 107-120.
- (Mihelič) Puc, Mira, “Pisatelj Louis Adamič zopet v domovini”, *Slovenski poročevalec*, X (1949), št. 17 (21.1.); *Tovariš*, V (1949), št. 4, str. 77.
- , “Louis Adamič in Amerika”, *Novi svet*, IV (1949), št. 4, str. 381-389.
- , “Kako vam je ime? Lojze Adamič - Louis Adamic”, *Novi svet*, IV (1949), št. 11, str. 1088-1090.
- Mihelič, Mira, “Ob desetletnici smrti Louisa Adamiča”, *Delo*, III (1961), št. 241, str. 9.
- , “Spominjajmo se Louisa Adamiča”, *Slovenski izseljenski koledar*, 1962, str. 160-162.
- , “Podoba Louisa Adamiča”, *Zbornik občine grosuplje*, III (1971), str. 169-175.
- Novak, Jernej, “Amerika širino, Slovenija mu je dala globino. Danes poteka petindvajset let od smrti Louisa Adamiča (1898-1951)”, *Dnevnik*, XXXV (1976), št. 241 (4.9.), str. 5.

- Orahovac, Sait, "Ni se dal podkupiti. Kako je znani ameriški pisatelj jugoslovanskega porekla Louis Adamič zbiral podatke za svojo knjigo 'Diktatura v Jugoslaviji'", *Komunist*, XXIV (1966), št. 38 (23.9.), str. 14.
- Petrič, Jerneja, "Obujen spomin na velikega rojaka. Simpozij o Louisu Adamiču", *Rodna gruda*, XXIV (1977), št. 9, str. 37.
- Pirkovič, Ivo, "Louis Adamič, neimenovani poslanik Jugoslavije", *TT*, IV (1956), št. 32 (16.8.), str. 5.
- Pogačnik, Bogdan, Božidar Jakac, "Orel in korenine. Pogovor ob 25-letnici smrti ameriškega pisatelja slovenskega rodu Louisa Adamiča", *Delo*, XVIII (1976), št. 204 (1.9.), str. 5.
- Pogačnik, Bogdan, Janko Rogelj, "Narod narodov ... Kaj je o pokojnem pisatelju Louisu Adamiču pripovedoval danes tudi že pokojni ameriški Slovenec J. Rogelj", *Delo*, XVIII (1976), št. 205 (2.9.), str. 5.
- Pogačnik, Bogdan, Vladimir Dedijer, "Smeh (krik) v džungli. Ob 25-letnici smrti Louisa Adamiča. Pogovor v Šiparu", *Delo*, XVIII (1976), št. 207 (4.9.), str. 24.
- Pogačnik, Bogdan, "'Lepa je ta zemlja.' V Grosupljem vse pripravljeno za spominsko slovesnost ob petindvajsetletnici smrti našega velikega rojaka Louisa Adamiča", *Delo*, XVIII (1976), št. 223 (23.9.), str. 6.
- , "Američan slovenskega rodu. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča", *Delo*, 9. 4. 1981, str. 13.
- , "Vsaka njegova knjiga je bila akcija. Ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča", *Delo*, 19. 9. 1981, str. 26.
- , "Janezek iz Dražgoš. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča", *Delo*, 6. 11. 1981, str. 3.
- Rogelj, Janko N., "Spominska ustanova Louisa Adamiča", *Slovenski izseljenski koledar*, 1959, str. 112-114.
- , "Zadnja knjiga Louisa Adamiča. Ob desetletnici smrti",

- Naši razgledi*, X (1961), št. 17 (9.9.), str. 412-413.
- , “Spominska ustanova Louisa Adamiča v Clevelandu (Louis Adamic Memorial Foundation)”, *Zbornik občine Grosuplje*, II (1970), str. 195-197.
- Rudolf, Branko, “Louis Adamič”, *Obzornik*, VI (1951), št. 9, str. 513-518.
- , “Spominu Louisa Adamiča”, *Nova obzorja*, IV (1951), št. 10, str. 567-571.
- Seliškar, Tone, “Louis Adamič (1899-1951). Besede ob odkritju spomenika L. Adamiču, Grosuplje, 8. VIII. 1956”, *Slovenski izseljenski koledar*, 1957, str. 58-63.
- , “V spomin Louisu Adamiču”, *Borec*, XIII (1961), št. 10, str. 553-555.
- Tomšič, Janez, “Adamičeva dela o Jugoslaviji”, *Zbornik občine Grosuplje*, IX (1977), str. 251-271.
- , “Louis Adamič in Slovensko Primorje”, *Primorska srečanja*, 1977, št. 3, str. 12-16.
- , “Louis Adamič, prvi častni član Kluba jugoslovanskih pomorščakov v ZDA med NOB. Portret”, *Informator* (Splošna plovba), VIII (1977), št. 2, str. 26-28.
- Vigle, Jagoda, “Mama - osrčje naše družine. France Adamič pripoveduje o slavnem bratu Louisu Adamiču”, *Rodna gruda*, XXVIII (1981), št. 6, str. 16-17.
- Zadravec, Franc, “Pogovor z Jušem Kozakom”, *Naši razgledi*, XIII (1964), št. 24 (26.12.), str. 477-478.
- Zorec, Črtomir, “Obletnica smrti pisatelja Louisa Adamiča”, *Glas*, XXIX (1976), št. 76 (28.9.), str. 6.
- Željeznov, Dušan, “Bil je iskalec resnice. Ob 25-letnici smrti Louisa Adamiča”, *Primorski Dnevnik*, XXXII (1976), št. 206 (5.9.), str. 5.
- Župančič, Jože, “Minilo je že 15 let po tragični smrti Louisa Adamiča, vprašanje pa je še vedno: ali je bil samomor ali umor?”, *TT*, XIV (1966), št. 21 (30.5.), str. 6-7.

THE EAGLE AND THE ROOTS BETWEEN “POLISHING UP” AND CENSORSHIP

Summary

This book contains a somewhat abridged and modified version of the central part of the study entitled *Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine: Analiza končne redakcije* (The Genesis of Adamic's book *The Eagle and the Roots: The Analysis of the Final Editing*). The study was conducted in 1985-1988 under the supervision of the Academy member Professor Janez Stanonik and Professor Dušan Nečak, and was the author's Master's thesis at the Department of Germanic Languages and Literatures, Faculty of Arts, Ljubljana University. It was submitted in 1988 and successfully defended in April 1989. Even though some conclusions from this study were included as a short summary in the monograph by the same author entitled *Pero in politika: Zadnja leta Louisa Adamiča* (The Pen and the Politics: The Last Years of Louis Adamic), published in 1993, the supervisors and critics were of the opinion that because of the wider implications and continuing significance of the issues related to Adamic's last work *The Eagle and the Roots*, the principal part of the work should be published in its entirety along with the results obtained through subsequent research of the topic dealt with in the book.

It is unquestionably true that Slovenes living in Slovenia know much more about Louis Adamic (1898-1951) than about most other expatriate Slovene writers. Yet many facts about the life of this successful and self-educated writer, who caused quite a stir in his time, still remain in darkness. In addition to some vague pieces of information relating to the period from 1916 to 1923, which Adamic spent in the US army, most other unanswered

questions concern the last stages of his life, or, to be more precise, the period from September 1949 to September 1951. This is the period running from the writer's return to the States after his second visit to Yugoslavia up to his mysterious death on his home estate near Milford, New Jersey on September 4 1951. Throughout his chiefly dynamic but also rather dramatic life, this was in many respects the most problematic period for the writer.

Lojze Adamic, the son of a well-off farmer, left his birthplace of Blato near Grosuplje and moved to the US towards the end of 1913 at the age of fifteen. He had a number of steady and occasional jobs (his last post was that of journalist in California), had two terms of service in the US army, spent ten years educating himself and perfecting his command of the English language and made numerous journeys around the US. During the period from 1926 to 1951, the following important works by Adamic were published (in addition to more than 500 articles and 60 other texts such as brochures, pamphlets, forewords to various publications): the English translation of Ivan Cankar's *Hlapec Jernej*; a monograph about the American poet Robinson Jeffers; a book dealing with the workers' movement in the US entitled *Dynamite*; an autobiography *Laughing in the Jungle*; a collection of articles and essays *Kriza v Ameriki* (The Crisis in America); the bestselling novel *The Native's Return*; the political brochure *Struggle*, which provoked a wide response; the novel *Grandsons*; the short story *Lucas, King of the Balucas*; the novel *Cradle of Life*; and works that included *The House in Antigua*, *My America*, *From Many Lands*, *Two-Way Passage*, *What's Your Name?*, *My Native Land*, *A Nation of Nations*, *Dinner at the White House* and *Iz dveh domovin* (From Two Homelands). His last work, the novel *The Eagle and the Roots*, was written in the years 1949-51 and published after his death.

Some of Adamic's works met with a wide public reaction

and even many of the present-day experts in the literature of American immigrant ethnic groups are familiar with his opus. The writer used to receive hundreds (and sometimes even thousands) of letters from his readers. An especially large response was created by *The Native's Return*, which was chosen as Book of the Month in February 1934 and presented to President Roosevelt by the board of writers as one of the best American books of the previous four years. Furthermore, Adamic's *Dynamite* became compulsory reading in some American high schools, while *The Native's Return* was distributed among American soldiers leaving for the battlegrounds of south-east Europe so that they could get at least a basic knowledge of the social, political and ethnic background of the countries receiving US military support. Adamic's book, *From Many Lands* won the Anisfield Award for the best work in 1940 dealing with inter-ethnic relationships in contemporary times. Adamic, however, became most firmly inscribed in the annals of American ethnic studies with *The Peoples of America Series*, the collection of books whose chief editor he was from 1947-50.

From the beginning of the thirties, Adamic made his living as a freelance writer and publicist. He received many awards and grants and his publishers undoubtedly had confidence in him. Upon the publishing of one book he usually received an advance for the next. Moreover, his publishers organized his several month-long lecture tours around the US, which represented an important additional source of income for the writer.

Later on (from 1942), in addition to the grants, awards, sponsorships and royalties, the writer's main source of income was the journal of which he was publisher and chief editor. Over the years it was published under various titles: from January 1942 to September 1943, *In Re: Two-Way Passage*; from October 1943 to December 1944, *War and Post-War*; from January to March 1945, *Today & Tomorrow*; and from May 1945 to May

1950, *T & T: Trends & Tides*. In 1950 the business got into debt which, along with the shortage of time caused by the writing of *The Eagle and the Roots*, forced Adamic to discontinue the journal.

The Eagle and the Roots is a book about Yugoslavia after the conflict with the Cominform between 1948-1949 and the life of Josip Broz Tito. The book was published by Doubleday & Co. of New York on May 22 1952, nine months after the writer's death. The final editing of the book was performed by the writer's widow Stella Adamic and by Timothy Seldes, the editor at Doubleday at that time. In the foreword to the aforementioned and (for the time being) only American edition of the book, the editors state that one third of the original manuscript was left out in accordance with the author's guidelines, or on the basis of criteria which the editors were convinced Adamic himself would have applied.

The detailed analysis of the form and the subject matter of the editorial changes to Adamic's manuscript, which were made during the final editing of *The Eagle and the Roots*, should provide answers to the following oft-posed questions:

- 1) Had the editors abridged the manuscript by one third only or was the abridgment more extensive (as could be assumed on even a superficial survey of extensive unpublished parts of the script)?
- 2) How many pages did the original manuscript comprise and was the longest version of the manuscript completely preserved? If this is not the case, then the following question is raised:
- 3) Which of the surviving versions of the manuscript is most complete and which contains the last editing notes by the author?
- 4) Was the final editing a consistent process throughout the book, which would mean that it was performed mainly by one per-

son (very likely Stella Adamic, as we know that she devoted much time to this work), or do some of the obvious deviations in the style of editing not indicate that the work was divided between the two editors?

- 5) How did editing affect Adamic's work in linguistic respects?
- 6) How did abridgment affect the subject matter of the book taken as a whole?
- 7) Do the subjects of the parts left out actually indicate that politics dictated the work of the editors and imposed such an extensive abridgment of the text?
- 8) Had the general quality of the work *The Eagle and the Roots* been improved with the editing and in what sense?

Answers to most of these questions could be provided only through a consistent recording of all editorial changes in the text. These were established on the basis of the comparison between the American edition and the original text, the one contained in the most complete version of the manuscript now held by the Slovene Academy of Sciences and Arts in Ljubljana. The Ljubljana copy contains all chapters of the second version of the manuscript save for the last two, making 1733 pages in all. It is the most complete of all recorded copies of the second, i.e. the author's last, typewritten version.

A comparison of the two sources showed that the editors abridged the text, not by one-third but by two-fifths. The original manuscript, of which the last two chapters did not survive, had comprised, by all accounts, well over 2000 pages in total. Apart from the abridgments mentioned above, the editors made 3009 corrections to the first 400 pages of the published version. The final editing of the text in general is more or less consistent throughout the book, which indicates that the work was done by Stella Adamic in close cooperation with the co-editor and with occasional consultation with the publisher.

The analysis of the editorial changes reveals the three fundamental objectives of the editors:

- 1) to abridge the text according to the publisher's instructions as much as possible so as to achieve thematic coherence and consequently make it read coherently. This necessitated the cutting of chapters that deviated in terms of subject matter from the body of the text and the omission of the notes that interrupt the flow of narrative and drift away from the central theme;
- 2) to eliminate all elements that they found distracting: repetitions, long-winded passages, excessive detail, black-and-white depictions, insinuations and unverified assumptions, sentimental or pathetic passages and colloquialisms;
- 3) to leave out all parts that would be dangerous to publish in the tense atmosphere of the US domestic political scene at that time.

The editorial changes altered the linguistic and stylistic dimensions of the text in the following ways: the vocabulary in the published version is somewhat more formal than in the manuscript and the author's slightly unusual punctuation is replaced by the more formal system of punctuation. The narrative in the published version is more condensed than that of the manuscript. Yet, by leaving out specific passages and sentences, the editors evidently undermined the multi-faceted nature of the central metaphor.

Mistakes in spelling and grammar were relatively few in *The Eagle and the Roots* manuscript. This unquestionably shows that Adamic had a very good command of the English language. His knowledge of other world languages, on the other hand, was less competent, since all spelling corrections of foreign terms are justified and rather frequent.

In contrast to the discreet effects that the editing had on style and other linguistic elements, the impact on the subject matter is

much more evident. There are important differences in this regard between the published version and the manuscript, some of them being of even crucial importance for the book taken as a whole.

As to the contraction of the subject matter, we were able to identify the following reasons for such a radical shortening: the excessive length of the manuscript, too wide a selection of themes, political censorship and the wish of certain persons that they, as well as certain events connected with them, should not be mentioned in the book. All these reasons become quite clear on reading the unpublished parts of the manuscript. The cutting of the passages about certain persons (e.g. Miha Marinko, Vladimir Bakarić, Milentije Popović etc.) or events (e.g. Dedijer's "deer hunting") was obviously induced by interventions from Yugoslavia. Fortunately, these topics were marginal and were not of fundamental importance in the given context. Similarly inessential was the omission of the chapter about the old Yugoslavia. Even though this chapter had been quite concentrated and effectively supplemented the depiction of the historical background of the country before the socialist revolution in Yugoslavia, it was, in effect, mostly a repetition of the themes that the author had dealt with in previous works.

In contrast, the cutting of the chapter *Game of Chess in an Earthquake* had quite a different effect. With the omission of this chapter, the book was robbed of its original focus, which was the author's attempt to establish a relationship between the events in Yugoslavia in 1948-49 and the world political stage as mirrored in the US. In other words, Adamic attempted to establish an authentic correlation between his two homelands. The central question arising from the results of our research is why Adamic actually decided, in the advanced stage of the writing of his book about president Tito and postwar Yugoslavia, to include the extensive chapter about the social, political and eco-

conomic situation in the US and the world in general; and what he wanted to achieve through such a combination of themes.

When, in January 1949, the writer set out to visit Europe and his native country for the second time, he hoped that the trip would provide him with an opportunity to complete the material for the novel "The Education of Michael Novak". He had been planning the book for a long time and had received a substantial advance for it from Doubleday - this actually enabled him to finance the trip. The frantic events in Yugoslavia following the country's conflict with the Cominform persuaded Adamic that an effective text about Yugoslavia's struggle for political independence would be more important than the work he had planned to do. Adamic saw in it a chance to examine a unique situation in international politics: the political reasoning and practices of a small country located on the strategically important intersection of the two superpowers' spheres of influence. That is why he applied all his energy during the eight-month visit to Yugoslavia to collecting materials for a new book and recording the impressions gathered during his stay. When he returned to the States in autumn 1949, he sped up the writing of the book in accordance with the plan drawn up in the beginning of the year. In order to prevent every possible distraction, he isolated himself during the first eight months following his return and cut out all socializing, visits, lectures, correspondence etc.

Quite understandably, he could not remain completely in touch with all domestic and foreign affairs or the development of public events in the US during his period of isolation. By the spring of 1950, he had finished most of the chapters about Yugoslavia and Tito - this was the first (shorter) version of the manuscript. Soon after that he was forced to suspend his work on the book for several months because his health had suffered on account of threats made by political opponents who had told him that it would have been safer for him if he had not written

about Tito. He devoted his time, then, to a keen monitoring of current affairs in the States and abroad. He spent many days in various libraries (mostly in the Princeton University Library) surveying the available domestic and international papers and journals.

By the autumn of 1950, he had finished virtually all chapters on Yugoslavia, and this made up the final (second) version of the manuscript. In the interim, the threats had grown even more serious and he had to join his wife on the west coast. During the journey to the west he kept a close eye on all current affairs through various local newspapers and discussed issues with friends and acquaintances who he visited along the way. During this period, he came to the conclusion that the situation in the US had lately become even more dramatic than the situation in Yugoslavia. The problem that became the dominant public issue in the US soon fully occupied his attention and, as he had always done before in similar situations, he immediately began to research it, all the while taking exhaustive notes. At that time, he had not yet finished the final editing of the book on Yugoslavia nor had he submitted the manuscript to the publisher. In addition, the political atmosphere in the States had become just too tense for him to dare publish his latest texts in a journal, as he had originally intended. These texts dealt with Truman's taking advantage of the Korean war, McCarthy's undermining of American democracy and with the subject of American and Soviet military industries that virtually held sway over the political and economic development of the entire world.

In such circumstances the unexpected decision of the Yugoslav political elite to renounce loyalty to former political partners and patrons appeared to Adamic even more significant. An independent process of reasoning by any country, even such a weak one, was exactly what Adamic considered to be the only

way out of the trap that the two superpowers had set for the rest of the world. That is why he decided to integrate both subjects in his book: the contemporary situation in Yugoslavia and the situation in the US (and partly the rest of the world).

The fundamental theme dealt with in *The Eagle and The Roots*, as conceived in the final version of the manuscript, is therefore a “definition” of modern America on the one hand, and an exaggerated picture of the international significance of Tito and the Yugoslav struggle for political independence on the other. During the last year of his life, partly because of the negative impressions from 1949 which were mostly suppressed in his book and partly because of certain new steps taken by the Yugoslav government, Adamic’s distrust of Tito and his policies began to increase. This eventually drove him to severe personal crisis. Adamic always found it of crucial importance for him to believe in what he defended in his works, hence his severe creative crisis during the writing of *The Eagle and the Roots*. On top of that, owing to grave financial problems in the last two years of his life, he had to accept a certain amount of financial help from Yugoslavia; this shook his inner confidence which stemmed from the feeling that he was still managing to remain independent as a writer. This fact evidently represented a moral burden for him much bigger than we had previously assumed.

If he really received help from Yugoslavia in the form of money, discovered after his death in the hidden safe in his house - the assumption about the origin of the money comes from Vladimir Dedijer - then he did not make practical use of it even though he was in considerably large debts. Obviously, Adamic thought it of great importance that the money should not be touched. We know that he preferred to carry on borrowing money from his friends and acquaintances rather than touch the money in his safe. Dedijer’s assumption that Adamic (with the increase of his doubts as to the justifiability and wisdom of Yugoslav

policy) intended to return the money to Yugoslavia, is therefore not completely incredible.

Adamic's most serious hesitations as to whether there was any point in continuing the writing of *The Eagle and the Roots* are disclosed in the unpublished chapter, *Game of Chess in an Earthquake*; only when one reads this chapter is one aware of how destructive these doubts had become for the writer. Knowing that he had roughly finished all the other chapters by the autumn of 1950, when he was still writing with the enthusiasm that had overwhelmed him during and immediately after the visit to his native country, and that he did not begin work on the unpublished chapter *Game of Chess in an Earthquake* before the end of 1950, one becomes aware of the gradual growth of Adamic's scepticism regarding his own work.

An ever-increasing number of new facts emerge piece by piece that lead us to the conclusion that Adamic became the victim of his own principles in extremely unfavourable circumstances. The deep disappointment caused by the condemnations of McCarthy supporters, who accused him of subversive activities against his second homeland, is quite understandable; he loved and devoted virtually all his life to America. Similar disillusionment and bitterness was experienced by many of McCarthy's suspects, since this politician, with his systematically organized "offensive", blemished the reputation of, or even debarred from activity, many of the most nationally-conscious Americans. Taking into account these circumstances, one should not be surprised that during the last years before his violent and still mysterious death, the writer felt that his life was in danger, a fear also evident from his correspondence with Janko Rogelj, the letters of his friend Shaemas O'Sheel to Marija Vilfan, the testimonies of Jože Smole and the Vilfans, and of Vera Bebler and Nada Zore and from the fact that, during his last months, Adamic was in hiding in a hotel in New York.

Regardless of whether Adamic committed suicide (as stated in the official police report) or whether it was a carefully camouflaged political murder, we can be sure of one thing: the writing of *The Eagle and the Roots* and the publishing of Adamic's dangerous articles in the last issues of *T & T: Trends & Tides* and other American journals contributed to his death. As we have already stressed, Adamic was just one of the victims of a political pressure that was capable of driving an uncompromising and principled person to a blind alley and personal crisis.

All the essential information about the ideological concepts that were politically most controversial and fateful for the writer in 1950-51 can be found in the unpublished parts of the manuscript version of *The Eagle and the Roots*. In the undemocratic atmosphere which prevailed in the US at that time and continued into 1952, when Stella Adamic and Timothy Seldes were working on the final editing of the book, it is understandable that the longest chapter Game of Chess in an Earthquake, was cut. Even today, this part of the manuscript is one of the most richly documented works of social criticism and represents one of the most daring protests against militarism, war and McCarthyism in the American literature of the time. In view of this, it is even more unusual that this chapter has not, up to now, stirred the interest of any editor or publisher, either in the States or in Slovenia. With a certain degree of reasonable editing, it would certainly be worth publishing.

SINOPSIS

OREL IN KORENINE MED "BRUŠENJEM" IN CENZURO

Orel in korenine, zadnjo knjigo uspešnega slovenskoameriškega pisatelja Louisa Adamiča (1898-1951), so pogosto omenjali kot glavni vzrok avtorjeve skrivnostne smrti. Podrobna primerjava med ameriško izdajo tega dela in najpopolnejšo ohranjeno rokopisno verzijo pojasnjuje večino vprašanj, povezanih s končno redakcijo knjige in dejansko vsebino neobjavljenih delov rokopisa. V nasprotju z neznatnim učinkom uredniških posegov na slog in druge jezikovne značilnosti dela je učinek končne redakcije na samo vsebino knjige povsem očiten. Vsi osnovni podatki o tem, kateri pisateljevi ideološki koncepti so bili v letih 1950-51 pravzaprav politično najbolj sporni in zanj tudi usodni, so razvidni prav iz neobjavljene rokopisne različice Adamičeve knjige *Orel in korenine*. V nedemokratičnem vzdušju tedanjih Združenih držav, ki se je nadaljevalo tudi v letih 1951-52, ko sta Stella Adamič in Timothy Seldes opravljala zaključno redakcijo Adamičeve zadnje knjige, je torej razumljivo, da sta iz dela črtala poglavje Igra šaha med potresom. Ta del rokopisa namreč še danes predstavlja eno najbogateje dokumentiranih socialno-kritičnih del z omenjeno tematiko, predvsem pa tudi eno najodločnejših doslej znanih ameriških protivojnih in protimakartističnih besedil iz tega obdobja.

Janja ŽITNIK, dr., višja znanstvena sodelavka,
Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Inštitut za slovensko izseljenstvo,
Gosposka ul 13,
61000 Ljubljana

THE EAGLE AND THE ROOTS BETWEEN "POLISHING UP" AND CENSORSHIP

The Eagle and the Roots, the last book by the most successful Slovene-American writer, Louis Adamic (1898-1951), has often been referred to as the main cause of the author's mysterious death. A detailed comparison between the American edition and the the most complete version of the manuscript provides answers to most of the questions connected with the final editing of the book and the actual contents of the unpublished parts of the manuscript. In contrast to the discreet effects that the editing had on style and other linguistic elements, the impact on the subject matter is much more evident. All the essential information about the ideological concepts that were politically most controversial and fateful for the writer in 1950-51 can be found in the unpublished parts of the manuscript. In the undemocratic atmosphere which prevailed in the US at that time and continued into 1952, when Stella Adamic and Timothy Seldes were working on the final editing of the book, it is understandable that (along with some other chapters and passages) the longest chapter *Game of Chess in an Earthquake*, was cut. Even today, this part of the manuscript is one of the most richly documented works of social criticism and represents one of the most daring protests against militarism, war and McCarthyism in the American literature of the time.

Janja ŽITNIK, Ph.D., Senior Research Fellow,
Centre for Scientific Research of the
Slovene Academy of Sciences and Arts,
Institute for Emigration Studies,
Gospodskul 13,
SI-61000 Ljubljana, Slovenia

Zbirka ZRC

1

Dušan Kos

Med gradom in mestom

2

Eva Holz

*Razvoj cestnega omrežja na
Slovenskem ob koncu 18. in v 19.
stoletju*

3

Dušan Kos

Imago Iustitiae

4

Pot na grmado (Historični
seminar)

5

Monika Kropelj

Pravljica in stvarnost

Torej pišem knjigo, kaj? Bolje, da bo resnična, veš! Pasji sin! ... Prestrašil sem se, a tega nisem hotel pokazati. Lagal sem, da ne vem, če bom končal knjigo ali ne. Ne vem, kaj? Pasji sin! Bi bilo pametno, če ne bi končal preklete knjige! ... Zakaj? ... Eden od kvarteta (nehal bom posnemati njihov jezik) je rekel, da če bom končal knjigo in se bo izkazalo, da je polna laži o Titu, kako čudovit človek je in vse to, ne bom nikoli imel priložnosti izvedeti, **zakaj** bi bilo pametneje zame, če je ne bi končal ... Kaj misli s tem? Rekel je, naj ne sprašujem tako neumno. Zaslišal sem avto, ki se je približeval po hribu, in počutil sem se nekoliko bolje. Morda je kdo, ki ga poznam in bo ustavil. In če ne bo, ali naj ga jaz ustavim?

ISBN 961-90125-5-0

9 789619 012550